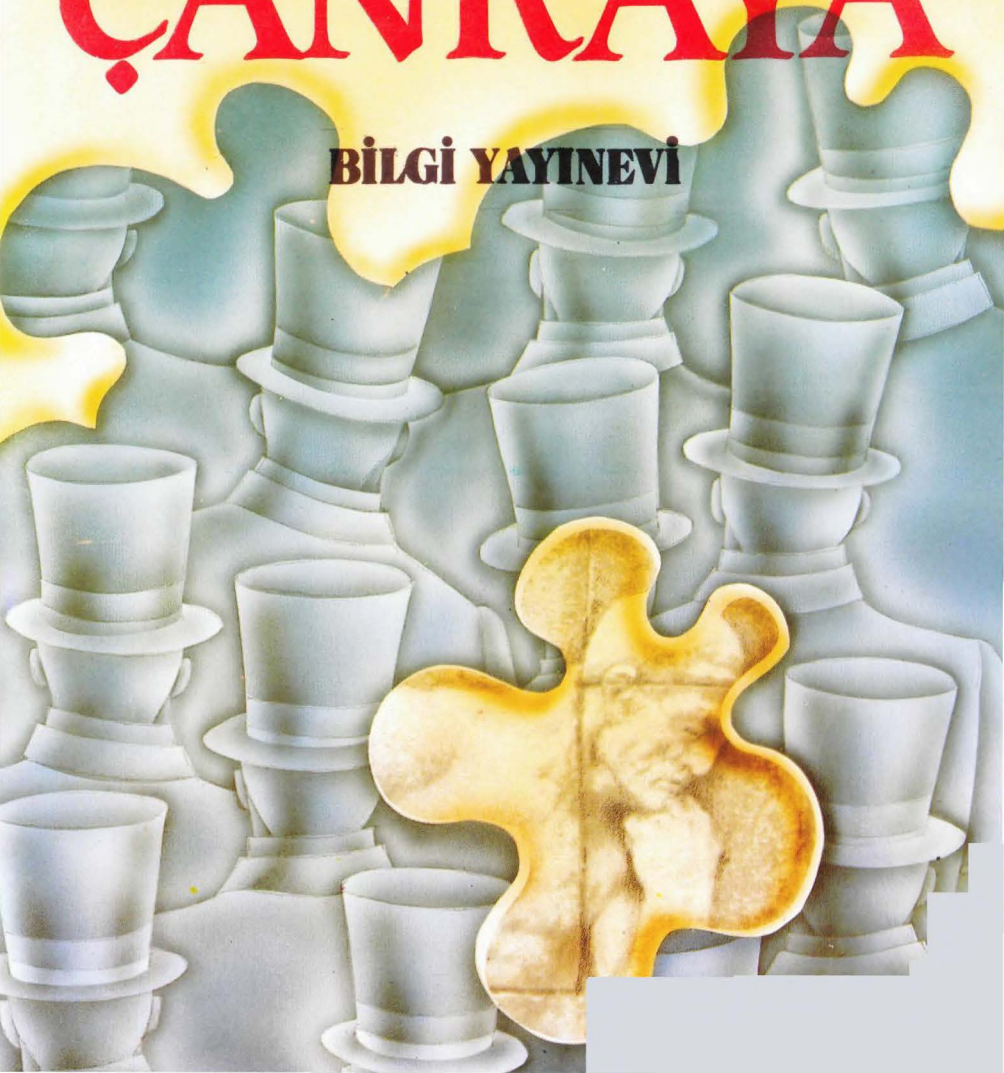
CÜNEYT ARCAYÜREK

Namı 864 Rakımlı Tepe

ÇANKAYA

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ : 33/4

ISBN 975-494-120-3
89.06. Y. 0105. 0178

Birinci Basım 11 Ekim 1989
İkinci Basım Ekim 1989

Üçüncü Basım
Ekim 1989

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 131 81 22 - 131 16 65 - 134 12 71
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19/2
Telf : 522 52 01 - 526 70 97
Cağaloğlu - İstanbul

CÜNEYT ARCAYÜREK

Namı 864 Rakımlı Tepe Çankaya

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

aslımlar
ofset - tipo matbaacılık
tel : 229 40 75 - ankara

BİR HALEF «Özal» ile BİR SELEF «Evren» ÖYKÜSÜ

Kitabın kapağındaki «NAMI 864 RAKIMLI TEPE» nereden kaynaklanıyor?

«Çankaya» bildiğimiz Çankaya. Cumhurbaşkanlığı Köşkünün bulunduğu başkentin ünlü semti. Ya 864 rakımlı tepe.

1970'lerde, siyasetçiler, Çankaya'yı «864 rakımlı tepe» diye adlandırdılar, özel söyleşilerde Çankaya'nın «namı» buydu.

Bu tanımlamayı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde askerlerin etki ya da müdahalelerinin yoğunlaştığı günlerde kullandılar. Sıcak savaşlarda askerlerin saldıracakları ya da yitirdikleri tepeleri bir numarayla anmaları, siyasal kulislerde o günlerde bu yakıştırmanın tutmasına neden oldu. Hele 1973'te Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i seçtirmek için parlamento ve partilere «üniformalı baskıların» yoğunlaştığı günlerde Çankaya, «864 rakımlı tepe» diye ünlendi.

«864 rakımlı tepe» namıyla bugünler, birbirine karıştırılmamalı.

Zaten bu kitabın adı, «BİR HALEF (ÖZAL) İLE BİR SELEF (EVREN) ÖYKÜSÜ» olmalıydı. Okuyunca göreceksiniz; öyküler, «halefle selef» ekseninde yoğunlaşıyor. «864 rakımlı tepe» üzerinde bir «seleften» bir «halefe» uzanıyor.

(Bir not : «Mutfak bunaltı, yüzde 74.8»
(Cumhuriyet — 1 Ekim 1989)

BU KİTAP ENFLASYONA ADANDI.

Birkaç adım önümüzde yumuşak adımlarla yürüyen deniz yaverinin duyamayacağı bir sesle Ali Baransel'e,

«Herhalde Çankaya Köşkünün içini son görüşüm» diyebilirdim.

Boşuna gevezelik olacaktı. Siyasetin iniş çıkışlarını, günlük olayların içeriğini, basın - iktidar ilişkilerini özenle izleyen Baransel, durumu en az benim kadar biliyordu.

Uzunca koridoru yarılamıştık. Mermer Salonu geçiyorduk. Kabulden önce konukların birkaç dakikalığına istirahat ettikleri salonun bir duvarında Kenan Evren'in renkli, büyük bir resmi asılıydı.

Kuşku yok, Çankaya'ya ayağını attığı gün Evren'in resmini indirip, Amerikan üretimi porselen dişlerini sergileyen kendi resmini asacaktı. Bakarsınız, karşı duvarı süsleyen Atatürk portresini kaldırtır, oraya siyasal yaşamındaki büyük desteği, muhterem ve değerli eşlerinin resmini koydururdu.

Neden olmasın? Tarih kitaplarının Osmanlı İmparatorluğu'nun tek reformist padişahı diye övegeldikleri II. Mahmut'tan sonra bugün Türkleri yöneten, devrim niteliğinde uygulamalar yapan tek başbakanın kendisi olduğunu söylememiş miydi? Toplumun yaşadığı onca devirleri atlamış, Atatürk ve devrimlerini bir kalemde silip geçmiş, II. Mahmut'tan yaklaşık yüz elli yıl sonra Tanrının bize bağışladığı insan olduğunu ilan etmemiş miydi?

Cumhuriyetin gelenek ve göreneklerinden çekinmese, Mermer Salonun bir duvarına II. Mahmut'un yakışıklı resmini, tam karşısına da fotoğraf sanatının elverdiğince güzelleştirdiği bir portresini yerleştirirdi.

Uzun süre yanından ayırmadığı «uçan gazetecilerden», terbiye anlayışına uygun sözcüklerle «giyabımda» hayli iltifatına «mazhar» olduğumu duymuştum.

Beni görmekten hazzetmediğini bile bile, yurtiçi gezilerinde konuştuğu kürsünün tam önünde bir süre duruyordum. Ya da basın toplantılarında gözüne çarpacağım bir koltuğa yerleşiyordum. Gözlerimi üzerine dikiyor, hafifçe gülümsüyordum. «İltifatlarına» ancak böyle yanıt verebiliyordum.

Sağdan sola, karşısında kimlerin bulunduğunu konuşmaya başlamadan önce kontrol etme huyunu bildiğimden, bakışları bana takılınca nasılsa başını derhal başka yana çevirecekti, çeviriyordu da...

Ağustos 1989'da son doğu gezisini izlerken, Bitlis'te tam kürsünün karşısında yer aldım. Türkiye'nin «en cesur başbakanı» olmakla övünürdü. Üç buçuk eşkıya korkusundan kurşun geçirmez camlarla donanmış kürsüde konuşmaya hazırlanıyordu. Birden beni gördü, şişmanlıktan baş ile göğüs arasında yitmiş boynunu doğudan batıya çevirdi. Ülkemize daha onlarca yıl hizmet vereceğine inanan insanı, istemediği bir devinime zorladığımdan içim sızlamadı değil.

Hanımefendileri de yüksek bir yerde, Bitlis Valisinin ya evinden ya da makam odasından getirilen koltuklarından birinde oturuyordu. Bir röportajında eşinin «içinden geçenleri sezdiğini» söylemişti. Doğudan batıya baş, hızla döndükten sonra, ailenin başarısında herhalde büyük payı olan «kadıncıl sezgi gücü» harekete geçmiş olmalı ki, hanımefendi de benden yana baktı.

Gülümsedim. Ne olduysa sığındığımız gölgelik yerde yanımda duran «uçan gazeteciye» oldu. Hanımefendinin kahreden bakışlarına yakalanınca, gazeteci arkadaşım —Bitlis'te— yapılabilir bir iş bularak hemen yanımdan ayrıldı. Sonradan öğrendim. Meğer Bitlis'in ünlü çiçek balının nerede satıldığını öğrenmeye gitmiş. Ankara'daki «petek» boşalmış, «bal» artık Bitlis'te aranıyordu.

(Özal'ın kendini II. Mahmut'a benzettiğini nereden çıkardığımız akla gelebilir. Hasan Cemal'le gittikleri Konutta Özal'la görüşen Yalçın Doğan, «*Başbakan II. Mahmut'tan bu yana 'en büyük değişikliği' yapmakta olduğunu söyledi*» diye yazıyordu. Tarih : Yasakları kaldıran halkoylamasından sonra, kasım genel seçimlerinden önce, 27 Ekim 1987 — Cumhuriyet.

Adı geçtiği için, II. Mahmut'a kısaca değiniyoruz. Osmanlı topraklarındaki Yunan ihtilalinin bastırıldığı

1824'ten; İngiliz, Fransız, Rus filolarının ortak baskınla Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktıkları 1827'ye kadar olan zaman diliminde, II. Mahmut döneminde, tarihe «Vak'ayı Hayriye» —mutlu olay— diye geçen en önemli olay, 1826 Haziranında yeniçerilerin yok edilmesiydi.

Ünlü araştırmacı Niyazi Berkes, II. Mahmut reformlarını çok över ve hatta bu padişahı Atatürk'le aynı plana koyardı. II. Mahmut'un yenilikçi hareketleri çoğu bilim ve aydın çevrelerde övgüyle anılır. Buna karşı Taner Timur, «Osmanlı Çalışmaları» adlı kitabında,

«II. Mahmut reformdan ve yenileşmeden çok, mutlak iktidar istiyordu. Padişahın sözünü, klasik çağda olduğu gibi, 'kanun' haline getirmek amacındaydı. A. Lefebre'nin yazdığına göre, Ruslar ve İngilizler, II. Mahmut'un ilk yıllarında altınlar saçarak ve entrikayla divan üyelerinin ve ordu şeflerinin hemen hepsini ele geçirmişlerdi. İngiliz subayı A. Slade, 1833'te yayımlanan eserinde, Osmanlı reformlarını Çar I. Pedro'nun yenileşme hareketleriyle karşılaştırmış, aradaki önemli farkı şurada görmüştü : Yazara göre, Rus çarı 'iktidarını ve servetini kendi iradesiyle —durum gereği— feda etmiş, sıradan insanlar seviyesine inmiş ve başkaları reforma kalkışmadan ilk reformunu kendi kişiliğiyle yapmıştır'» diye yazıyor.

II. Mahmut dönemini inceleyen Taner Timur, «sonuçta» şunları belirtiyor:

«Yeniçeri kırımı çağdaş reformlara yol açmamış, Osmanlı iktidarının batılı ülkelere bağımlılığını artırmış, iç gelir dağılımı da yönetici oligarşi lehine çok fazla bozulmuştur. Yatırımdan çok tüketim eğilimleri taşıyan bu oligarşi ülkeyi kalkınmaya değil, iflasa götürmüştür.

II. Mahmut ne formasyon, ne de özlemleri itibariyle 'reformcu' sayılabilecek bir sultan değildir. *İstediği* tam ve sınırsız bir iktidardı. Sonunda başarısızlığını kendisi de anlamış ve alkol komaları içinde ölmüştür.»

Kıyaslama ya da benzetme olanağı sağlayacağı sanısıyla, notumuzun sonu.)

Küçük bir açıklama yapmakta yarar görüyorum. «Devri dilârayı» Özal'da, son birkaç yıldır gazeteciler iki sınıfa ayrılmıştı : «*Yürüyen gazeteciler - uçan gazeteciler.*»

Yürüyen gazeteciler, Başbakanın görmeyi istemediği yazar takımıyla haber yükünü omuzlarında taşıyan genç muhabirlerdi. Uçan gazeteciler ise, Başbakanın özel uçağında her zaman koltuğu olan, 26 Mart seçimine kadar ballı yazılarla «konuşulabilir» diye nitelenenlerdi.

Kulunuz «hakir», gazetesi Cumhuriyet de fakirdi. Hakir, fakir bir araya gelince, ya genç muhabirlerin otobüsüne binerdi, ya da gözden düşmemiş bir gazetecinin sağladığı otomobille geziyi izlerdi.

Genç muhabirler, uçan ağabeylerine fena tutulurlardı. Başbakan uçakta konuşur, ağabey uçan gazeteci yorum yetiştirmeye çalıştığından haberi unutur, söylemez. Atlama ayıbı, gencin sırtında kalırdı.

Özal, resmi banka ilanlarını kestirmeyi deneyerek, kâğıt fiyatlarına her aybaşı zam yaparak basını maddi yönden çökertmeye girişmeden önce, gazetecileri yine ikiye ayırmıştı : «Kötü gazeteciler - iyi gazeteciler.»

İyi gazeteciler, ağzından ne çıkarsa aynen yazan ve yorumlarında kullananlardı. Kötü gazeteciler, haberin yanına imzalarıyla yorum koyanlardı. Geniş TV kültürü vardı. Ekranda maçları izleye izleye eleştirisel yazı yazanlara taktığı «amigo» sıfatını bu kültüre borçlu olduğunu sanıyorum.

Ne var ki, ilk başlarda «amigoluk» sol yazarlara —tabii Cumhuriyet'e— bahşedildi, sonra genelleştirdi. 1989 yazında bütün basını gerçekleri görmek istemeyen, fitne yayan kara gözlüklü gazeteciliğe layık görünceye kadar, her amigonun bir partiyi tuttuğuna, o partinin zaferi için çalıştığına inanıyordu. Fikir ve düşünce adına ürettiği nadide deyimleri yazılarıyla karşısına çıkan herkese mal ediyordu.

II. Mahmut'tan sonra gelen «III. Mahmut» edasıyla, otağı hümayûnu Van Ovasına kurduğu son «şark seferinde», uçan gazeteci kardeşlerimizden birinden, kimi yazarları son kez yeniden ikiye ayırdığını öğrendim. Elbet, uçan bir gazetecinin yürüyen gazetecile rarasında ne işi oldu-

ğunu düşünenler olacak. Kardeşimiz, 26 Martta ANAP oyları yüzde 21.8'e düşünceye kadar Özal'dan esirgediği eleştirileri, «münasip miktarda» yazıvermişti.

Son Madrit gezisine (Eylül 1989) çıktığında, Özal, bu yüzden uçakta, uçan gazetecilerden birini DYP'li, ötekini SHP'li diye nitelemiş. Bağımsız ve tarafsız yaftasıyla yayımlanan bir başka gazetenin nadide muhabirini, ANAP'ın mukaddesatçı takımından göstermiş ve ... Arkadaşımız asil bir jestle hemen karşı çıkmış, partinin «liberal kanadından» olduğunu söyleyerek Başbakanın büyük bir yanlışlığa düşmesini engellemiş.

Lafı dağıtmayalım. Yeni sınıflandırmada ilk sırayı «can düşmanı» olanlar alıyordu, örneğin Emin Çölaşan. İkinci sırada «amansız düşmanları» bulunuyordu, örneğin Cüneyt Arcayürek. Gelecek yine pırıltılı günler getirmezse, artık «eski» uçan gazetecilerden sayılacak olan arkadaşımız, kara mizah üslubunda «bir tavsiyede» bulundu. Can düşmanlığı ile amansız arasındaki kıl payı farktan mutluluk duymamı önerdi. Ne diyebilirdim ki, «amansız düşman» tanımını mutluluk duyarak kabul ettim.

Oysa, sandığı gibi, yüksek kişiliğine «amansız düşman» falan da değildim. 1968 - 69'da, DPT Müsteşarlığına ilk gelişinden sonra «takunya sesleri» cumaları örgütün koridorlarında yankılanmaya başladığından bu yana, Özal'a ve simgelediği tipe eleştirisel gözle bakıp yazıyordum.

O zamanlar başbakan olan Demirel, «altın değerinde» gördüğü Özal'a karşı aldığımız «tavrı» düzeltelim diye Kızılay'da bir sokakta DPT'nin özel bürosunda konuşmamızı salık vermişti. Rahmetli Emin Karakuş da DPT yeni müsteşarına merak salmıştı, birlikte gittik. O yumuşak sesi, rakamları kafasına uygun dizayn içinde anlatan Özal'ı dakikalarca dinlemiş, yargılarımızda bir milim değişiklik olmadan ayrılmıştık.

O gün bugündür nehrin iki yakasında karşılıklı duruyoruz. Koskoca bir başbakana, karşı kıyıda durman ne yazar diyenlere de rastlanmıyor değil. Kuşkusuz, doğru. Ancak, yasal sınırlar içinde kendi dünyasında ve de inançları doğrultusunda yaşayan bu kıyıdaki gazeteciye de karşı kıyıdakinin ne yazacağı sorulabilir. Eksik olmasınlar, arada sırada adliye mübaşirlerinin «İzzzet oğlu Cüneyttt!» çağrısı-

nı unutmamamızı engellemek istiyorlar. O kadar olacak. Geçelim...

Kısacası kullarından biri, başladığı işleri bir yerde başarıyla bitireceğine inanmıyordu. 1983'te *«zamane demokrasisi»* gereği siyaset sahnesine çıktığında da, devlet yönetimini mübarek aşureye benzeteceğinden kuşku duymuyordu. Sonunda yürüyen ya da uçan pek çok meslektaşımızla yakınlarda bir noktada buluştuk, amma velakin vakit çok geç oldu.

Arasıra, Babıâli Yokuşunun halü pür melali üzerinde söyleşirken, Hasan Cemal'e, «Gün gelecek, bugün övgülerini esirgemeyenler, Özal'ı eleştirmekte bizi çoook geride bırakacak» derdim. Doğasında «sui hâlin» zerresi bulunmadığından isyan eder, yürekli bir «olmaz» çekerdi.

26 Mart seçimi nasıl bir panzehirmiş ki... Gökte uçanların ayaklarını yere değdirdi, sonunda gerçeği kavramalarına neden oldu. Betimleme olsun diye şöyle diyelim : Konuşmayan, görmeyen, duymayan üç maymunlar, 27 Mart sabahından sonra görür, işitir, duyar oldular. Zaten Özal da Eylül 1989'larda bizi bir yana bıraktı. Birden çoğalan Brütüs bıçaklarına karşı iki yanı keskin Bursa bıçağıyla savunu - saldırı düzenine geçti.

Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren'in yanına ne bir dakika önce, ne bir dakika sonra, tam saatinde giriliyor. Çalışma odasına bitişik salonda sekreter hanımın masası yanındaki koltukta otururken, anılar bir ara kafamda dans etti.

27 Mayıs ihtilalinin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i son kez, bu küçük salonda görmüştüm. Sanırım, bir 19 Mayıs Gençlik Bayramı öncesiydi, gazete, Gürsel'den bir mesaj istiyordu.

Hastalığı ilerlemişti. Başlarda üç beş dakika söylediklerini yazabildim. Arkası gelmedi. Boğuk bir ses sözcükleri anlaşılmayan cümleler söylüyordu. O şaşkınlık ortamında Gürsel'e baktım. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Yüreğim burkuldu, hastalık Gürsel'i yiyordu.

Gürsel'den gençliğe bir mesajla günlük siyasal olayları içeren demeci yazdım. Genel sekreter rahmetli Zeytinoğlu

ile özel kalem müdürü arkadaşım büyükelçi rahmetli Semih Akbil'in gerekli gördükleri düzeltmelerle gazetede yayımlandı.

Cumhuriyet kurulduğundan bu yana Çankaya'daki «eski ve yeni köşkler»in koridorları, odaları, yemek ve kabul salonları kim bilir nelere tanık olmuşlardı? Altmış yıla sığan anıların küçük bir bölümünü öğrenmiştik, zaman gelecek bilemediklerimizi de öğrenecektik. Atatürk'ün «sofrasından», Bayar'ın, Sunay'ın, Korutürk'ün ve son olarak, Kenan Evren'in çalışma odasında belki de öğrenemeyeceğimiz kim bilir hangi içerikte ne görüşmeler yapılmıştı?

Bembeyaz resmi giysisi içinde, dimdik duran deniz yaveri kapıyı açtı. Baransel kulağıma işi olduğunu, sonra görüşeceğimizi fısıldarken Cumhurbaşkanına yüksek sesle adımı söyledi ve çekildi.

Kapı önünde saygıyla selamladığım Cumhurbaşkanı Evren, yazı masasından kalktı, bir iki adım attı, elini uzattı. Yüzü yumuşak, güleçti.

Yer gösterdi, oturdum, kapılar kapandı.

İki saat yanında kaldım.

9 Kasım 1989 günü, resmi törenle uğurlayacağımız yedinci Cumhurbaşkanı Evren, sağlıklıydı. Sağ bileğindeki çatlamayı, önce fark etmemiş, sonra acı verince tedaviye aldırmıştı. Sağ koluyla elinde sargı vardı.

«Yazı yazmamı engellemiyor, zaten yazmaya başlayınca sargıyı çıkarıyorum» dedi. Çatlama kaynamıştı. Rahatsızlığı önemsemez görünüyordu. Fakat canını sıktığı yüz çizgilerinden belli oluyordu.

Kısa süreli suskunluğun ardından Evren'e, «Bir çalışma yaptığımı, kimi olaylarda kafama takılan sorulara yanıt bulamadığımı, bu nedenle bazı 'şeyler' soracağımı» söyledim. Dikkatle dinliyordu. Elbette, öğrendiklerimi yazacaktım. Ali Baransel'e de daha önce aynı şeyleri söylediğimden yaklaşımımı biliyordu. Karşı çıkmadı. Doğrusu rahatladım. Yazacağımı söylemeden sözlerini kullanamazdım.

Aynı gün —13 Eylül 1989 Çarşamba— benden üç dört saat önce Başbakan Turgut Özal, Çankaya Köşküne gelmiş, Cumhurbaşkanı ile «haftalık mutat görüşmesini» yapmıştı.

Özal, her hafta Köşkten çıktıktan sonra düzenlediği geleneksel basın toplantılarından vazgeçmiş, işine geldiği zaman, gazetecileri Konuta çağırmaya başlamıştı.

Bir gazeteci için olağanüstü rastlantıydı. O çarşamba günü Özal, gazetecilere Cumhurbaşkanı Evren'le cumhurbaşkanı seçimine hiç değinmediklerini söylüyor, TV'den yansıyan görüntüsünde bembeyaz dişlerini göstererek, «Keşke anayasal olanak olsaydı, Sayın Cumhurbaşkanının görev süresini uzatabilseydik. Cumhurbaşkanını çok seviyoruz» diyordu.

Oysa 82 Anayasasında yer alan «bir kez seçilme» kuralını, Özal, 1987'den beri —işine geldiği biçimde ve ölçüde— kullanmıştı. Bu konuda çeşitli manevralar yaparak, «kendine Çankaya yolunu açacak» yöntemler uygulamıştı. Şaşılası olay : Evren'e karşı da kullanmıştı!

Cumhurbaşkanı Evren, görüşme günümüze kadar, başka gazetecilerle de görüşmüştü. Zaten önünde bir liste vardı. Artık görevi devredecekti. Kimi basınla son kez görüşüp, kendi deyimiyle, «veda ediyordu.»

Bazı gazeteciler Evren'le yaptıkları söyleşilerden haberler çıkarmışlardı. Örneğin Tercüman, Yazar Rauf Tamer' in yazısına dayanarak, Evren'in «Özal'ın adaylığını koyacağını sanmadığını» yazmıştı. Haber çarpıcıydı. Hemen her hafta baş başa yapılan görüşmelerde, belki de son günlerde, Özal, Cumhurbaşkanına aday olmayacağını «ima etmiş» olabilirdi.

1987'den başlayarak cumhurbaşkanlığı hevesini gündeme getiren, olası eğilimlerinden kaynaklanan sürekli tartışmalara yol açan Özal, aday olacağını sanmadığını Evren'e söylerse, haberin kıymeti harbiyesi büyük olurdu.

Sabah'ta Zafer Mutlu'ya Evren, «Köşkte kalmak istemediğini» anlatmıştı. Cumhuriyet Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal ile Hürriyet başyazarı Oktay Ekşi Evren'i, İstanbul'da Hubet Köşkünde görmüşler, ancak bir şey yazmamışlardı. Hürriyet Genel Koordinatörü Çetin Emeç, «pazartesi» yazısında Evren'le yaptığı görüşmeden önemli esintiler veriyor, «Özal'ın görev süresini uzatarak kalmasını önerdiğini» anlatıyordu.

Milliyet'te Altan Öymen, «sade vatandaş» Evren'in kimi görüşlerini, özellikle Evren'den dinlediği emekli cumhurbaş-

kanlarıyla ilgili ikilemli yasaları özetliyordu. Öymen, görüşmeden bir de haber çıkarmış, manşette «9 Kasım günü Evren'in yeni cumhurbaşkanına görevi resmi törenle devredeceğini» yayımlamıştı.

Bu haber, sade gözle bakıldığında olağandı. Fakat «yukarıya» çıkmasına belirgin kesimlerden tepkiler geldiği günlerde, Özal cumhurbaşkanı olursa, yapılacak resmi tören, seçimin her görüş tarafından benimseneceği anlamına gelirdi.

«Kimi gazetecilerle dostluğu yoktu ve verdikleri bazı haberlerdeki yanlışlığı düzeltirken, doğal olarak bazı konulara da geçilmiş, onlar da yazmışlardı.»

Evren, «öteden beri uygulanan özel söyleşilerin yazılmayacağı kuralına son kez uyulacağını» sanmıştı. Sözlerinden manşetlere çıkarılan kimi haberlerden rahatsız olmamıştı. Ne var ki, pek onaylamış görünmüyordu.

Evren kaynaklı haberlerin birinde «Özal'ın kendisine adaylığından hiç söz etmediği» yer alıyordu.

Oysa, —daha sonra göreceğiz— bir başka görüşmemizde, Evren'den başka bilgiler almıştım. Aradan geçen zaman, ola ki, ikili görüşmelere yeni boyutlar getirmiş, sonunda Özal, Evren'e adaylığından belki söz etmişti.

Evren'e gazete haberlerini kısaca özetlerken, «biraz da yadırgadığımı» söyleyerek, önemli gördüğüm haberleri anımsattım.

Üç beş saat önce Özal'la görüşmüştü, belki yeni bir gelişme olmuş; Başbakan «niyetini» sonunda Cumhurbaşkanına açmıştı.

Gülümsedi Evren,

«Bugüne kadar bana hiç söz etmedi. Tabii bugün de söylemedi» dedi. Hemen her konuda konuştuğu, danıştığı «çok sevdiğini açıktan» söylediği cumhurbaşkanına, adaylığını açmamasına biraz hayret ediyor gibiydi. Belki de kafasında Özal'ın tutumuna alaylı bir bakış vardı. Yeri geldiğinde duygularını hapsetmesini bilenlerdendi. Göstermiyordu.

Olayın içeriğine hayret ettiğimi dokundurdum. Evren:

«Bu sabah —yeniden seçilen— Meclis Başkanına da söyledim. Özal da bugün bana sordu: 'Meclis Başkanlığına aday çıkmasaydı, anayasa gereği ne olurdu?' dedi. Başbakana da 'aday çıkmamasının mümkün olmadığını' söyledim.»

Birden araya girdim, «Çok ilginç» dedim Sayın Evren'e:

«Cumhurbaşkanlığına hiç aday çıkmazsa, ne olacağını araştırıyor.»

Bir an yüzüme baktı, yüz çizgileri yumuşadı, arkasına yaslandı, neşe içinde gülmeye başladı. Özal'ın neyi araştırdığını birden anlamıştı, o dakikaya kadar Başbakanın bu soruyla «neyi kurcaladığının» üzerinde durmamıştı. Sonra duruldu ve

«Evet, olabilir» dedi. Bir olasılık hemen akla geliyordu. Özal, sıkışan siyasette belki hiç aday çıkarmamayı, «Çankaya'yı yeni bir seçime kadar vekâleten idare etmeyi» düşünüyordu. Bunu göze alabilir miydi, ayağına gelen «kısmeti» geri çevirir miydi? Örneğin Demirel, ta 1987'den, Çankaya bir soruna dönüştüğü günden beri, Özal'ın cumhurbaşkanlığı fırsatını «asla kaçırmayacağına» inanıyordu. Siyasette «kademeli girişimleri» planlayarak daha durgun, vakti gelmeden önyargılı olmamaya özen gösteren «müdebbir» İnönü de, Özal'ın Çankaya'ya çıkmayı istediğini biliyordu. İki partideki ortak görüş, Özal'ın artık seçim alamayacağını bildiği, hele ekonomideki çıkmazla giderek üzerine yüklenen sosyal, demokratik sıkıntılardan kurtulmak istediği biçiminde özetlenebilirdi.

Anayasanın cumhurbaşkanlarına sağladığı üstün dokunulmazlık zırhı içinde, bir yedi yıl, Çankaya'da yaşar, gezer - tozar, bu arada dilediği gibi hükümeti yöneterek, 1992'yi bulabilirdi. Varsın o tarihte yapılacak seçimle başka bir iktidar gelsin. Onunla da kardeş kardeş yaşardı. Şu ölümlü dünyada!

Evren, konuya yeniden döndü:

«O —Özal— söylemiyor, ben de sormuyorum» dedi. Hafifçe dudaklarını büktü, umursamadığını belirleyen küçük hareketler yaptı. Üsteledim. «Ama, sizinle hemen her konu-

yu konuştuğu bilinen Başbakanın böyle önemli bir olaydaki tutumu yadırganır» dedim Evren'e.

Kollarını yazı masasının üzerinde birleştirerek, kararlı bir sesle yanıtladı:

«Nasıl sorayım? Döner de bana 'Bu, benim şahsi meselem' derse. O yüzden hiç bahsetmiyorum, o da bir şey söylemiyor.»

Bir beklenti içinde miydi, yoksa Özal'ın «yadırganan tutumunu» bir olasılıkla karşılamak mı istiyordu, elbette anlaşılmıyordu:

«Ama geçenlerde bazı yerlere danıştıktan sonra karar vereceğini söylemiş, gazetelerde gördüm,» diyordu.

«Evet, bazı yerlere ve arkadaşlarına?»

«Ola ki, bana da soracak. Daha vakit var. O zaman fikrimi söylerim ben de» dedi Evren.

«Fikrini» soramazdım. «Başbakanla aramdaki mesele» diyebilirdi.

Özal'ı istemeyenler adaylığını önlemek için Cumhurbaşkanı Evren'in devreye girmesini epeydir istiyorlardı. Evren'in bir konuşmada isim vermeden dolaylı yoldan yapacağı dokundurmanın değeri vardı. 12 Eylülün lideriydi, TSK'yi ve önüne gelen istihbaratla ülkedeki gelişmeleri yakından biliyordu. Cumhurbaşkanlığı gibi «duyarlı devlet sorununun» Genelkurmay Başkanı ile haftalık «mutat» görüşmelerde ele alınmadığı söylenebilir miydi?

Kulislerde irdelenen bu olasılığa Evren, Ali Baransel aracılığıyla yanıt vermiş, sorundan söz etmeden «Çankaya'nın anayasal konumunu titizlikle koruduğu ve koruyacağı» açıklanmıştı.

Parlamenter demokraside bir cumhurbaşkanının tartışmalara karışmak istemediğinin duyurumu idi bu davranış. Daha belirgin çizgiler veren başka haberlere göre, TSK, cumhurbaşkanlığı seçimine karışmak istemiyordu.

Değil karışmak, Genelkurmay Başkanının anayasal bir kurum olarak «fikrini söylemesi» bile, ortalığı allak bullak edebilirdi. 1982'den sonra, hele 1983'lerden başlayarak, «demokratik kuralların muhafazasında basının gösterdiği duyarlılık» göz önünde tutulursa, dahası Özal'ın Genelkurmay Başkanı «kişisel fikrini» söyleyecek olsa, ortaya çıkıp «Bana askerlerle baskı yapıyorlar» diyebileceği ciddi bir varsayım

olarak kabul edilirse, Cumhurbaşkanı ile Genelkurmay Başkanının «olayın dışında kalmaya özen göstermelerindeki neden» apaçık ortaya çıkardı.

Üniformasını bir an çıkaran bir asker, acaba Özal'ın cumhurbaşkanlığını nasıl karşılardı? 1987 genel, özellikle 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden, «hanedan» ile başlayan dönemden, giderek kişilerin ekonomik durumunun güçsüzleşmesinden, yolsuzluk, hayali ihracat vurgunlarıyla devlet yönetiminde bulunanların yaşamlarındaki «gayri sadelik» sonra ... Ağza alınmak istenmeyen çevre soyutlanabilir miydi?

Her şeye karşın, bu satırların yazıldığı 19 Eylül 1989 gününe kadar, Özal'ın cumhurbaşkanlığını siyasal yöntemlerle önlemenin dışında «ağırlıklı herhangi bir etkinin devreye gireceğini» gösteren en ufak belirti yoktu.

Çankaya yolunu açmak için Özal'ın her tür olasılığı denediği yadsınamazdı. Ağustos ve eylül başlarında Özal, «Cumhurbaşkanının 'hiçbir tesir altında kalınmaksızın' TBMM'nin hür iradesiyle seçileceğini» söylüyordu. Bu vurgulamanın altında, sadece muhalefetin, basının, iş çevrelerinin bilinen davranışlarına karşı «bir tehdit» yattığı söylenebilir miydi?

Duyarlı ortamlardan geçerken, ad vermenin zorluğu ortada. Tepe noktalardan gelişmeleri gözleyen inanılır bir kaynak, «Askerler, cumhurbaşkanlığı sorununun demokratik yöntemler içinde çözümlenmesini istiyorlar» diyordu. (Haziran 1989.)

Önde giden bir siyasetçi ise bana, Özal'ın adaylığının artık sert tartışma ve çatışmalara girdiği günlerin başlangıcında, «Kimi çevrelerin 'bu kez' partilerin direnmesiyle Özal'ın Çankaya'dan önlenmesi gerektiğini özel söyleşilerde dolaylı yoldan duyurduklarını» söylemişti.

Bir soru, bir yanıt (4 Eylül 1989) :

«Zafer Mutlu (Sabah) — Cumhurbaşkanlığı seçimi şimdiden kilitlenmiş görünüyor. Yine ihtilal olur, yorumları yapılıyor. Ne dersiniz?

Cumhurbaşkanı Evren : Öyle şey olur mu? Hiç ordu, Meclis cumhurbaşkanı seçemedi diye ihtilal yapar mı? Böyle bir şey ordunun gündeminde yok. Bugüne kadar da olmamıştır.»

Evet ama, 12 Eylülün, nedenleri arasında cumhurbaşkanının aylarca seçilememesi baş sıradaydı.

Evren, hâlâ belleklerde tazeliğini koruyan «başlıca nedenlerinden birini» yadsıyarak, darbeden tam dokuz yıl bir hafta sonra,

«Biz 12 Eylülü cumhurbaşkanı seçemiyorlar diye yapmadık. Ülke elden gidiyor diye harekete geçtik. Ordu bir tek 12 Martta cumhurbaşkanlığına karışmıştır. Meşhur 10 Mart toplantısında generallerin görüşü soruldu. 'Cumhurbaşkanı asker mi olsun, sivil mi?' diye sordular. Cevabım 'Asker sivil fark etmez, kim layıksa o olsun' dedim» diyordu.

Demek ki, bizler, 12 Eylülü izleyen günlerde, otoritelerin sıraladığı nedenler arasına cumhurbaşkanlığı seçimini yanlışlıkla koymuş, olayları yanlış yorumlamıştık.

Bir nokta daha vardı : 12 Martta Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olmasına TSK, «doğrudan karışmıştı». O zamanlar Mecliste çoğunluğu elinde tutan, mart darbesiyle iktidardan uzaklaştırılan Demirel'e, başbakanlığa çağrılarak generallerin yaptığı baskı —Cüneyt Arcayürek Açıklıyor dizisinin 6. cildinde ayrıntılarıyla— anlatılmıştır.

Şu da bir başka gerçek : 1950'de çoğunluğu yakalayan Demokrat Partinin Celal Bayar'ı seçmesinin dışında, hemen her dönemde, askerler cumhurbaşkanı seçimine «doğrudan müdahale etmemişler», ancak eğilimleri her zaman «hesaba katılmıştı.»

Bugün Özal'ın «bu eğilimi» hesaba katmadığı söylenebilir mi?

Özal'a sorarsanız demokrasiye o kadar gönlünü kaptırmıştır ki, elbette böyle bir «hesabı» aklına bile getirmemiştir.

Cumhurbaşkanı Evren'i, 1987'den Eylül 1989'a değin geçen sürede üç kez gördüm, konuştum. Özal'la ilgili görüşlerimi daha ilk görüşmemizde söylemiştim. Saklanacak yanı da yoktu. Zaten her gün yazıyordum.

Yazılarımda görülenleri Evren'e de söyledim. Benim bu işe yaklaşımım İsmet Paşanın bir cümlesiyle özetlenebilirdi : Turgut Özal bahsinde «*'bitaraf'* değil, 'bir taraf'tım.»

O çarşamba günü geçmişi anımsatarak «Özal'a karşı duygularının olumlu ya da olumsuz ne zaman pekiştiğini»

sordum. Nazik soruydu. Aylardır Evren'in Özal'a bakış açısını, «kişisel yargısını» Çankaya çevrelerinden hep öğrenmeye çalışmıştım.

İnandığım bir kaynak, bana, «Evren, bankerler olayı patladığında Özal'a olumsuz bir not verdi» demişti. Belki doğrulardı bu yargıyı, denemeliydim. «Örneğin banker olayından sonra bakış açınız olumsuz olabilir» dedim.

Evren, sustu. Ne doğruladı, ne yalanladı. Oradan 1983'lere atladım : «Seçimden hemen önce, denilebilir ki on ikiye beş kala, radyodan bir konuşma yaptınız, ANAP'ı yere vurdunuz.»

Araya girdi, «Sunalp Paşa da bu konuşmamın, MDP'ye seçimi kaybettirdiğini söyledi» dedi.

Doğruydu. Sürdürdüm : «Acaba o konuşmayı ANAP'ın seçimi alacağına ilişkin bir 'istihbarat' nedeniyle mi yaptınız?» diye sordum. Bir vakitler, Evren'in o konuşmayı MİT'ten ve Genelkurmaydan gelen «seçim tahminlerinden sonra» yaptığı yaygınlaşmıştı.

«Yok, öyle değil» dedi Evren. «Özal, durmadan bizim dönemimizde ne yapılmışsa kendine mal ediyordu.»

Belirgin huylarından başlıcası, «övgüye değer ne yapılmışsa kendine mal» etmesiydi. Kendinden önce Türkiye'de barajlar mı yapılmış, yollar mı inşa edilmiş, Boğaziçi Köprüsü mü başarılmış, hepsi mutlaka Özal'ın «elinin değdiği» olaylardı.

«Elinin olumlu her işe değdiği sıralardaki» görevi, DPT Müsteşarlığıydı. Bürokratik işleyiş gereği DPT'den sıradan işlem görerek geçen projelere bir paraf koymuşsa, hükümetçe kurulan kalabalık bir komisyonda görev yapmışsa; o baraj, o yollar, köprüler, evler, fabrikalar, dev tesisler... Özal olmasa yapılamayacaktı.

Yaşı elverse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da çok önemli görevler üstlendiğini açıklayabilir, Atatürk'ü, İnönü'yü yönlendirmiş olabilirdi. Başında bir hükümet bulunmasına karşın, 24 Ocak kararlarını «büyük bir cesaret ve öngörüyle» tek başına aldığını, 1983 seçimleri öncesi, hatta sonra söylememiş miydi?

Bir gün öyle, bir başka gün böyleydi. Örneğin, 12 Eylülde darbe geldi. Askerler devrilen hükümetle çalıştığından, ekonomiyi bildiğine inanıyorlardı. Göreve çağırdılar.

12 Eylül günü, sigara darlığında giderilebilir küçük sıkıntıların dışında, «ekonominin rayında olduğunu, hiçbir malda sıkıntı çekilmediğini, döviz durumunun karamsar nitelenemeyeceğini» yazıp rapor halinde eskerlere verdi.

1983 iktidarını parlak göstermek için, bu kez 1980'de övdüğü ekonomiyi yerden yere vurdu. Say say arkası gelmez, söyle söyle dilinde tüy biter, Özal'ın böylesi olayı bitmez, hatta kimi kişileri işine geldiği gibi yorumlayıp kendine pay çıkaran huyu gitmez.

1980 öncesi DÇM borçlarını 1989'un Eylül başı itibariyle ödediklerini açıklarken neredeyse ulusal bir bayram ilan edecekti. Borcu —sanki cebinden çıkmış gibi— ödediğinden övündü, yüzde yüze varan enflasyona neden göstermekle yetinmedi, üstüne üstlük «çekemediği» muhaliflerine karşı silah gibi kullanarak kimi siyasetçileri halka jurnal etti.

DÇM borçları sırtımızda bir yaraydı. Doğru. Ödenme sürecinde devleti zaman zaman zora koşmuştu. Bu da doğru. DÇM'de toplam borç, faiziyle birlikte 2 milyar 200 milyon dolardı. Oysa, Merkez Bankasının raporuna göre, Türkiye 1994'e kadar, her yıl yedi ile sekiz milyar dolar borç ödeyecekti. Yıllık borçların dört milyar ile dört buçuk milyar doları faizdi. Herhalde, bu borçları geçmiş hükümetler yapmamıştı ve Özal, borç ödeyebilmek için her yıl 4 milyar dolar yeni kredi aramak zorundaydı.

«Arkadaşlarım bana, Özal'ın bu tutumu karşısında bir konuşma yapmamı söylediler. Hazırladım. O konuşma seçimden üç gün önceye rastladı. Hatta hazırladığım konuşmayı uçakta gelirken arkadaşlara okudum. Sonradan bazı yerlerini değiştirdim.»

Eliyle biraz sertleştirdiğini anlatır gibiydi:

«Ama o konuşmada Halkçı Partiye de çatıyordum. Onlar da Türkiye'yi baştan aşağı asfaltlayacaklarını söylüyorlardı.»

Sadece ANAP'ı karşısına almadığını söylemeyi amaçlayarak, bir «denge arayışı» içindeydi.

Söylemek istemiyordu açıktan. Kuşkusuz, öteden beri inandığı gerçeğin ipuçlarını veriyordu. Radyo konuşmasıyla partilerin «halkı aldatan vaatlerine» karşı çıkmak iste-

mişti. 1983'ten önce, henüz «askerdi» ve asker mantığı ile demokratik sivil yaşamı değerlendiren bu konuşma yadırgandı.

«Sonradan Sunalp Paşa, seçimi kaybetmesine o konuşmayı neden gösterdi. Oysa doğru değil» diyordu. Eski MDP liderinin seçim sonucunu «kendine bağlamasına» kırgındı. Açıkça söylemiyordu. Ne var ki ses tonu, olayı anlatırken seçtiği sözcükler, duygularını yansıtıyordu. Evren sürdürdü:

«Doğru değildi. Aslında seçimi MDP'nin kaybetmesinde Sunalp'ın konuşmaları, davranışları etkili olmuştu. Ters tepkiler yapan sözler ve hareketler» dedi. Doğruydu. Sunalp Paşa, belki doğası gereği, belki de iktidara geleceğine gereğinden fazla inanmış bir insanın dürtüleriyle topluma olumsuz etkiler yapıyordu.

Aydın kesim, zaten «Askeri rejimin sürgiti ve 12 Eylül yöneticilerinin kurdurduğu bir 'devlet partisi'ne karşıydı.»

Askerler, MDP'yi yürekten destekliyorlardı. Ancak sandığı Sunalp lehine çevirecek «girişimlerden» uzak durmaları doğaldı.

Eski MDP liderinin «mazeretlerini» sıraladı,

«Sunalp Paşa seçimi alacağına inanırken, kaybedince, bizim bazı MDP'lileri veto etmemizi, hükümetin aldığı ekonomik kararların MDP'ye bağlanarak oyları etkilediğini düşündü» dedi.

Evren, böylece, MDP'yi iktidardan alıkoyan gerçek etkeni, Sunalp'ın yönetimden çok, bizzat kendisinde aramasını salık veriyordu. Oysa?

«Ulusu hükümeti, ekonomik kararlar alıyordu. Sunalp bana geldi, bizi zor durumda bırakıyor bu kararlar, dedi. Ulusu ile bir iki bakanı MDP listelerine ben aldırmıştım. Başbakana 'biraz gevşet' dedik, yaptı ve ne oldu biliyor musunuz?»

Soruyu kendi yanıtladı Evren : «Enflasyon yüzde 24.8' den yüzde 32'ye fırladı.»

MDP'nin başarısı için halkı «özveriye» zorlamışlardı. «Daha ne yapabilirdik» der gibi yüzüme bakıyordu.

«Parti kurma görevini Sunalp'a nasıl verdiniz? Derler ki emekli orgenerallerin bir listesi yapılmış, aralarından seçilmiş?»

«Sunalp'ın ortaya çıkışı, Ulusu'nun bana sık sık gelip parti kurma işini, liderliği yapamayacağını sık sık söylemesiyle oldu. Eh, nihayet yapamayacağım, diyordu. Yerine 'birini' aradık.»

«Bir listenin içinden?»

«Arkadaşlarla 'mevcutları' gözden geçirdik. Kıbrıs'a giden ilk alayın komutanı idi. Brüksel'de bulunmuştu, dil biliyordu, Kanada'ya ben elçi göndermiştim. Onu seçtik.»

Milliyet'te haftada iki kez köşe yazıyordum. Devlet Partisi fikri gerçekleşme aşamasına gelince, hemen her yazıda MDP'ye ve doğal sonuç, Sunalp'a karşıydım. Bir gece MDP'nin kurucuları arasına giren eski AP yönetici ve bakanlarından Ahmet İhsan Kırımlı'yı aradım.

«Sunalp'ı nereden bulduklarını» sordum, galiba ileri geri kimi sözler de söylemiştim. Sonradan öğrendik ki, telefon konuşması MİT'ten askerlere, oradan da Sunalp'a gitmiş. Kırımlı'nın yıldızı o konuşmadan sonra kaydı. Sunalp bana karşı sert tavır aldı, galiba bir gezide kendisinde dosyam olduğunu genç arkadaşlara söylemiş.

Aylar geçti, MDP iflas etti. Genel sekreterliğini yapan Doğan Kasaroğlu'na Sunalp'ın kasasında duran 'dosyamda' neler olduğunu» sordum. Güldü:

«Kırımlı ile yaptığın telefon konuşmasının metni!»

Seçimi yitirdi, partiyi yitirdi, ama Sunalp'la sonradan iyi ilişkiler kurduk.

Neler, neler...

Evren, anılara dalınca, olayları sade üslubuyla rahatça anlatıyordu:

«Ulusu ile Özal'ın arası bazen bozulurdu» dedi. Gözlerinde muzip ışıklar. Hafifçe gülümsüyor ve sürdürüyor:

«Çünkü Ulusu, bir ekonomik koordinasyon kurulu kurmuştu. Ali Bozer, İlhan Öztrak, İlhan Evliyaoğlu ve hele, rahmetli Zeyyat Baykara'nın bulunduğu bir kurul. Özal, her istediğini kuruldan geçiremiyor, sürekli yakınıyordu. Bir gün Ulusu geldi, 'Özal istifasını verdi' dedi, mektubu uzat-

tı. Ulusu'ya 'sen ayrılmasını istiyor musun?' diye sordum. 'Hayır' dedi.

'Gönder bana' dedim Ulusu'ya. Geldi, dedim ki:

'Politikaya mı gireceksiniz?'

'Hayır, efendim' dedi.

'Öyleyse, gidin göreve devam edin' dedim. Kaya Erdem'i Maliye Bakanlığından alınca istifasını verdi.»

Partileşme sürecine girildiği günlerde Özal, artık politikaya ısınıyordu. Altmış yaşında particiliğe soyunmasını —heyhat— «ülkeye hizmet vermek» diye açıklar. Partiyi kurmasını, 1983'te iktidara gelmesini «Allahın lutfuna bağlar.»

Özal, ülkenin başına Allahın bir lutfu mudur, değil midir, adamına göre değişir. Örneğin üçkâğıta yatanlara göre «Allahın lutfu» olabilir. Rejimden ekonomiye olayların bugün geldiği noktaya bakanlar için belki de tersi. Yoruma ve Özal olgusuna bakış açılarına göre «lutfun» değeri değişir.

Özal, Eylül 1989 başlarında bir ANAP grup toplantısında yine aldı sazı eline. Grubun tam altı yıldır dinlediği «başarısının sırlarını» yeni baştan anlattı. Bilinen çizgiler. Sıcak salonda içi geçenler, uyuklayanlar çoğunlukta. Dinler görünürken dinlemediği apaçık görülenler... Kaptırmış, anlatıyordu Özal...

Özal eski öyküleri ne zaman yinelese baştan sona merakla izlerim. Araya bir yenilik sokar, ya güldürür ya serinletir. Bir ara askerlerin 12 Eylül günü nasıl göreve çağırdıklarını yeniden anlatmaya girişti.

«Bülend Ulusu'nun başbakanlığa gelmesine» —neredeyse— Özal önayak olmamış mı?

18 Eylül 1989, Bursa'da, Renault otomotiv fabrikasına ek bir tesisin açılışı yapılıyor. Özal, «Fabrikanın kuruluşunda bizim de hizmetimiz geçmiştir» diyor. DPT müsteşarıyken bir paraf, «Hizmeti» bu kadar. Örnekteki gibi; darbeden bir ay önce Deniz Kuvvetleri Komutanlığından emekliye ayrılan Bülend Ulusu'yu keşfedip komutanlara anımsatarak başbakanlığa getiren de bizim Özal!

12 Eylül yönetimine Özal'ın o sıkıntılı günlerde bir başbakan buluvermesini cumhurbaşkanı herhalde yadsıyacak değildi. Genelkurmay Başkanlığı, iki yıl Devlet Başkanlığı ve yedi yıldır da cumhurbaşkanlığı yapan Evren'in tarihsel bir gerçeği «inkâr etmesi» söz konusu olabilir miydi?

Askerler Evren'in «sevdiği, Atatürkçü, akıllı bildiği» Turhan Feyzioğlu'nu başbakan yapacaklardı. Küçük bir parti liderinin başbakanlığa getirilmesine sağdan soldan tepkiler geliyordu. Bir kez, Feyzioğlu da kursa, başkası da üstlense Özal kabineye girecekti. O ayrı fasıl. Ama, Feyzioğlu'na tepkiyi anımsatmış, —«şimdi 'belki de benim etkimle' diyor— Ulusu Amirali niçin düşünmediklerini» söylemiş.

Bir tarihsel an. Askeri yönetime bir başbakanın bulunuşu «Özal'ın anlattığına göre, Genelkurmay Başkanının —yani Evren'in— odasında ve Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin'in huzurunda olmuş.»

Özal'ın anlatımlarını Sayın Evren, zaten duymuş. Ciddi vurgulamalarla yanıtladı:

«Bize Özal'ı, Feyzioğlu önerdi. Dış bankaları tanıyor, gidiyor geliyor, işe yarar, alalım kabineye» dedi.

İlk kez görenin adını taşıyan Halley kuyruklu yıldızı her 75 yılda dünyadan izleniyor. Özal adlı yıldızı acaba kimler keşfetti?

24 Ocak Kararlarına Başbakan Demirel, bir «uygulayıcı» arıyor. 27 Mayıs ihtilalinde Milli Birlik Komitesine çok yakın, 12 Eylül öncesi —Türk usulü ünlü De Gaulle anayasası yaparak— ve darbe günü, darbeden sonraki süreçte 12 Eylülcülerle iç içe Adnan Başer Kafaoğlu, Demirel'in evinde.

«Uygulayıcı»yı buluyor, Demirel'e öneriyor. Birinci ad: «Kafaoğlu yıldızı.»

1980 Ocağı başında uyarı mektubu patlamasa, 24 Ocak Kararları hemen yürürlüğe girecek. Erteleniyor. Evren'in de son görüşmemizde kabul ettiği gibi, darbe yapmaya hazır komutanlar. Ama onları korkutan, ürküten konu, ekonomi. «Bilmezdik, anlamazdık.»

Genelkurmaydan istek geliyor, hükümetin alınan ekonomik kararları anlatması isteniliyor. Demirel, işi gücü var,

bir de ekonomik brifing. «Sen git» diyor Özal'a. İkinci ad: «Demirel yıldızı.»

(1989'da Demirel'in yorumu: «Biz Turgut Beyi, askerlerle görüşsün, yapılanları anlatsın, sıkıyönetim komutanlarını, 'madem ekonomi iyiye gidiyor, biz de terörün üstesinden gelelim' diye şevke getirmesi için gönderiyorduk. Meğer Turgut Bey 'ekonomiyi götüren benim. Demirel olmasa da bu işi beceririm' havasını yapıyormuş. Asker gelirse, ekonominin başına geçeceği yeri hazırlıyormuş kendisine.» Sabah-Güneri Cıvaoğlu - Demirel Belgeseli 22. bölüm) Sonuç: Evren'in açıklamaları mı, Demirel'in yorumu mu?

Hangisi doğru? Özal'ı tanıdıktan sonra, «her ikisi de!»

Özal Genelkurmaya gidiyor, darbenin düşündürücü yanı çözülüyor. Yumuşak sesli, yumuşak başlı. Devletin yüksek bürokratı var karşılarında. Deftere yazıyorlar. Üçüncü ad: «Evren yıldızı.»

Feyzioğlu öneriyor. Dördüncü ad: «Feyzioğlu yıldızı.»

Dört yıldızlı adayımız önce askerlerin, sonra Allahın lutfuyla buyursunlar Başbakanlığa.

Özal, henüz iktidara gelmemişti. Bir gün Demirel'e Özal'ı sordum. Yanıtlamak istemedi, üsteledim, «İşe başlar, bir süre iyi götürür, sonra arkasını bırakıverir» dedi. Mırıldanır gibi, «Başında hep birinin olması gerekir. Ne oldu, nasıl yaptın, sonuç ne diye soracak biri.» Allah, Semra Hanımı eksik etmesin!

Başladığının sonunu getiremediğine son altı yıl tanık. Demirel, «Bir de geziyi çok sever, beş gün oturur, hemen dışarıya gitmek ister» demişti. Tabii, eşi Semra Hanımla.

Anımsadığıma göre, işadamı Sabancı bir demecinde, Özal'ı işe alırken Semra Hanımın «bütün dış gezilerde eşiyle birlikte olma koşulunu» kabul etmek zorunda kaldıklarını söylemişti. Altı yıl, Sabancı'yı yalancı çıkarmadı.

Evren anlattı:

«Feyzioğlu önerince çağırdık Özal'ı. Ekonomiye bakan devlet bakanı olacak, ama Maliyede Kafaoğlu'nu duyunca 'olmaz' dedi, 'onunla olmam.'

Kafaoğlu'na sorduk. Özal'la çalışırım' dedi.»

Demirel'e önerir misin Kafaoğlu? Buyur bakalım, yeteneğini övdüğün insan kabinede seninle yan yana olmak bile istememiş. Sonraları Kafaoğlu da, Özal'dan intikamını aldı ya! Devlet Başkanına «ekonomi danışmanı» olarak atandı. Özal'ın aldığı yanlış kararları, sakıncalı gördüğü uygulamaları Devlet Başkanına —görev sorumluluğu içinde— rapor etti.

Bardağı banker olayı taşırdı. Banker faciasının gizli yanlarını ortaya dökecek rapor veya raporların varlığından hâlâ söz edilir. Bir ara, Özal cumhurbaşkanı adayı olursa, «raporların piyasaya sürüleceği», içlerinde en «hacimlisi»nin de banker rezaleti olduğu kulislerde söylendi.

Özal ihracatı yüksek göstermek için «mercimek dışsatım rakamlarını şişirmiş». Olayı Evren'e, Kafaoğlu'nun rapor eylediğini çok yakın bir arkadaşı anlatmıştı. Banker ve mercimek raporları, Kaya Erdem'in istifasıyla açılan ve Başbakanlığa uzanan serüveni başlattı.

Evren,

«Oysa bizim kararımız şuydu: Kabineye AP ve CHP'den ikişer kişi alacaktık. AP'den, örneğin Sümer Oral. CHP'den Orhan Eyüboğlu. Eyüboğlu hemen kabul etti, Sümer izin istedi, gitti Hamzakoy'daki Demirel'e sordu.»

Demirel'in yıllardır beklediği fırsatı yakalayıp Temmuz 1989'da başlattığı Evren-Demirel tartışmalarında DYP lideri, «Zincirbozan'dan yaptığımız telefon konuşmalarını nasılsa teype almışlardır, açıklasınlar» demişti.

Evren, biraz durdu, düşündü. «Zincirbozan konuşmaları banda alınıyor muydu, bilmiyorum, ama (gülümsedi) Hamzakoy'dan yaptıkları konuşmaları biliyorduk» dedi. Tabii Hamzakoy'dan açılan telefonlar günü gününe Milli Güvenlik Konseyine tam metin sunuluyordu:

«Metni getirdiler. Oral, Demirel'i arayıp kabineye girme izni istemiş. O da başbakanı sormuş, Feyzioğlu deyince 'girme' demiş. Sonradan sordum Oral'a niye reddettiğini. 'Ben partime bağlıyım, sormadan yapamazdım' dedi. Kabineye sivilleri de alma kararı, Demirel'in tutumundan sonra, kaldırılmıştı.»

Evren, «Feyzioğlu'na tepkiler yoğunlaşınca, genişletilmiş komuta heyetini topladık, vazgeçtik» dedi.

Merak işte. Hâlâ Özal'ın «askeri yönetime bir başbakan keşfi»ndeki esrarı çözmeye çalışıyorum. Evren anlatıyor:

«Biz genişletilmiş komuta heyetinde, müzakere açtık, ben hiç konuşmadım. Sivil başbakan istiyordum, asker kararı çıktı. Neden sivil? Bana göre, hükümet ne yapsa askerin üstüne yıkılacak. Karardan sonra Ulusu'ya telefon ettim, 'Başbakan olacaksın' dedim. 'Beceremem, yapamam' dedi. Ulaştırma bakanlığını yeterli görüyordu. Ona, 'Başkaları —Demirel'i söylüyor— nasıl yapıyorsa, sen de yaparsın' dedim. İlk uçağa atladı, geldi.

Özal'ı bakan yapalım diye çağırdığımızda Ulusu'dan söz etmiş olabilir. Ama, karar çıkmış, iş bitmişti.»

Özal'ın tarihsel gerçekleri saptırmadaki ustalığını bir numaralı yetkiliden dinleyince, her başarıda parmağı, eli, himmeti geçtiğini açıklayan Özal adına üzüldüm. Başarı zincirinde askerleri etkilemesi eksik kalıyordu. Değerini hiç kimse anlamıyordu.

Ulusu, 12 Eylülde başbakanlığa nasıl gelmişti, kim getirmişti?

Demirel, Hamzakoy'da. Tercüman gazetesi sahibi Kemal Ilıcak'la telefonda konuşuyor.

Ilıcak, «Turhan Feyzioğlu'nun başbakan olma ihtimalinin çok fazla olduğunu» söylüyor. Demirel karşı çıkıyor: Olmaz... olmaz. Çok yanlış. Feyzioğlu'nun Cumhuriyetçi Güven Partisinin parlamentoda sadece iki milletvekili var. Sanki 'bu iki milletvekili için 448 milletvekiline karşı ihtilal yapıldı' gibi intibalar verir diyor.»

Bir lider, hapiste. Devlet yönetimi askerlere geçmiş. Darbe yönetiminin olası başbakanı ile niçin bu kadar uğra-

şıyor? 12 Eylülün yanlış «intibalar» vermesi olasılığına neden bu kadar titizleniyor?

Gerçekle hapisteki adam arasında uyuşmazlık var. Hapisteki adamın «duygularının üstüne çıkarak» demir kafeste bile «ülkenin yararlarını gözetir görünmesi» genelde bireylerin ruh yapısıyla çelişiyor.

Gerekçesini söylüyor sonra : «Ordu benim ordumdur. Yıpranmasını istemem. Yanlış yaparlar Feyzioğlu'nu başbakan yaparlarsa.». (Güneri Cıvaoğlu - Sabah - 2.7.1989 - İslamköylü Phoenix dizisi)

Evren bana, Hamzakoy'daki telefon görüşmelerinin banda alındığını söylüyor. Feyzioğlu'nun başbakanlığından askerler, bu konuşmanın tam metnini gördükten sonra mı vazgeçtiler? Zayıf olasılık. O günlerde —bana kalırsa bugün de—, Evren'in Demirel'e —tabii Demirel'in de Evren'e— bakışı «negatif»...

Asıl değinmek istediğim bir başka konu :

Cıvaoğlu'nun yazımlarına göre;

Demirel, Paksüt'ün, Zeyyat Baykara'nın başbakanlığına da itiraz ediyor. (Oysa Evren bana, «Paksüt'e önerdik, yaşını ileri sürdü, kabul etmedi» dedi.) Duyarlı noktaya geliyoruz :

«Evet... Demirel, Hamzakoy'dan âdeta komutanlara duyurmak için bağırıyordu :

'Kaptan-ı Deryayı yapsınlar başbakan. Kaptan-ı Derya ne güne duruyor?'

Demirel'in Kaptan-ı Derya dediği eski Deniz Kuvvetleri Komutanı yeni emekli olan Oramiral Bülend Ulusu...» (İslamköylü Phoenix - Sabah - 2.7.1989)

Sonuç : Bülend Ulusu'yu başbakanlığa kim getirdi?

Kenan Evren ve komutanlar mı? Turgut Özal mı? Yoksa Süleyman Demirel mi?

Tarihin karanlık sayfalarında kalan «büyük gizemi» çözemiyoruz!

Ortam rahat. Söyleşiye öyle kaptırmışım ki, vazgeçemediğim sigarayı bile aramıyorum. Evren uzun süre önce bıraktı sigarayı. Bir kezinde sesimin çatal çatal çıktığını gö-

rünce, «Çok içiyorsunuz. TV'de —eski günlerdi anımsattığı— bakıyorum, durmadan yakıyorsunuz» demişti.

Çay. Bir tabak dolusu bisküvi, çubuk krakerler ve benzeri şeyler. Cumhurbaşkanı konuşuyor, arada sırada masadaki tabağa uzanıyor, bir parça koparıyor. Ağzına atıyor. Kristal bardaktaki çay demli.

Makam odasındayız. Dikkatimi çekiyor; insanı protokole, konuşmaya zorlamıyor. Gülüyor, birden ciddileşiyor, soruları dikkatle dinliyor, duraklamadan yanıt veriyor.

Birden 12 Eylülün habercisi «Ordu, uyarı mektubu»na geliyor söz. Demirel'in 12 Mart ve 12 Eylülde darbenin geleceğini «hissetmemesine» olanak görmüyorum. Demirel'in «darbe yapacak komutanları bildiği halde neden emekliye sevkedemediğini» anlıyorum. İlkinde Cevdet Sunay, yaşadığı ikinci darbede Fahri Korutürk. Her iki cumhurbaşkanının darbeci generalleri emekliye sevkedecek kararnameyi imzalamalarını olanaksız görüyor. Sunay, 12 Mart generallerini —örneğin Memduh Tağmaç gibi 'çok yakını' olan bir genelkurmay başkanı ile 'sevdiği Muhsin Batur'u— emekli edemezdi. Fahri Korutürk, öteden beri hükümetlerin ordu ile ilgili eğilimlerini siyasal nitelikte görür, bu «oyunlara» girmezdi. Ya da görevi bitiyordu. Demirel'in dediği gibi «gün sayıyordu,» kararnameyi imzalamazdı. 12 Eylülün koşulları ortada. Cumhurbaşkanı yok, vekili Çağlayangil, «getirin emeklilik kararnamesini imzalayayım» demesine karşın, her açıdan olanaksız durum.

Üstelik başta Evren, dört komutanı emekli edecek kararname resmi gazetede yayımlanmadan darbe gelir. Tarihi «öne alınacak.» Üstüne üstlük —Kenan Evren'in ifadesine göre— «TSK, hükümetin böyle bir girişim yapma olasılığını aklının ucundan geçirmiyor.»

Daha önce de yazdım, yineliyorum : Aralık 1979 sonunda Korutürk'e verilen, 3 Ocak 1980'de —Hürriyet'te atlatma haberle özünü verdiğim— ordu uyarı mektubu açıklanınca, Demirel istifa etmeliydi. Anarşi ve terör durmuyor, Meclis, Çankaya seçiminde kilitlenmiş, askerlere göre, görev yapamaz halde. Bu kargaşaya bir de «hükümetin istifası» eklenirse, durum fazla değişmezdi.

Parlamentoda «darbeyi duyuran uyarı mektubu» nedeniyle istifa etmek, ordunun sıkıyönetimlere karşın içinde bulunduğu —Demirel'in sonradan açıkladığı— ciddi ikilemleri bir konuşmayla sıralamak, darbeyi de, darbe sonrasını da «önemli ölçüde, belki de olumlu yönde» etkileyebilirdi.

(Demirel'in istifa gereğine karşı söylediği ve söylemesi olanaklı siyasal gerekçeleri saklı tutarak) Cumhurbaşkanı Evren'e, «uyarı mektubundan sonra, başbakanlıktan istifa etmeyişini bir türlü içime sindiremediğimi» söyledim.

Evren, ya istifayı uygun görmediğinden, ya da yeni bir tartışma ortamı doğmasını istemediğinden, soruya doğrudan yanıt vermedi. Darbe öncesi günleri, bu arada bir iki anıyı yansıtarak dolaylı sayılabilecek yaklaşımlarla «o günlerin havasını» anlattı. Sormadığım halde, «12 Eylül darbesinden '—iktidarı bir yoldan haberdar—' ettiğini» söyledi.

MİT'in, darbeleri hükümetlere bildirmediği tanık ifadeleriyle kanıtlandı (Darbeler ve Gizli Servisler kitabına bakınız.) Fakat açıklayacağı olaylarda sözcükleri, içeriğindeki bilgileri dikkatle seçen Evren'in kısa açıklaması önem taşıyordu.

«Ben Avrupa'dan döndüm, Selimiye'de toplandık. Bütün ordu komutanlarıyla. (yüzünü buruşturduktan sonra) —Orgeneral— Bedrettin Demirel, o sırada Akademi Komutanı idi, toplantıdaydı» diye başladı Evren:

«Biri Bedrettin Demirel, iki kişi derhal müdahale etmemizi savundu. Herkes konuştu. Sonunda ilk önce uyarı mektubu vermemiz kararlaştırıldı.»

Ad vermiyordu, ama Demirel'in 1989 Temmuzunda açtığı tartışmaya değiniyordu. Bedrettin Demirel «1979'da yapılacak müdahaleyi Evren'in ertelediğini ya da ertelenmesine önayak» olduğunu söylemişti.

Süleyman Demirel ise, «Mademki müdahale edeceklerdi, o kadar zaman geçirerek binlerce kişinin daha ölmesine niçin imkân verdiler?» diyordu. 12 Eylüle karşı çıkarken, asıl amacın anarşi ve terörü önlemekten çok, yönetime el koymak olduğunu söylüyordu.

Evren, Bedrettin Paşanın 12 Eylülü suçlayıcı ortam hazırlayan sözlerinden rahatsızdı. Bedrettin Paşa, bir gazete-

de bu açıklamaları yapmadan çok önce, bir pazar günü, Gölbaşı'nda buluştuğumuzda aynı şeyleri bana da söylemişti. O sıralarda bunları yazmanın olanağı yoktu. Zaten yayımlayacak gazete de yoktu!

Hangi nedenlerle —yakın arkadaşı— Evren'e tutum değiştirmişti, hangi gerekçeler ya da kişisel ilişkiler Bedrettin Paşayı, Evren aleyhinde «çok ağır nitelemeler» yapmaya zorlamıştı. Bedrettin Paşanın bu davranışını konuştuğumuz gün de, bugün de hâlâ anlayamadım. Cumhurbaşkanlığı müşavirleri arasındaydı. Evren'le iki üç ayda bir yan yana geldiğini söylüyor, Cumhurbaşkanının «çok yükseklerde politika yaptığı için» söylediklerine ve verdiği raporlara fazla «itibar etmediğini» yineliyordu.

Bedrettin Paşanın, «siyasetçilere yarayacağına inandığı» açıklamalarına kısaca yanıt verdikten sonra Evren,

«Ayrıca» dedi, «bir iki kerre 'ben' müdahale yapacağımızı 'onlara' duyurdum.»

«Onlar» dediği; hükümet, tabii başta Demirel olmalıydı.

Birden kafamda ziller çalmaya başladı. Cumhurbaşkanının sade bir dille söylediği son cümle, çok önem taşıyordu. «Darbe yapacağını iktidara duyurmak!» Buna karşın, darbeyi beklemek!

«Bir kokteyl partide» dedi Evren, darbe duyurumunu açıklamaya başlayarak: «Bir kokteyl partide idik. Demokrat Parti zamanında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Celal Yardımcı'nın kardeşi Mehmet Yardımcı ile konuşuyorduk. Ağustos ayı idi. Ben 'işlerin iyi gitmediğini' söylüyordum. 'İçişleri Bakanını istifa ettirdiler, hani şu Gülcigil. Şimdi de sıra Dışişleri Bakanına geldi. İçişleri Bakanı, haydi neyse. Ama dışişleri gibi bütünüyle hükümeti ilgilendiren ulusal politikadan ötürü Dışişleri Bakanını bir hükümet bırakamaz. İstifa ederse eder diyemez. Hükümetin istifa etmesi gerekir' dedim.

Sonra dedim ki : Yoksa 'gerekeni yapmak' zorunda kalacağız' diye ekledim.

Yardımcı ne demek istediğimi anladı. Sarardı ve telaşlandı.

Bana, 'Bu söylediklerinizi' onlara 'söyleyebilir miyim?' diye sordu.

'Evet' dedim.»

Mehmet Hocayı —tıp profesörüydü— son günlerde aradım, bulamadım. Demirel'e ya da sözlerini başkasına ulaştıracağına inandığı bir AP yetkilisine «bu bilgiyi» iletebilmiş miydi acaba?

Mehmet Yardımcı, sevdiğim, saydığım insan. Böylesine ciddi bir «duyurumu» gereken yerlere iletmediği düşünülemez. Bir başka «duyurumu» aktarmadı Evren. Uyarı mektubundan sonra, hükümetin istifa etmeyişine geçti:

«Uyarı mektubundan sonra, Demirel, Cumhurbaşkanı Korutürk'e istifa edeceğini söylemiş. O da telaşlanmış. Beni aradı, 'istifa edeceğini söylüyor' dedi. Korutürk'e 'uyarı mektubu hükümete değil, tüm demokratik kurumlara' dedim. O da Demirel'e söyledi. Sonraki günler Demirel, bizimle oturdu, uzun uzadıya konuştuk (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor dizisi, 9. ciltte görüşmelerin ayrıntıları yer alıyor).

Ona, dört beş sayfa tutarında isteklerimizi içeren bir yazı verdik. Bazılarını Meclisten geçiremem, dedi.»

Araya girdim: «Verdiğiniz beş sayfalık istekler metnini bir türlü bulamadım, elimde olsa yayımlayacağım» dedim Evren'e:

«Ben bir Bursa konuşmamda aşağı yukarı açıkladım» dedi.

«Zahmet etmeyin» diyordum, birkaç kez yinelememe karşın masanın gözlerini açtı. Bursa nutkunu ya da verilen istekler metnini arıyordu. Dosyalar çıkardı. Dört beş kalın klasör. Mavi kapaklı. Anıları. Hem arıyor, hem de «daha bin beş yüz sayfa yazılacak, anılar dört bin sayfa olacak» diyordu. Bir türlü bulamadı.

Öfkeli denilebilirdi: «Şimdi diyor ki, askerlerin isteklerinin hemen hepsini yerine getirdik. Öyle değil. Biz temmuz, ağustos aylarına kadar, uyarı mektubundan sonra geçen süre, ha bugün ha yarın düzelecek diye bekledik,» dedikten sonra, el hareketleriyle pekiştirerek, «sonrası malûm» dedi.

Bu noktada bir izlenimimi açıklayayım : 12 Eylül kavgası, siyasal alanda Evren - Demirel arasında geçti, geçiyor, geçecek. Cumhurbaşkanı Evren'in Çankaya'dan ayrılmasından sonra, Demirel'den yeni bir çıkış gelirse, bugünkü konumunun engellerinden kurtulacağı için, daha sert yanıtlar verebilir.

Siyasal içerikteki tartışmalar bir yerde, Evren'in Demirel'e, Demirel'in Evren'e yıllardır içlerinde sakladıkları «olumsuz duyguların» etkisinde kalıyor, kalacak.

Nihayet, Evren de Demirel de insan; sinirleriyle kemikleriyle insan. Kafalarındaki sağduyu ve düşünce merkezlerinin yanı sıra bir de «iç dünyaları» var. Modern psikoloji bilimi, insanı etkileyen iç dürtüleri, hatta kalıtım yoluyla geçen huyları, güdüleri, olaylarda kişisel duyguların önemini inceliyor. Vücut biçimlerini sınıflandırarak bireylerin doğalarını tanımlıyor. Buna göre yaşam boyunca bir bireyin hangi karakterist çizgilerin insanı olduğunu ya da olacağını araştırıyor. Elbette bu türden araştırmalar kesin yargılar değil. Ne var ki, ünlü psikologların bulguları insanı iç dünyasını çözümleyerek tanımlamada oldukça önemli sonuçlar veriyor.

Tartışmanın bir de bu açıdan ele alınması yararlı. Hatta kimi gelişmelere ışık tutabilir.

Demirel belki de bu görüşü hesaba katarak «insanlarla meselesi» olmadığını söylüyor. Evren, Köşkten ayrılırken üç lideri, tabii Demirel'i de ziyaret edecek. «Herhalde iyi söyleyeceğini» duyuruyor. Ya sonraki günler?

Evren'le son görüşmeyi Demirel'le günlerce sürdürdüğü sert bir tartışmadan sonra yaptım. Kimi gazeteler Demirel'le, Evren ağırlıklı görüşmeler yaptı. Kendi hesabıma söyleyeyim :

Son görüşmede Evren'de kimi duyguların varlığını sezdim. Demirel'de de olmadığını iddia edemem. Tarafların siyasal alanda kendilerine özgü haklı nedenlerini bugün tartışmaya yeniden açmayalım. Şunu söyleyebiliriz. Her şeye karşın :

Birbirlerine sıcak duygularla bakmıyorlar.

20 Ağustos 1989'da, Tercüman gazetesinde, son Demirel Hükümetinde Dışişleri Bakanlığı yapan —Evren'in sözünü

ettiği— bir önergeyle —5 Eylülde— hükümetten çekilen Hayrettin Erkmen'in bazı açıklamaları çıktı.

Bir dış sorunun parlamentoda tartışılmasından sonra, hükümet kalmış, Erkmen istifa etmişti. 12 Eylülden kısa süre önce.

Ortam gergin. Anarşi ve terör önlenemiyor. Erken seçime gidilerek bir partinin tek başına iktidara gelmesi ve içine düştüğümüz derin bunalımdan böylece belki çıkılabileceği umudu doğmadan yitmiş.

Erkmen, açıklamalarında önemli noktalara değiniyor: «Bakın, o takdirde siz önemli bir açıklama için bir parantez açmama izin verin. Şimdi de ismini vermeyeceğim bir yüksek dereceli kumandanla, ben Dışişleri Bakanıyken aramızda bir konuşma geçti. Kendisine, 'Bu bunalımdan bu memleket nasıl çıkar' diye sordum.

'Anlıyorum, ordu müdahale eder mi, etmez mi diye soruyorsunuz, maksadınız bu' dedi. Kumandanın özetle söylediği şuydu : 'Eğer seçim yaparsanız, sizin partiniz tek başına iktidar olursa bu buhrandan memleket kurtulur. CHP' nin tek başına kazanması muhtemel görülmüyor. Siz iktidara daha yakın görünüyorsunuz. Siz tek başına iktidar olursanız bunalım geçiştirilir, ama tek başınıza olmaz da yine bu partilere (AP'nin, MSP ve MHP desteğiyle kurduğu son azınlık hükümetini amaçlıyor) bağlı olursanız bunalım devam eder.'

Hemen ilave edeyim, adını açıklamayacağım o kumandan öyle bize müzahir bir arkadaşımız da değildi.

— Peki, ismini açıklamıyorsunuz, ama bu kumandan hâlâ görevde mi?

— Hayır, değil. Bunalımın, tek başına bir parti iktidara geldiği takdirde çözümlenebileceği imkân dahilinde görülüyordu. Biz de öyle görüyorduk. Kumandan da, dışardan bir insan ve görevli kişi olarak bu müşahadesini bana söylemişti.

— Sayın Demirel'e aktardınız mı?

— Evet, hemen... Hemen aktardım.

— Sayın Demirel ne dedi?

— 'Peki, seçim yapmazsak ne olur' diye sordu. Ben de 'Vallahi seçim yapmazsak, ordunun seyirci olmayacağı kanaati bende oluştu' dedim.

— 'Yani müdahale mi edecekler?' dedi. 'Evet' dedim.

'Hayır, *biz istediklerini yapıyoruz, bize kıymazlar*' cevabını verdi. Yanılgısı buradaydı. Ben konuşmayı sıçağı sıcağına aktardım, zaten bir hafta sonra da müdahale oldu.»

Zaten CHP direnmiş, erken seçim kararının alınamayacağı anlaşılmıştı. «Son bir haftada» ne yapılabilirdi ki...

Erkmen'in açıklamasını hemen Demirel'e sordum. Erkmen'in sözlerini görmüş müydü, ne diyordu?

Gazeteleri dikkatle, hele kendinden söz eden satırları günü gününe okuyan Demirel, böylesine önemli açıklamayı görmemişti. Anlattım. Erkmen'le «kumandan» arasında geçen konuşmayı ilk başta ne doğruladı, ama ne de yalanladı! Kumandan kim olabilirdi? 1989 yazında Demirel'in yaptığı açıklamaların birinde, şayet CHP erken seçim önergesini engellemeyip seçime gidilebilseydi AP'nin tek başına iktidara geleceğini söyledi. 1979'da yapılan ara seçimleriyle veriler, Demirel'in varsayımını doğruluyordu. Ecevit, başarısız bir hükümet döneminden sonra büyük oy yitirmiş, AP ise tek başına iktidar olacak oranda oy kazanmıştı.

Demirel, o açıklamasında «hatta, Genelkurmay İkinci Başkanı —eski Bern Büyükelçisi, emekli— Orgeneral Haydar Saltık'ın AP'nin tek başına iktidar olacağını tahmin ettiğini» söyledi. Saltık 'ya da değil, ama AP'ye Evren'in dışında «birinci elden ikinci bir duyurum» yapılmıştı. 12 Eylül darbesinin —sözü edilen kumandan o ise— «beyinlerinden biri» olduğu bilinen Orgeneral Saltık da açık seçik darbenin kapıda olduğunu bildirmişti. Bir haftada erken seçim için bir şeyler yapılamaz mıydı? Ecevit ve CHP ile zor. Erkmen'e bunu söyledim: «Belki 'bir şeyler' yapılabilirdi» dedi. Ama ne?

Demirel, Erkmen açıklamasının çıktığı o pazar günü, telefondaki söyleşimizde, uzun süre eski Dışişleri Bakanının «parti içi olumsuz tutumunu, bakanın mı yoksa hükümetin mi istifa etmesi gerektiğini Genel İdare Kurulunda müzakere ettiklerini ve sonuçta, hükümetin kalmasına, bakanın çekilmesine karar verildiğini» anlattı.

Erkmen açıklamasına yanıt arıyordum, söyleşinin sonlarında bir kez daha denedim. O zaman «Alâkası yok. Dokuz yıl sonra uyduruyor» dedi ve «bu türden açıklamaları, Erkmen'in partiye 'düşmanca' duygularına» bağladı.

Son hükümette bakanlık yapan Nuri Bayar, uyarı mektubundan sonra bütün kabinenin «istifa» eğiliminde oldu-

ğunu, ne var ki, başbakanın isteğiyle Köşke çıktığını, Genel Sekreter Haluk Bayülken ve Danışman İlhan Öztrak'la konuştuğunu anlattı.

Haziran 1989'da bir gece Nuri Bayar bana, Köşkteki görüşmeleri Bakanlar Kuruluna o gün aktardığını söyledi ve «Mektubun arkası gelir. Adımı attılar» dediğini ekledi. Demirel dinlemiş, Genelkurmay Başkanı ile randevusu olduğunu söyleyerek kuruldan ayrılmış, «Evren'le konuşayım, sonra karar verelim» demiş. Bayar «Gitti, ikna etmişler, hükümet kaldı ve...» dedi, sustu.

Köşke Demirel'in isteğiyle çıkmıştı. Zaten AP ile Köşk arasındaki ilişkileri Nuri Bayar düzenliyordu. Köşkte Bayülken'e, «Biz, emeklilik kararnamesini göndeririz, Korutürk imzalamaz. Kamuoyuna bir açıklama yapar çekiliriz» demişti. Olmadı.

«Ortalığın düzelmesini sağlayarak başarıya belki ulaşılacağı» yargısının egemen olduğu ortamda zaman aktı, aktı ve ... Ağır aksak çalışan demokrasi saati 12 Eylülde durdu.

(Kitap yazmaya süreklilik vermenin sakıncalarını bilenlerdenim. Kimi yerde, meslektaşlarımdan gelen —hatta alaycı— eleştirilere hak da veririm. «Çankaya» kitabı yazılmayacaktı. Yaz ortalarında Milliyet'te Demirel'in 12 Eylülü eleştiren, ne var ki, 1985'ten başlayarak bir dizi kitapta aktardığım olayları içeren demeçleri yayımlanmaya başladı.

Demeçlerin sunuluşu, sanki Amerika'yı yeniden keşfediyordu. Kuşkusuz Demirel'in hakkıydı. O, bir siyasetçi. Büyük olaylardan geçen, geçmişiyle bugünü kaynaştırarak yeni tartışmalara girmek zorunda olan bir siyasetçi. Önüne gelen olanağı elbet kullanacak ve daha önce yazılmış olmasına bakmayacak, düşüncelerini, haklılığını kanıtlamaya çalışacak.

Geçmiş çabalara, hele dudakların açılmadığı günlerde yazılanlara hiç değer vermeyen yayımlara değişik gözle bakmaya başladım.

«Karşı tarafın» söyleyeceği geçmişe ait yeni ayrıntılarla yaklaşmakta olan cumhurbaşkanlığı seçimini birleştirebilir miydim? 1987'den bu yana gözlediğimiz gelişmelerle kimi önemli kişilerle yaptığım görüşmele-

ri değerlendirecektim. «Çankaya Kitabı» böyle başladı, yayımcım Ahmet Küflü'ye projeden söz etmiştim. Yazmaya zorladı.)

Cumhurbaşkanı Evren, Demirel'in yanı sıra bir ara tartışmaya katılan Ecevit'in irdelemelerini de yanıtlamaya başlamıştı. Dikkati çeken özellik şuydu : Cumhurbaşkanı 1989 yazı tartışmalarında Ecevit'i «yumuşak üslupla» yanıtladı. Demirel'i günü gününe karşılamaya özen gösterdi. Hatta Ecevit, Evren'i «açıklamalarını doğrular» içerikte gördü.

Demirel 12 Eylüle nasıl vardığımızı, uyarı mektubuyla başlayan, komutanlarla, sıkıyönetim komutanlarıyla yapılan toplantıların içeriğini yineliyordu. Evren, eski başbakanın olayları saptırdığı görüşündeydi. Sıkıyönetim toplantılarının (1985 - 86 yıllarında yayımlanan Cüneyt Arcayürek dizisinin 9. ve 10. ciltlerinde geniş özetlerle yer alan) tutanakları yayımlayabileceğini söylüyor, Demirel de «Açıkla» diyordu.

Cumhurbaşkanının, Demirel'e verdiği yanıtların nasıl hazırlandığını Ali Baransel'e sordum. Tartışma yatışmıştı. Ağustos sonlarıydı.

«Dikkat edersen, Cumhurbaşkanımız yanıtlarında konumuna uygun düşen ağırlıkta kaldı. Bir gün çağırdı. 'Şunlara cevap verelim' dedi. Önündeki eski yazı notlara bakarak, durmadan anlatıyor, ben not alıyordum.

Notlarına bakarken bazen gülüyor, bazen de kızıyordu. Metni hazırlıyor, götürüyordum. Fazla polemik olmamasını, ortamın sertleşmemesini istiyordu. Bu dikkatli tutumladır ki, yanıtlar sert ve kırıcı üslupla çıkmadı.»

«Yanıtlarında önemsediğim yeni ve önemli tek olayı tuttuğu küçük notlardan mı yazdırdı?»

«Evet. Öyle bir konuydu ki, söylemek istemiyordu, ama siyaset dünyasının ilginç bulacağı kanısındaydı.»

Bu «önemsenen yeni olay» şuydu : Cumhurbaşkanının 15 Ağustos 1989'da yaptığı açıklamaya göre «kontrgerilla

diye adlandırılan ünlü Özel Harp Dairesini, Başbakan Demirel 'anarşi ve teröristlere karşı' kullanmayı Evren'e» önermişti.

Demirel, hemen böyle bir öneride bulunmadığını söyledi.

Evren, bana, «Özel Harp Dairesini kullanmak istedi» dedi.

«İstedi mi?»

«Evet» dedi Evren ve ekledi : «Ama ikimiz vardık. Tabii şimdi, konuşma iki kişi arasında geçtiği için de 'yalan' diyebiliyor. 1970'lerde doğuda Özel Harp Dairesini (kontrgerillayı) kullanmışlar. Ben Genelkurmay Başkanlığına gelince (O zamanki Başbakan Ecevit de doğruluyor) bu faaliyetleri durdurdum. Özel Harp Dairesinin sadece görevi içinde kalmasını sağladım.»

Demirel ise, özel söyleşilerde öneriyi yadsırken, «Evren Paşanın yaşı gereği olayları karıştırdığını» söylüyordu.

Tutanağı ve tanığı olmayan olaylar... Elbet yadsınabilir olaylar... diye düşünürken, Evren Paşa da, susmuştu. Bir parça bisküvi aldım. Cumhurbaşkanı çubuk krakerden bir parça kopardı. Çat! Sessizliği bozan sözcüğü Evren söyledi : «Şurada» dedi.

Eliyle yazı masasının soluna düşen köşeyi gösterdi :

«(O zaman Cumhurbaşkanı Vekili) İhsan Sabri Çağlayangil ile Süleyman Demirel, beni çağırtmışlardı, şurada oturduk. Humeyni olayı yeni patlamıştı. Bana 'Suriye ve Irak üzerinden kamyonlarla Şah taraftarlarına silah gideceğini, bunların sınırdan geçmesini, hatta her kamyona bir onbaşı vermemizi' önerdiler.

'Nasıl olacak' dedim. 'Böyle bir olay gizli kalmaz, bir gün ortaya çıkar.' Reddettim. Şimdi bunları açıklasam acaba ne der? Elbette 'yalan' der. Oysa doğru!»

Demirel'e sordum, reddetti.

Eski AP ve CHP liderlerine Evren'in nasıl baktığını araştırıyordum. Belki sezinledi. Doğrudan sormadığım halde, belki de iki liderle ilgili kanılarını söylemek istedi.

Son yaz tartışmasına değinirken:

«Ecevit, dürüsttür, iyi konuşur, dil bilir. Severim Bülent Ecevit'i. Demirel, bir gün 'benim geçmişle meselem yok' dedi. Son günleri bekledi. Ecevit, baştan beri hep açıktan konuştu. Ya 'öteki?' ... Öteki (Demirel) hep evde, kapalı kapılar ardında (askeri dönemdeki durumu söylüyordu). Dışarda hiç konuşmadı. Buna rağmen, son tartışmada yine de kırıcı olmadım» dedi.

Kanılardan kesin yargılara uzanan bu değerlendirmeler, Evren'in Demirel'e «sıcak duygularla» bakmadığını göstermiyor mu? Siyaset gereği her türlü özene karşın, ikisi arasındaki çatışmalarda duygular, etkili olmuyor mu?

Kimi gözlemleri, Evren'in ilginç sözlerini daha sonraki bölümlere ayırıyorum. Ancak, görüşmemizden yaklaşık 56 gün sonra, 9 Kasım 1989 günü, Evren süresini resmen tamamlıyor, Çankaya'dan ayrılıyor.

Dokuz yılın iki yılını askeri rejimin Devlet Başkanı olarak geçirdi.

Yedi yıldır Cumhurbaşkanı.

12 Eylülün lideri, bugünün ve yarının 12 Eylül tartışmalarında tek simge.

Can alıcı soruyu sonlara doğru, sordum. Amacı hemen kavrayacaktı, biliyordum. Hele son yıllarda, 1984'ten bu yana soruyu kafasında hep kendine yönelttiğinden kuşkum yoktu. Bir askeri darbe lideri yönetimi sivillere devrederken hemen her şeyi pırıl pırıl teslim ettiğine inanmayabilir mi? Fakat daha sonraki süreçte ideallerin hangi noktalara geldiğini anılar ve olaylarla baş başa kaldığında teraziye vurmaz mıydı?

Evren'in zaman zaman 12 Eylülün başlangıç günleriyle bugün vardığımız sonuçları «içinde» tartışmaya açtığına inanıyordum.

«Sayın Cumhurbaşkanı» dedim, olanca yumuşak ses ve kısa anlatımla,

«12 Eylülde müdahale ettiniz. Bir anayasa, yığınlarca yasa, yönetmelik çıkardınız. Yadsınan yeni kurumlar yarattınız. Pek çoğu daha 1983'te ya delindi ya da toplumun sindirmediği ortaya çıktı. Yeni bir anayasaya gereksiniliyor. Bugünkü iktidarın 12 Eylül eseri olduğu genel bir yargı.»

Daha ayrıntılı açıklama isteseydi, 12 Eylül ve sonrasını betimleyecek bir yığın «madde» verebilirdim. Nereye varmak istediğimi anlamış olacaktı.

«Bugün hangi noktaya vardık, söyler misiniz?» dedim.

Gözlemlerim yanıltmıyorsa, bu soruyu sürekli kendine soruyordu. Başka şeylerle ilgilenmeye başladı. Masanın üzerine baktı, ama rahatsızlığını gösteren tekdüze bir sesle,

«Bugünkü idare —Özal— başarılı olsaydı, bu başarıyı 12 Eylüle mi mal edeceklerdi?» dedi.

Kapsamı geniş bir yanıttı. Siyasetçileri gösterdiği kadar, aydın çevreleri —belki de içinde bulunduğum topluluğu— amaçlıyordu. Sezintimi anlamış gibi, kısa bir duraksamadan sonra ekledi:

«12 Eylülle ilgili yine başka şeyler söyleyeceklerdi.»

12 Eylülün getirdiği kurumsal, yasal, siyasal ve ekonomik «yeni düzenlemelerin» hiçbiri tutmamıştı.

Bütünüyle tablo şuydu:

«12 Eylül askeri darbesi üzerine gazetelerde matrak bir tartışma sürüyor.

Tartışmada Evren var.

Süleyman Bey var.

Ecevit var.

Evren diyor ki:

— *Politikacılar adam gibi davransalardı, bizi müdahale zorunda bırakmazlardı.*

Politikacılar ne diyorlar?

— *Vallahi billahi bizim kusurumuz yok. Evren darbeyi kafaya koymuş; gizliden hazırlığını yapmış; üstelik işler daha da kızışsın, ortam oluşsun diye beklemiş; kıvamına gelince darbeyi vurmuş...*

Kenan Paşa savunuyor:

— Yok canım, biz kaç kez politikacıları uyardık, hiçbir suçumuz yok...

Politikacılar yineliyorlar:

— Saman altından su yürütmüş, yönetime el koymak için fırsat kollamış...

Askeri darbe öyle bir iştir ki başarıyla ulaştın mı devlet başkanı olursun.

Başarısızlıkta ne olur?

İpe gidersin.

Sayın Evren işi sağlama bağlamış; emrü kumanda zincirinde Vaşington'un desteğinde vurulan darbelerin rizikosu pek azdır. Başarıdan sonra dürülmüş defterin davası olmaz. Hem askeri darbelere direnmek kolay değildir. Silahlı eyleme, ancak silahla karşı konabilir. 12 Eylüle direnen gençlerin topunu yok etmediler mi? Ya öldürdüler ya içeri attılar; canlarına okudular.

Oysa Evren ve dört arkadaşı da Türk Ceza Kanunu 146'ncı maddeyi çiğnemediler mi?

Öyle bir madde ki bu, çiğneyen amacına ulaştı mı *'mahkûm'* değil *'hâkim'* olur. Bu nedenle tartışmayı *'Evren haklı mıydı?'* sorusuna oturttuk mu, sonu gelmez. Tarih 12 Eylülü bu açıdan yargılamayacaktır; *'İktidara oturduktan sonra 5 general neler yaptılar?'* sorusunun yanıtı 12 Eylülün yargılanması olacaktır.

12 Eylülcüler biliyorum ki şimdi öfkeleniyorlar; bana sorular yönelteceklerdir. İlk bakışta haklı görünen sorularını ben alt alta dizeceğim; ancak izin verirlerse yanıtlarını da ayraç içinde vererek...

— Sen, 12 Eylülden önce eşkıyanın sokakta şakır şakır adam öldürdüğünü unuttun mu?

(Bugün de öldürüyorlar.)

— Ülkede iç savaşa doğru bir tırmanma süreci yaşandığını anımsamıyor musun?

(Bugün de yaşanıyor.)

— İrtica başını alıp yürümemiş miydi? Kara tehlike Konya'da uç vermemiş miydi?

(Bugün her yanda irtica gelişmiştir. 12 Eylülden önceki dönem solda sıfır kalır.)

— Türkiye Cumhuriyeti devletini yıkıp yerine Marksist-Leninist bir devlet kurmak isteyenler yok muydu?

(Bugün Marksist - Leninist devlet kurmak isteyenler dağlarda kol geziyorlar.)

— Kurtarılmış bölgeler oluşmamış mıydı? Devlet gücü buralarda etkisini yitirmemiş miydi?

(Bugün de sorunumuz bu ya; devlet gücü kimi bölgelerde etkisini yitirmedi mi?)

— Ekonomi iflas etmemiş miydi? 1980'de enflasyon yüzde 80'e ulaşmamış mıydı?

(Bugün ekonomi tam iflas çöküntüsünde değil mi? Enflasyon yüzde 80'de dolaşmıyor mu?)

— Güneydoğu'da ülkeyi bölmek isteyenler 12 Eylülden önce güçlenmemişler miydi?

(Bugün daha güçlü değiller mi?)

— Cumhurbaşkanlığı bunalımı yok muydu? Partiler bu alanda anlaşmazlığa düşmemişler miydi?

(Bugün durum aynı değil mi?)

*

Peki, bugün de generaller müdahale ederlerse, haklı mı sayılacaklar?»

(İlhan Selçuk - «Matrak Bir Tartışma» - 17 Ağustos 1989)

Cumhurbaşkanı Evren, «Matrak Tartışmanın» bir öğesine 17 gün sonra yanıt veriyor, Sabah gazetesine,

«Parlamento cumhurbaşkanını seçmedi diye hiç ordu müdahalesi olur mu?» diyordu.

KAYNAKÇA

«Ruhbilimcilere göre kişilik, bireyin kendine özgü (characteristic) veya ayırıcı (distintive) davranışlarının bütünü olarak tanımlanır.»

Yedinci baskısı çıkan kitabında Prof. Dr. Aziz Köknel, bu tanımlamayı yapıyor. Prof. Köknel'e göre,

«Bugüne dek yapılan tanımlarda kişilik, 'bir insanı başkalarından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü' olarak değerlendirilmiştir. Bir başka deyişle, kişilik kavramından, bir nisanı nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan duygu, düşünce ve davranış özelliklerinin tümü anlaşılır.»

Genel olarak kişilikle eşanlamda en çok kullanılan sözcüğün «karakter» olduğunu söylüyor. «Kişilik» kitabında Köknel, şunları da ekliyor:

«Bir insanın duygu, düşünce, yetenek, ilgi, tutum, davranış ve eylemleri, kişiliklerini oluşturan başlıca öğeler arasındadır. Kişiliğin bütünlüğü içinde her insanın öteki insanlardan farklı olmasını sağlayan, kendine özgü özellikleri vardır. Bu özellikler belli öğeleriyle bağlantılıdır ve bunların dışarıya yansımasıdır. Örneğin, iyi ya da kötü hatırlama, çabuk duygulanma, öfkelenme, alınganlık, kolay ve çabuk düşünüp karar verme, iyi konuşma, insanların birbirlerinden farklı özellikleridir. Bunların yanı sıra insanın giyinişi, yürüyüşü, el ve kol hareketleri, ses tonu, beğenisi de kişiliğinin birer parçasıdır.»

Daha sonraki bölümlerde Köknel, «kişiliğin öznel yanına, 'benlik' kavramına» geliyor:

«Kişiliğin temel özelliklerini veren 'ben' ya da 'benlik' (the Ego, le Moi, das İch) denilen katman son yıllarda ruhbilimcilerin en çok çalıştıkları alanlardan biri durumuna gelmiştir.

İnsanın iç varlığını oluşturan benlik de, kişilik gibi anlaşılması güç ve karmaşık bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması ve yapısını oluşturan öğelerin çözümlenmesi için, insanın kendi kendisine sorduğu sorulara içtenlikle cevap araması gerektir.

Benlik gelişmesi doğuştan başlar. Hatta kalıtımla kuşaktan kuşağa aktarılan özellikler de dikkate alınırsa, spermin yumurtayı döllediği anda başladığı söylenebilir. Ancak benlik gelişmesinde ruhsal ve toplumsal etkenler öncelikle rol oynar.»

Daha sonra Köknel, «bedensel, ruhsal ve toplumsal açıdan insan tiplerini» araştırıyor:

«Kişilik yapısını açıklamaya çalışan kuramların çoğu, kişiliğin gözlenebilen niteliklerinin, özelliklerinin nedeni üzerinde durmayıp bunların nasıl olduğunu tanımlar. Başka bir deyişle, insan davranışı nitelik, alışkanlık, tutum, tip gibi kavramlarla anlatmaya çalışır. Kişilik yapısını etkileyen doğal ve toplumsal binlerce etken ve bunlar arasında milyonlarca bağlantı olabileceği düşünülürse, bu tür bir yaklaşımın bugünkü araştırma yöntemlerinin sınırları içinde, daha bilimsel olduğu söylenebilir» diyor ve ekliyor:

«Kişiliği tanımak, tanımlamak, betimlemek, değerlendirmek ve ölçmek çok güçtür. Kişilik, çeşitli bilimsel alanlarda birbirinden farklı özellikleriyle incelendiğinden, bunların bileşimini yapabilecek ortak görüşler ve veriler de henüz yeterince toplanmamıştır.»

Kişilik tanımlamanın, tanıtmanın, betimlemenin, değerlendirmenin, ölçmenin «büyük güçlüğünü» ve ruhbilimdeki «kuramların tartışmalı» olduğunu göz önünde tutarak, bugüne değin kişiliği tanıyıp anlamak ve değerlendirme girişimlerini günümüzün kimi ünlülerine uygulayamaz mıyız acaba?

Ruhbilimciler, somut dallarla uğraşan bilim adamları böyle bir girişimi yadsıyacaklardır. Hatta «bir temel kuraldan» söz edeceklerdir:

«Kişilerle ilgili bilgileri yorumlamak, akıl almayacak ölçüde spekülatiftir» diyecekler. Temel kuralın başka bir temel taşını söyleyecekler, «bilmediğimiz insan hakkında-

ki bu çabaların rölatif» olduğunu vurgulayacaklardır. Öte yandan ruhbilimde «spekülatif olsa da bilgileri yorumlama yoluna gidildiğini» kabul edeceklerdir.

Elinde kanıt olmayan bilim adamının «çekingenliği» elbet saygıyla karşılanacak bir olgu. Ne var ki, bir gazeteci, «tartışmalı kuramları» kullanarak kimi ünlülerin kişiliklerini araştıracak bir denemeye neden girmesin?

Böyle bir deneme, gazetecinin betimlemeye çalıştığı insanları bağlamaz. Böyle bir denemenin, bilimselliği de yoktur.

Eldeki veriler, gazetecinin gözlemleri ve daha önemlisi, gazetecinin ünlü kişiyle yıllardır hemen hemen her saat birlikte olduğu bireylerle yaptığı görüşmelerle anketlerde kesinkes betimleyici değildir. Ama bir ölçüde, «fikir verici» olabilir.

Romanların, öykülerin, şiirlerin yarattığı karakterleri ilgi ile okuyoruz. Somut biçimde günümüzün siyasetçilerinin kişiliklerini bir gazetecinin betimlemesini niçin yadsıyoruz? O siyasetçiler, bizi yönetiyor, kişiliklerinin içerdiği yeteneklerle yaşamımızı ya aydınlatıyor ya da karanlığa dönüştürüyor.

Bilimsellikten uzak, sadece bir gazetecinin «merak saikiyle» giriştiği deneme ve sonuçları, kuşkusuz adı geçen bireylerin «kişilik haklarına saldırıyı» içermiyor, hedef almıyor. Gazeteci, toplumda pek çok insanın ünlü kişileri araştırdığına inanıyor.

İleri bölümlerdeki kişilik irdelemelerini değerlendirebilmek için kimi ön bilgiler verme zorunluğu doğuyor:

«Kişiliği tanıyıp anlamak ve değerlendirmek girişimlerinin çok eski zamanlarda» başladığını belirten Prof. Köknel M.Ö. 460-377 arasında yaşayan Hipocrates'ten bu yana kişiliğin tiplere ayrıldığını yazıyor. *«Bütün bu araştırıcılar ve konuyla ilgilenen diğerleri, beden yapılarında bir kutuplaşmanın olduğu ortak noktasında birleşmişlerdir. Bu kutuplaşma uzun, ince, zayıf beden yapısıyla kısa, geniş, kalın, şişman beden yapısı tiplerinin birbirinden ayrı olduğu üzerinde toplanmıştır»* diyor.

«Beden yapısındaki kutuplaşma» ruhbilimin devlerinden sayılan Alman *Kretschmer*'in (1888-1964) «Beden Yapısı ve Karakter» adlı, istatistik verilere dayanan bilimsel kitabında işlenmiştir. Kretschmer, «kafatası yapısının, yüzün, bedenin, kol ve bacakların ölçümünü» yaparak insanları üç temel tipe ayırdı:

«1) — PİKNİK TİP : Orta boylu, kısa boyunlu, karın boşluğu geniş, kasları gevşek, yağlanma ve şişmanlama eğilimi gösterir. Yüzleri yağlı ve parlak, saçları ince ve seyrektir. Saçları çabuk dökülür. Buna karşılık, sakalları sert ve beden kılları çoktur. Kol ve bacakları kısa, elleri ve parmakları tombuldur.

2) — ASTENİK ya da LEPTOZOM TİP: İnce, uzun, zayıf beden yapıları iyi gelişmemiş, göğüs ve karın boşlukları vardır. Baş ufak, burun ince uzun, çene küçüktür. Yüz derisi soluktur. Saç telleri kalındır ve geç çıkar.

3) — ATLETİK TİP: Boyları ortanın üstündedir. Kol ve bacakları uzun olup kasları iyi gelişmiştir. Az yağlı ve gergin olan derinin altından kasların kabartıları görülür. Saçlar ve kıllar bol ve serttir.»

Kretschmer, daha sonra yaptığı araştırmalarda —Prof. Köknel'in anlatımlarına göre— insanları genel olarak «siklotimik» ve «şizotimik» diye iki biyotipe ayırmayı uygun gördü:

«SİKLOMATİKLER: Çoğunlukla Piknik beden yapısında bulunan mizaçtır. Dışadönük, canlı, neşeli, sevecen, insancıl kişilerdir. Kolay ve çabuk duygulanır, sever, kızar, öfkelenirler. Uygulamalı ve toplumsal alanlarda başarı gösterirler.

ŞİZOTİMİKLER: İçedönük, soğukkanlı, duygularını dışarıya yansıtmayan insanlardır. Çekingen ve alıngandırlar. Yalnızlıktan hoşlanırlar. Soyut konularla uğraşırlar. İradeleri güçlüdür. Başladıkları işin sonunu getirirler. Sürekli olarak iyi ve doğru yapmak çabası yüzünden kimi kez hiçbir şey yapmadıkları da olur.» (Prof. Köknel'in 'Kişilik' kitabından.)

«Amerikalı Sheldon, konuyu yeniden ele alarak, Kretschmer'in kurduğu sistemi geliştirdi.»

Sheldon'un «üç temel insan tipi» :

«A — ENDOMORF - Bu tipte olanların iç organ dokuları daha gelişmiş olup, özellikle karın bölgesi geniştir. Beden yuvarlak, kaslar gevşek, saçlar seyrek, cilt düzgündür.

Bu beden yapısının özellikleri: Hareketleri yavaş, ağır ve uyuşuk. Rahata düşkün. Yemek ve içmekten hoşlanan. Topluluktan hoşlanan, bol gülen, neşeli, arkadaş canlısı. Sevme ve tanınma isteği güçlü. Hoşgörülü. İlgisi kendisine dönük. Çok ve derin uyuyan. Alkole düşkünlük, alkolden kolay etkilenme ve gevşeme gösteren. Çabuk ve kolay duygulanan, kaygılanan, üzülen ve ağlayan. Özetle: Bu tipler, yemek içmekten hoşlanan, kolay ve çabuk duygulanan, güvensiz, açık yürekli, sevecen, insancıl, kolayca toplumsal uyum sağlayan kişilik yapısı gösterirler.

B — MEZOMORF - Bu tipte olanların omuzları ve özellikle kasları iyi gelişmiş olup, kolları güçlü, bedenleri dayanıklı, atletik yapıda insanlardır.

Özellikleri: Beden hareketleri canlı, spordan ve serüvenden hoşlanma. Egemen olma ve yönetme tutkusu. Davranışlarda girişkenlik ve atılganlık. Kapalı yerlerden korkma. İçinden geldiği gibi, hatta zaman zaman saygısızca davranma. Her türlü kalabalık ve gürültüden hoşlanma. Dışadönük, acıya, sıkıntıya dayanaklı duygulanım. Alkol etkisiyle alınan, kuşkulu, hak arayıcıya saldırgan tutum. Kaygı ve endişe durumlarında dışa yönelik eylem eğilimi ve saldırganlık.

C — EKTOMORF - Bu tipte olanlar ince, uzun olup, iyi gelişmemiş kas yapısı gösterirler.

Özellikleri: Hareketler yavaş, davranış endişeli. Olaylar ve insanlar karşısında geriye çekilme ve içe kapanma. Aşırı zihinsel işlev, akılcı yaklaşım. Duygulanım ve coşkular üzerinde aşırı denetim. Topluluktan, kalabalıktan, hatta arkadaştan çekinme ve kaçma. Açık yerlerden ve geniş alanlardan korkma. Aşırı ve dışa yansıtılmayan duyarlılık ve yorum. Alkole karşı dayanıklılık. Kaygı ve korku yaratan durumlarda içe kapanma ve yalnız kalma isteği.

Sheldon bu tiplerden birinin bütün özelliklerini taşıyan insanlara ender rastlandığına dikkati çekmiş, her insanın kişiliğinde üç tipte ayrı ayrı bulunan kişilik özelliklerinin

değişik oranlarda bulunduğunu belirtmiştir. İnsanların çoğunluğunun kişiliği bu üç tipte bulunan niteliklerin karışımından doğmuştur.» (Prof. Aziz Köknel'in 'Kişilik' kitabından.)

«Tüm bu görüşlerin ışığı altında» —Prof. Köknel'in anlatımlarına göre— Alman *Eysenck*, «Günümüzde de geçerliliğini sürdüren çağdaş yaklaşımı» yaptı.

«TİPİK İÇEDÖNÜK OLANLAR : Sessiz, çevreye karşı kapalıdırlar. İnsanlardan kaçar, kendi başına kalmak isterler. Okumak, yazmak, resim, müzik gibi uğraşılardan hoşlanırlar. İnsanlarla kolay ilişki kuramazlar. Zor arkadaş edinirler. Yapacakları hareketi önceden düşünüp tasarlarlar. Günlük yaşantıyı, olayları, kişileri ciddiyetle ele alırlar. Sakin, telaşsız bir yaşam biçimini sever, duygu ve coşkularını çok sıkı denetim altında tutarlar. Aşırı duygulanımdan kaçar, hareketlerini ve davranışlarını iyi denetlerler. Çok ender olarak saldırgan davranışta bulunurlar. Güvenilir insanlardır. Kurdukları toplumsal ilişkileri sınırlı ve dengeli olarak sürdürürler. Ahlak kurallarına büyük değer verirler. Yaşama bakış açıları karamsardır.

TİPİK DIŞADÖNÜK OLANLAR : İnsancıl, cana yakındırlar, insanlarla birlikte bulunmaktan hoşlanırlar. Kolay ilişki kurar, çok arkadaş edinirler. Kendi başlarına kalmaktan, okumak ve çalışmaktan hoşlanmazlar. Heyecan veren olaylardan hoşlanırlar. Hareket ve davranışları üzerindeki denetimleri zayıftır. O anda içlerinden geldiği gibi hareket ederler. Neşeli, hareketlidirler, çok konuşur, şakadan hoşlanırlar. Genellikle tasasız, iyimserdirler. Gülmeyi, eğlenmeyi severler. Kolay kızıp öfkelenirler, saldırgan hareket ve davranışları sıktır. Duygularını sıkı denetim altında tutamazlar. Her zaman güvenilir değildirler.» (Prof. Köknel'den.)

Şu önemli notun altını önemle çizmeliyiz : «Bu tipler gerçek yaşamda ya ender bulunur ya da hiç bulunmazlar. *Gerçek insanların kişiliği, değişik derecelerde bu soyut kavramların çizdiği tiplere yaklaşmaktadır.»*

Bir ruhbilimci olmadığıma seviniyorum. Bu kitaptaki kimi satırları yazamaz, kimi soruları bu denli uluorta soramazdım.

Bilim beni bağlar, çoğu kimseye «cüretkâr veya anlamsız» gelecek saptamalar yapmamı engellerdi. Aksi halde, ülkenin koşulları kadar, siyasal olayların değişik biçimler alarak gelişmesinde, kişiliğin önemli rol oynadığını öğrenmeye çalışabilir miydim?

Örneğin, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1978'den sonra ünlenen adı, üç evreden geçiyor:

a) 12 Eylül darbesinden önceki Genelkurmay Başkanlığı,

b) 12 Eylülle başlayan Devlet Başkanlığı,

c) 1983 seçimleriyle başlayan demokratik süreçte üstlendiği cumhurbaşkanlığı dönemleri.

12 Eylül öncesi günlerde, yumuşak görüntü verdiği, Genelkurmay Başkanlığına, Ecevit'in başbakanlığı sırasında atandığı için, CHP kulisleri, Evren'i sosyal demokrat yapıda gösteriyordu. Hatta «etliye sütlüye fazla karışmayan, politika dışında kalmaya özen gösteren Genelkurmay Başkanı» izlenimi verdiği aynı çevrelerde sık sık yineleniyor, siyasal ve sosyal kargaşalar ortasında böyle bir kişilikten «rejime müdahale gelmeyeceği» sık sık söyleniyordu.

Başbakanlığı sırasında Ecevit'in, Orgeneral Evren'le «rahat anlaştığını gösteren» belirtiler vardı. Ecevit'in ortaya attığı «ulusal savunma konsepti»ne Evren'den sert karşı çıkışlar gelmemiş; tersine, hükümetin kamuoyuna duyurduğu savunmayı olumlu yorumlarla desteklemişti.

«Mütevazi» idi, komuta sınıfının «ülkenin içinde bulunduğu koşullardan kaynaklanan kaygılarını» kuşkusuz, «usturuplu dille aktarıyordu.»

Evren'in 12 Eylülden hemen sonra yaptığı iki konuşma «hazırlanmıştır». Biri ilk gün TV'den yaptığı açıklama, ikincisi, sanırım 16 Eylülde düzenlediği basın toplantısındaki sunuş konuşması. Ne var ki; ilk basın toplantısında sorulara ustalıkla yanıt vermişti.

—Bir kısım basın ve gazetecilerle— 12 Eylül arasında henüz soğuk rüzgârların esmediği 1980 Ekiminde, Evren'in

uçağıyla, Diyarbakır'a gitmiş ve dönmüştük. Bir ara sormuştum:

«Paşam, bakıyorum halk önünde çok rahat konuşuyorsunuz. (Biraz da eleştirisel bir sesle) Eski yazı ile küçük kâğıtlara geçirdiğiniz notlara bakıyorsunuz, ama usta bir konuşmacı gibi, rahatsınız. Bu yetenek nereden?»

Evren gülümsemiş ve «Askerlikten» demişti. «Küçük subayken bir mangaya, bölüğe, sonra tabura, alaya ve bir tümene, kolorduya gereğinde konuşuyoruz. Başta tutuktum. Fakat sonra mangadan tümene konuşa konuşa alıştım,» demişti. Bir küçük anı sıkıştırayım: Diyarbakır gezisinden sonra, Genelkurmay Genel Sekreteri Küpeli Paşa aramış, «Verdiğimiz metnin dışına çıktı, nereden esinlendi ve neden?» diye sormuştu. Uçakta «Paşanın konuşmasını değiştirmesine 'bu etken mi' neden olmuştu», bunu öğrenmek istiyordu.

Oysa Evren Paşanın yönetime oturdukça güvenini pekiştirdiği anlaşılıyordu. «Hazırlanan» notlara elbette yer veriyordu, ama bunların dışına da taşıyordu. Pek çok «egemen insanda görülen» öğeler!

12 Eylül günü, «herhangi bir direnme beklemişler miydi?»

Liderlerden hayır! Kim neye direnecekti, hangi silahla? Partizanlardan bir «hareket» kaygısıyla belki bazı önlemler... Sonradan Evren ve arkadaşları darbenin «bu kadar kolay ve rahat» gerçekleşmesini neredeyse «çıt çıkmadı» diye niteleyeceklerdi. 1960'ta mı, yoksa 1971'de mi? Ne zaman ses çıkmıştı ki?...

Evren Paşa, 12 Eylülden sonraki aylar yönetimdeki egemenliği güçlendikçe basının —kuşkusuz bütününden değil, «kimi gazete ve yazarların»— tutumlarından yakınıcı oldu. Örneğin, 1982 Anayasası halkoylamasına sunulurken, «eleştirilere yanıt vereceğini» söyleyerek, «ne derse aynen yazacağımız, ne söylerse karşısına çıkamayacağımız» bir gezi düzenledi.

Gezi sırasında eleştirisel davranışlara değinirken «12 Eylülü onayladınız, bugün ise yapılanları eleştirmeye çalışıyorsunuz» gibi bir dokundurma yaptı. Anayasa hukukunu bilmem. Ama, pratikte yeni anayasanın ülkeye «yeni bir

dünya getirmeyeceğini Danışma Meclisi müzakerelerini zemin alarak» yazıyordum. Evren Paşaya,

«Armutlarla elmaları karıştırmamak gerektiğini» söyledim.

12 Eylül «günü» bir zorunluktu. Sağcısı solcusu, anarşi ve terörle kıvranan günleri savunamazdı. Fakat, 12 Eylülden sonra askeri yönetim «yeni bir Türkiye yaratmak» tutkusuyla yola çıktı. 12 Eylülden sonra yapılan veya yapılacak her düzenlemeye şapka çıkarılamazdı. Paşaya bunları söyledim. Yanıt bile vermedi, yanımızdan uzaklaştı. 1980-82 arasında Köşk çevrelerinde «Devlet Başkanı» diye anılan Evren, 1982-83'ten sonra, «Komutan» diye anılıyordu. İç çevrede geçerli olan bu tanımlama, ancak görevini bırakacağı son yıl, Cumhurbaşkanına dönüştü.

Davranışlarını fotoğraf objektifi duyarlığı ile saptamaya çalışarak, Cumhurbaşkanına,

«1983'e kadar çok serttiniz. Sonra aşama aşama yumuşadınız» dedim.

Garipsemedi,

«1983'e kadar öyle olmam gerekiyordu» dedi. Bir eklenti yaptı : «Yoksa işleri yürütemezdik.».

Anarşist ve teröristlere gereken sertliği anlayabilirdik. «Demokrasiye dönüleceğini vaat eden bir yönetimin» gazetelere, gazetecilere, hele Cumhuriyet'e, aydınlara karşı «hiddet ve şiddetini» sindirebilir miydik?

O günlerin koşullarında eleştiri görevini yitirmemeye özen ve çaba gösterenlere takınılan «tavrı» acaba anımsıyor muydu? MGK kulisinde gazeteciler konuşuluyor, örneğin Başbakan Ulusu sözü getirip bana, «İnceden inceye vuruyorsun, ama gözden kaçmıyor» diyordu. Ulusu'nun sözleri belki bir korkutmadan öteye, uyarı niteliğindeydi. Örneğin Devlet Başkanı, Uzakdoğu gezisine hazırlanırken katılacak gazetecilerin listesi yapılıyor, o sırada MGK genel sekreterliğini yürüten Orgeneral Necdet Üruğ'un, benim adımı sildiği söyleniyordu. Bu bilgiyi bana, —o zaman dışişleri sözcüsü, şimdi Madrit Büyükelçisi Nazmi Akıman,

dolaylı sözlerle aktarıyordu. «Listeden silinmek» askeri yönetimin defterden gazeteci adını düşürmesiydi. Listeden düşmemek için, «kudretli hükümdarların önünde eğilenler»e karşı, listeden silinmek insana onursuzluk getirmiyordu, getirmedi.

Türkiye'de ister askeri, ister sivil olsun bütün yönetimlerde devlet başkanlarının veya başbakanların «gezi listesinde» bulunmak, kimi gazetecilere göre, insana ayrıcalık verir. Askeri dönemde istenmeyenler «baş köşelerde bulunanlarca» listeden çıkarılırdı. Özal'ın altı yıllık saltanatında, «bazı gazetecilerin yüzünü görmek istemediğini» yetkililere duyurması, gazete yönetiminin de istenmeyen gazeteciyi listeye yazdırmaması dönemine geçilerek, «çağa ayak uyduruldu.»

Örneğin Özal döneminde hiçbir dış geziye katılamazdım. İç gezilerde de Özal'ın uçağı artık özelleştiğinden arkadan kalkan uçakta belki yer alabilirdim. Başbakanla aynı uçakta bulunmamı, başbakanlık yetkilileri öneriyordu. Bizzat Özal, (Türkiye gazetesi başyazarı Yalçın Özer' in tanıklığı) adımı duyunca yüzünü buruşturup kimi zaman «geç onu» diye başlayan duygu sergilemeleriyle listeye girmeme karşı çıkıyordu. Ne gam!

Hele özel uçak dönemi başlayınca, kimileri için Özal' ın sürekli çağrılısı olmak, bir yarışa dönüşmüştü. Olaylar gelip geçiyor, o sırada özel uçağa - sürekli müşteri olamayan bazı dost gazetecilerin sevinçlerine, üzüntülerine hâlâ gülüyorum.

Evren'in kişiliğini uzun süredir öğrenmeye, anlamaya çalışıyordum. Yıllardır davranışlarına yansıyan kişilik özelliklerini öğrenmeye uğraşıyorum. Askeri dönemde ve sivil cumhurbaşkanı kimliğindeyken, bir özelliğini çeşitli sağlam kaynaklar söylemişti. Bilgiyi verenlerin adlarını saklı tutuyorum. İçlerinde MGK döneminin bakanları, kimi generaller, Köşke sürekli girip çıkanlar var. Evren için, «Etki altında kalır» derlerdi. Hatta «sabah yanına ilk kim girerse onun söyledikleri doğrultusunda buyruklar» verdiği öne sürülüyordu. Bir ara Orgeneral Haydar Saltık'

ın MGK genel sekreterliğinden «kıtaya çıkarılmasında» bu özelliğin etkili olduğunu duyduk.

MGK üyeleri Nurettin Ersin ile Şahinkaya'nın bir geziye çıkarken uçakta aralarında «ilk yanına girenin etkisinden kurtarmak için Saltık'ın uzaklaştırılması» gerektiğini konuştukları da basın kulisine yansımıştı. Söyleşiye kulak misafiri olmuşlardı.

Fakat, bu irdelemelere karşın Evren'in daha sonra konuştuğu ya da başvurduğu kişilerden gelen esintilerle ilk kararını değiştirdiğine tanık olanlar vardı. Verdiği bir buyruğu izin almadan başka yolda uygulayanlara, «başta kızdığı, ancak sonuç olumlu» olduğunda da «iyi olmuş» dediği, bağışladığı anlatılıyordu.

Duygularındaki değişkenliği gösteren çeşitli örneklerle karşılaşanlar, «kuşkucu bir doğaya» sahip olduğunu söylerler. Eğer bu tanımlama devlet ve politika yaşamındaki devinimlerden kaynaklanıyorsa, gelmiş geçmiş başbakanların hangisi aynı duygunun tutsağı değildir ki... Menderes, Demirel, Ecevit, tabii Özal, kuşkucu değiller mi?

Politika her birini «kuşkuyla yoğuruyor». Her dakika «geride bir fesat» döndüğü kuşkusuna işbaşına geldiklerinden hemen sonra düşüyorlar. Bir yerde kaderci mi Evren? Evet! «Hayat, bu noktaya getirdi» demesi, daha çok Tanrı yazgısıyla cumhurbaşkanlığına kadar yükseldiği inancının Evren'de egemen olduğunu doğrulamıyor mu?

Ya «dikkati»? Konuştukça görülüyor. Soruları, irdelemeleri bütün dikkatiyle dinliyor. Tek sözcüğü kaçırmamaya özen gösteriyor. Kindar mı? (Daha sonraki bölümlerde anlatacağımız olaylarda göreceğiz.)

Günlük yaşantısı : Sade. Sabah 07.00'de kalkıyor. Spora meraklı. Eskiden futbol oynarmış. Köşkte kültür-fizik, iyi havalarda yürüyüş, kış aylarında kondisyon bisikleti. Gazeteleri baştan sona okuyor.

«Bazen kaçırıyorum» dedi. «Ali'ye soruyorum bazen, 'bize dair bir şey var mı?' diye.» Günlük giysilerini kendi seçiyor. 1982'lerde ilk sigarasını saat 11.00'de yakıyormuş. Günde üç dört çay. Baransel'e göre, «Her konuyu en ince

ayrıntısına kadar değerlendiriyor.» Konuyla ilgili çeşitli görüş ve düşünceleri dinliyor. Aceleci değil. Uzun açıklamaları sevmiyor. Konuştuklarıyla «mesafeli ve pratik.» Yüzmeyi ve ata binmeyi seviyor. Kızdığı konular : «Dedikodu, savurganlık, kibir, riyakârlık, bilgiçlik.» Randevu saatlerine titiz. Karar verdikten sonra direnenlere kızıyor. «Bektaşi ve Karadeniz» öykülerine bayılıyor.

Baransel'den : «Dedikoduları duyduğunda hemen açıklığa kavuşturulmasını istiyor.» (Yurtiçi gezilerinde özel yaşamıyla ilgili halk arasına yayıldığını sandığı kimi söylentileri —oysa çoğunu konuşmasından öğreniyorduk— kürsüden açıklayıp yanıtlamadı mı?) Mesai sınırı gözetmeyen bir yapısı var. Günlük basında ahlakdışı resimlere karşı ve ülke çıkarları doğrultusunda yayına yanlı, «gerçekdışı ve sansasyon yaratacak haberlerden rahatsız.» (Gazetelere son günlere kadar telefon ettirmesi bir örnek.)

Genellikle akşam yemeklerinde yalnız. Zaman zaman kızları ve damatlarıyla birlikte oluyor.

Fakat MİT raporundan sonra Erkan Gürvit'e daha önceleri gösterdiği «şefkati» sürdürdüğü söylenebilir mi? Tersi bilgiler ne kadar öne sürülürse sürülsün, MİT raporu ve Erkan Gürvit'in bu olayda yer alarak çeşitli yayınlara hedef olması Evren'i olumsuz duygulara itmiş olabilir. Hatta Gürvit, raporu Evren'e —gösterdi mi göstermedi mi— hâlâ bilinmiyor. Evren iki kişi arasındaki konuşmaları bir tarafın yalanlamasının önlenemeyeceğini söylüyor. Bu gerçeğe göre, Evren'le Gürvit arasında —MİT raporuyla ilgili— geçen olaylar hâlâ gizemini koruyor.

Erkan Gürvit'ten «daha önceki sıcak bakışları» esirgediğini söyleyenler var.

«Eşinizi çok sevdiğinizi biliyorum. Siyasal sorunları eşinizle konuşur muydunuz?» diye soruyorum Evren'e. Bir nedeni var sorunun. Evren'in rahmetli eşinin «etkisinde» kaldığından söz edilir. Bir iki kez, haksızlığa uğradığını öne sürerek ordudan ayrılmaya kalktığı, ancak eşinin «teskin edici» sözleriyle kararından vazgeçtiği anlatılır.

«Karımla ben, iş meselelerini hiçbir zaman konuşmadık. Hatta bana zaman zaman öteki komutan eşlerinin her

şeyden haberli olduklarını, aralarında benden işitmediği konuları konuştuklarını söyleyerek yakınırdı. 'Onlar geveze' derdim.»

Eşinden söz edilince duygusallığı kabarıyor, biliyorum. Bulgaristan'a gidiyorduk (Yıl: 1982 Şubat —Barış Derneği üyelerinin tutuklandığı gün— Ama ne gündü.) Uçaktaki ara koridorda eşinin ölümüne değindim. Gözleri doldu ve hemen uzaklaştı.

«Yalnız» dedi Evren. «Bir kez, 12 Eylülü bir gün önce söyledim. Hastanede idi, biliyorsunuz felçliydi. Ertesi günü yine gittim.»

Sözcükleri güçlendiren bir bakışla, bana döndü, «Hâlâ her on beş günde bir kabrini ziyaret ediyorum» dedi.

Yaşamının eşini nasıl etkilediğini başka örneklerle veriyor. «Ne aldıysak, bugün elimde ne varsa, eşimin sayesinde» diyor. Cumhurbaşkanı olmadan önce edindikleri konutların hepsini eşi almıştı.

Konu eşine atlayınca, 13 Eylül 1989 Çarşamba günü, sesine duygusallığın, hüznün titreşimleri yansıyordu. Köşelerine çekilen cumhurbaşkanlarıyla ilgili «mevzuata alaylı dokundurmalarla değindi.

«Ben» diyordu, gülerek, «devletin 455. yüksek emeklisiyim.»

Espriyi algılayamamış, anlamamıştım:

«450 milletvekili. Sonra MGK kurulundaki dört arkadaşım. Sonda ben!»

Marmaris'e yerleşecekti. Eski bir cumhurbaşkanının eşyalarını devletin taşıyıp taşımayacağını, bu konuda yasal durumun ne olduğunu hukuk uzmanlarına inceletmişti. «Ehh, hiç değilse o imkân var» diyordu.

Evren'in İstanbul'daki uluslararası bir toplantıda «gelecek yıl birlikte» olamayacaklarını üye devletlere söylemesini «resmi bir veda» diye niteleyip etekleri uçarak Ankara'ya koşan Özal, hemen bir basın toplantısı yaparak «Karakaya Barajına Evren adını vereceğini» TV'den açıklamıştı. Özal'ın önerisini rededecekti. Bu kararı anlatırken öne sürdüğü gerekçe kişiliğinin bir yanını yansıtıyordu:

«O tesise hizmetim geçmedi, bir. İkincisi şu: Bir tesisin adını benim için değiştirirler, başka biri gelir, bu kez, adımı başkası için değiştirir.»

Adı üzerinde duyarlığın sonucu muydu bu yanıt, yoksa «siyasetçilere inançsızlığın bir göstergesi» mi? Ya da, siyasetteki değişimler bir gün gelir, örneğin Demirel'i iktidara getirirdi. Karakaya'dan Evren'e dönüşen ad, bir törenle bakarsınız, örneğin «Balkaya» oluverirdi.

Evren'in «köşesine» çekildikten sonra, 12 Eylül nedeniyle «saldırılara» uğrayacağını hesaplamadığı, söylenemez. Anılarını yazmasının, hemen her komutan gibi masa gözünde bulunan küçük defterlerdeki —hepsini açıklamadığı— notları «sandıklara yerleştirmesi»nin bir nedeni yok muydu? «Hazırlıklı» olmayı, yeğliyor ve her siyasal saldırıya —cumhurbaşkanlığı konumundan çıktığı için— aynı sertlikle yanıt vermeye hazırlanıyordu.

Ya pişmanlık duyguları? Evren'in «gerilere bakarak» geçmişi teraziye vurduğu günler var mıydı?

Doğruluğuna inanılır bir kaynak, 1989 yılının Haziran ayında bir pazar günü, bu soruyu yönelttiğimde,

«Evet» dedi, «bazen geçmişte kalan uygulamaların bazılarından pişmanlık duyuyor.»

Pişmanlık uyandıran acaba hangi uygulamalardı?

«Hani Mersin'de miydi, yoksa Konya'da mı? Eski siyasetçilere yüklenmişti. Siyasal geleceği ipotek altına alan sözler söylemişti. İşte o konuşmayı bugün 'yapmamalıydım' diyor. Konseyde arkadaşları teşvik etmişti. Buna rağmen yine de 'yapmamalıydım' diyor. İkincisi, AP ve CHP'lileri, başta Demirel'i Zincirbozan'a göndermemeliydim, diye düşünüyor.»

Bir özeleştiri gereksinimi yedi yıl sonra geliyor. Ama geliyor. Özeleştiriye başlayacağı başka konular yok mu acaba? Siyasal yaşamı rotasından çıkaran, sosyal dünyamızı allak bullak edip ekonominin başımıza yıkılmasına yol açan, örneğin YÖK, hatta en azından TRT yasası. TRT'de, geçmiş günlerdeki sakıncaları öne sürerek hükümete «icraatın içinden» olanağı sunan maddeler, üniversitelerdeki kimi pırıltıları söküp sokağa atan... İşçiyi ezen, memurun ağzına kilit vuran...

Özal'ın kafasında yarattığı «küçük krallığın» buyruğunda toplumu yıllarca «depolitize» eden kurallarla ko-

şulları yaratmanın... Pişmanlığı yok mu? Sanmıyorum. Bunu gösterecek bir belirti saptamadığımı söylemek istiyorum.

Kuşkusuz, yapılanları «genelde» hâlâ savunuyor, savunacak. «Zaman içinde anayasaların değiştirilmesine gereksinildiğini» söylediği gibi, kimi gerçeklerin yeniden ele alınmasını akla uygun bulacak. Ama genelde? 12 Eylül dönemini savunacak! Tersini düşünmek akla uygun değil.

13 Haziran 1988, askeri giysilerden çıkıp sivilleri giydiği güne uzanan altı yılın sonundaki tarih. DYP lideri Demirel'le Cumhurbaşkanı Evren, yıllar sonra, ilk kez yan yana.

DYP lideri, 12 Eylül öncesine takılıyor. Hükümetinin elden gelen her şeyi yaptığını anlatıyor. Sonradan sürdüreceği tartışmalarda basacağı taşları birer birer koyuyor «zemine». Sorusu şu : «Bizi gerekenleri yapmamakla suçladınız. Oysa siz, bizim çıkardığımız yasalara yenileri eklemediniz!»

Evren, «Ohhho, çok yasa çıkardık» diyor.

Bu kez, daha başka bir suçlama : «Anarşiyi önleyeceğinize partileri kapattınız.»

Evren, «Canım, ben de partilerin kapatılmasını istemiyordum. Ama 'arkadaşlar' istedi.»

«Kadir-i mutlak konumunda bir insan, arkadaşlarını «ikna etmek istese» başarılı olamaz mıydı?.. Korku kompleksinin sergilenmesine ne dersiniz :

«AP'yi kapattınız, Büyük Türkiye Partisi kuruldu, onu da?»

«Herkes BTP'ye gidiyordu. Genişletilmiş komuta heyeti toplandı. Hemen herkes 'bunlar yarın iktidara gelir, bizden intikam alır' dedi. Partinin kapatılması istendi, karar verildi, kapattık.»

Oysa intikam almasından korkulanlar, iktidar ararlar ve iktidara gelince, «uzlaşırlar.»

«İntikam alırlar.

Bu kadar basite indirgenebilinir mi toplum olayları? Genişletilmiş komuta heyeti mi, yoksa duygusallığın ağır bastığı bir senaryo mu yazılıyor?

O tarihte kapalı kapılar ardında yapılan konuşma, 1989 yazında açığa döküldü. Evren'in Ecevit'e karşı duyguları nasıl yumuşaksa, Demirel'e karşı başkaydı. O duygular, Demirel'in siyasete döndüğü ilk günlerde «tereddütlü», ancak hiçbir zaman güvenilir nitelikte değildi.

Siyasetçilerin «tencereyi pislemekte usta» olduklarını içeren bakış açısı —bana göre— değişmedi. Ünlü «Fransız ihtilali tarihini» yazan Michelle'nin kitabından bir iki cümleyi aktararak «portre bölümünü» şimdilik kapayalım : «Bir insanda ne kadar çok insan var! Bu değişken mahlukun kesin tasvirini çizmek ne büyük haksızlık olur. Rembrandt, kendinin zannederim, otuz portresini yapmıştır. Hepsi kendine benzer, hepsi başka başkadır.»

Evren'in dışa yansıyan kişilik çizgilerini niçin çizdim? Özenle yineliyorum, ruhbilimci değilim. Bilimsel titizliğimden söz etmek, tabii olanaksız. Bilinen kimi yöntemlerden yararlanarak bir gazetecinin kişilikler konusunda kimi sonuçlara varabildiğini göstermek için...

Prof. Köknel, H. Eysenck ve G. Wilson'un «sıradan kişilere özgü kişilik testlerinden» söz ediyor.

«Bilimsel testlerin belli bir kurama dayandığını, seçilen soruların denenmiş olduğunu, yeterli sayıda kişiye uygulanarak standart hale» getirildiğini söylüyor.

«Her şeyden önce kuramsal bir kişilik modeli geliştirildiğini, daha sonra sosyallik, ataklık, sorumluluk, fizik etkenlik, duygusal anlatım gibi ölçülmek istenen kişilik özelliklerinin belirlendiğini» vurguluyor.

Tersini uyguladım. (Kendisine soramadığımdan) Cumhurbaşkanı Evren'i yıllardır izleme olanağını bulan «yakın ve çok yakın» kişilere Prof. Köknel'in —kişinin kendi kendine uygulayabileceğini söyledi— örnek kişilik testindeki soruları yönelttim.

Sorular altışarlık iki gruba ayrılıyordu. Her soruya «ya-evet ya da hayır» biçiminde tek sözcükle yalın yanıtlar verilecekti.

Birinci grubu denedim :

1) — Belli bir neden olmaksızın kendisini bazen mutlu ya da mutsuz hissettiği olur mu?

Yanıt: **Hayır!**

2) — Belli bir nedene bağlı olarak ya da olmaksızın ruhsal durumu (üzüntülü ya da neşeli) sık sık değişir mi?

Yanıt: **Evet!**

3) — Çabuk hırçınlaşma eğiliminde midir?

Yanıt: Hayır!

4) — Dikkatini belli bir işde yoğunlaştırmaya çalışırken sık sık kafasının dağıldığı olur mu?

Yanıt: Hayır!

5) — Karşısındakiyle konuşurken sık sık dalıp gider mi?

Yanıt: Hayır!

6) — Zaman zaman kendisini çok canlı ya da halsiz hisseder mi?

Yanıt: Hayır!

Testin bu bölümü değerlendirilince şu sonuç çıkıyor:

Testin değerlendirme bölümünde her —hayır— yanıtı «*normal bir kişiliğin, duygusal dengeliliğin bir ölçüsü*» olduğuna göre, Evren Paşa genelde bu «çizgilerin» özetle «normal bir kişiliğin, duygusal dengenin adamı» oluyor.

İkinci grup altı soruda toplanıyor:

1) — Eyleme geçmeyi, eylemi planlamaya yeğler mi?

Yanıt: Evet!

2) — Hemen eyleme geçilmesi gereken bir projeyle uğraştığında, en mutlu anı olduğunu hisseder mi?

Yanıt: Evet!

3) — Yeni arkadaşlar edinme konusunda inisiyatif genellikle onda mıdır?

Yanıt: Hayır!

4) — Kendisini enerjik biri olarak değerlendirir mi?

Yanıt: Evet!

5) — Davranışlarında kendinden emin ve aceleci midir?

Yanıt: Evet!

6) — Çeşitli sosyal ilişkileri engellendiği takdirde çok mutsuz olur mu?

Yanıt: Evet!

Bu gruptaki sorulara verilen —evet— yanıtları, test değerlendirmesinde Evren Paşanın «dışadönük bir kişiliğe» sahip olduğunu gösteriyor.

Kitabın «kaynakça» bölümündeki bilgilerle, öteki açıklamalara girersek, «ince sayılan beden yapısıyla» ünlü Kretschmer'in dışadönük tipine uygun özellikler taşıyor:

«Canlı, neşeli, sevecen, insancıl, kolay ve çabuk duygulanan, seven, kızan ve uygulamalı ve toplumsal alanlarda başarılı.»

Ruhbilimci Sheldon'un «Mezomorf» tipine giriyor:

«Omuzları ve kasları iyi gelişmiş, kolları güçlü, bedeni dayanıklı, atletik yapıda» Sheldon'un bu tipinin özellikleri:

«Beden hareketleri canlı, spordan ve serüvenden hoşlanma. Egemen olma ve yönetme tutkusu. Davranışlarında girişkenlik ve atılganlık. İçinden geldiği gibi davranma. Her türlü kalabalık ve gürültüden hoşlanma. Dışadönük acıya, sıkıntıya dayanıklı duygulanım. Kaygı ve endişe durumlarında dışa yönelik eylem eğilimi.»

Çağdaş Eysenck'e göre, «Tipik dışadönük»:

«İnsancıl, cana yakındır, insanlarla birlikte bulunmaktan hoşlanır. Kolay ilişki kurar, çok arkadaş edinir. Kendi başına kalmaktan, okumaktan ve çalışmaktan hoşlanmaz. Heyecan veren olaylardan hoşlanır. Hareket ve davranışlarında o anda içinden geldiği gibi hareket eder. Neşeli, hareketlidir, şakadan hoşlanır. Genellikle tasasız, iyimserdir. Gülmeyi, eğlenmeyi sever. Kolay kızıp öfkelenir.»

Yakın, «çok yakın» gözlemcilere başvurarak teste aldığımız yanıtlar, ruhbilimcilerin yaptığı genel tanımlamalar arasında sadece, yukarda belirtilen özellikleri ortaya çıkardı. Burada sayılmayan genel tanımlamadaki özellikler sayılagelenlere eklenemez ve öteki nitelikler, yukarda sayılanların dışında bırakılmalıdır. Çünkü sorularla saptadığımız «kişilik» özellikleri yazılanları içermektedir.

Cumhurbaşkanı Evren'e, bir ara, «Siz» dedim, «bir gazeteci arkadaşa, 'Özal'a bu kadar yüklenmeyin. Sonra ararsınız' demişsiniz. (Tabii Özal'ın Çankaya'ya çıkma sevdasına dokunarak) Belki sizi de ararlar.»

Hiç yanıt vermedi, duymamazlıktan geldi. Ağustos 1989'da ünlü yazar ağabeyimiz Aziz Nesin «bugün bir cumhurbaşkanlığı seçimine gidilse ve Özal mı, Evren mi şeklinde iki alternatifle karşılaşsam Evren'i tercih ederim. Bu işi çok iyi yapacağından değil, Özal'a göre daha başarılı olacağından ve beş yıl çektiğimiz Evren'i beş yıl daha çekeriz diye» demişti (Güneş - 22.8.1989).

Demirel'i, «askeri darbenin akıllandırdığı adam» diye niteleyen Aziz Nesin, o demecinde, «Her dayak yiyen akıllanıyor. Demirel iki kere dayak yedi. İki kere akıllandı. Sağ lideri olan Demirel darbe sonrası biraz sola kaydı. On kere daha dayak yese en hızlı komünist olur» diyordu.

1987'den beri kamuoyu kulislerinde, zaman zaman gazete sütunlarında, «eski» siyaset adamlarındaki «değişiklikler» gündemdeydi. Aziz Nesin ağabey 12 Eylülden sonra, «gözetilen değişikliği» alay kokan üslupla yorumluyordu. 12 Eylülden sonra yasaklı olmasına karşın «konuşmaya başladığı» günlerde, özellikle Demirel üzerinde bu türden irdelemeler yoğundu. Sola yatkın çizgiler verdiği, hatta Uğur Mumcu'nun Manisa'da bir mitingi izledikten sonra, kitlelere sesleniş biçimiyle ancak marksist liderlere özgü bir lider görüntüsü sergilediğini yazdığı Demirel'in eski görüşlerinde önemli ölçüde değişiklik olup olmadığı tartışılıyordu. Kimine göre, Demirel, değişmiş, daha demokrat olmuş, hatta «biraz sola kaymıştı», kimileri de «değişime» inanmıyordu.

Kuşkusuz Demirel liberaldi, fakat Özal'a oranla daha «devletçi» idi. Ama siyasal yelpazedeki kimi konulara toplumun gereksinmeleriyle nasıl baktığı tartışmanın asıl konusuydu.

Özal'ın tükendiği, sağda lider arayışının başladığı günlerde —hele 26 Mart yerel seçimlerinden sonra— Demirel yükselirken, «12 Eylülün Demirel'i daha açık insan yapıp yapmadığı» sorusu iyice belirginleşerek gündeme girdi.

Satır aralarındaki kimi sözleri, dilerim, yitip gitmez. Eylül 1989'un son pazar günü, bir gazeteciyle yaptığı söyleşide «değişim tartışmalarına» katkıda bulundu.

Demirel bu söyleşide:

«Mesele, değişip değişmemek değildir. Mesele 'gelişmektir'. İnsanların gelişmesi tabiidir. Çağ, yerinde durmu-

yor. Bundan 25 sene evvel, toplumun hassas olduğu konularla, bugün hassas olduğu konular farklıdır. 'Ben, 25 sene evvelki adamım' dediğim zaman, bugünkü toplumun çok gerisinde kalırım. Ben, arayan bir zihin adamıyım, gerçekçiyim, akılcıyım. Ama temel prensiplerimde hiçbir değişiklik olmadı» dedikten sonra, sözünü ettiği «temel prensipleri» sıralıyordu:

«Ben, milliyetçi, muhafazakâr, kalkınmacı, refahçı, hürriyetçi ve adaletçiyim. Ben, demokratım ama, çağdaş olmaya da büyük özen gösteririm.»

Yasakları kaldıran halkoylaması kampanyasının başladığı günlerde, 18 Ağustos 1987 günü gazete manşetlerinde yer alan Demirel'in «Boranları, Perinçekleri halk seçerse, tabii ki, iktidara gelecekler. Milletin iradesine ipotek mi koydun? Sen bu memleketin çocuğusun da, bu adamlar bu memleketin çocuğu değil mi» içeriğindeki sözleri, daha önceki yıllar sola karşı çok tutucu görüntü veren bir liderde «önemli değişimin» kanıtı olarak değerlendirilmişti. Çünkü Özal, kampanya başlangıcında ülkeyi «bu hale getirenlerle» «Boranları, Perinçekleri siyasal özgürlüğe kavuşturmanın ülke yararlarına olmayacağını» söylüyordu.

26 Marttan sonra, halk eğilimlerinde ANAP aleyhine önemli ölçüde sapma ortaya çıktıktan sonra Demirel, 1989 yaz ortalarında «Türkiye'de 'solun iktidar' olamayacağını» söyledi.

Seçmen eğiliminin çoğunlukla sağda olduğunu varsayarak mı böyle konuşmuştu? Bu nokta açık değildi. Bir seçim yapılır, sol yeterince oy alırsa iktidara gelemeyeceğini mi söylemek istiyordu, kapalıydı. Cumhuriyet'teki iki yazımda, DYP liderinin «solun iktidar olamayacağını» söylemesini eleştirdim. Ardından bir söyleşide, dilimin döndüğü kadar «yanlışlığı anlatmaya» çalıştım:

«Eğer solun iktidar olamayacağını söylerken SHP'nin seçimde yeterince oy alamayacağına inandığını anlatmak istiyorsa bu; bir başka işti, normaldi, geçerliydi. Sağ bir parti lideri olarak sola karşı kendi oyunun daha yüksek olacağına inanabilirdi. Ama bir genellemeyle 'solun iktidar olamayacağını' söylemek ve belirlemeye çalıştığım amacı

açıklığa kavuşturmamak, benimsediği ve söylediği çağdaş ve 'gerçek' demokrasiyle çelişiyordu.»

Batı Almanya'ya resmi bir ziyaret yapmaya giderken, Cumhurbaşkanı Evren'in «Türkiye'de komünist partisi kurulmasına artık izin verilmesi gerektiğini» söylemesi basında büyük başlıklar ve «Yeni Evren» nitelemeleriyle çıktı.

1980'den sonraki üç yıl, hatta daha sonraki yıllar, pekişmiş yargıları bilinen bir devlet adamından hiç umulmadık biçimde gelen bu istek, şaşırtıcıydı. Fakat Evren'i pek çok konuda ve Türkiye siyasetinin genel çizgisinde gösterdiği sert ve katı yargılarıyla anımsayanlar, hatta ona her zaman karşı çıkanlar bile, sözlerini olumlu bir gelişme olarak karşıladılar.

O günlerde, Çankaya'dan bir kaynak bana,

«Bırakıp gidiyor Köşkü. Arkasında iyi bir isim bırakarak gitmek istiyor. Giderken hiçbir kişiyle ve konuyla doğrudan 'katı' ilişkisi yok» demişti.

Haziran 1989'du: Kamuoyunda Evren'in «gideceği ya da kalacağı» ikilemi henüz çözülmemişti. Siyasal gelişmelere bakarak henüz «gideceği» yargısı bende de pekişmemişti. Verilen bilginin bu yanına fazla eğilmediğimi itiraf edeyim. «Giderken 'iyi' isim bırakma isteği» ilginçti.

Köşk kaynaklı öteki bilgiler, kimi liderlerle yaptığı görüşmelerde «geçmişteki hataları» kabul eder görünmesi Evren'de «bir değişimin» ipuçlarını veriyordu.

Ne var ki, «yöneticilerde, liderlerde 'gecikmiş değişiklikler' ülkeyi, insanları, genel siyasayı çok derinden etkiledikten sonra ortaya çıkıyordu.» Askeri yönetimin çıkardığı yasalarla o günlerde takındığı sert tavır, —en başta— Türkiye'nin siyasal düzenini bugünkü noktaya getirmişti. Kısa ve eğitici bir TV programında profesör «Tarih affetmez» diyordu.

Yasakların kalkmasından sonra «doğal liderlikten, gerçek liderliğe» atlayarak DSP Genel Başkanlığına seçilen Bülent Ecevit'le «1989 manzaralarını» konuşuyorduk. Ecevit, 1989'daki siyasal bunalımlara, 1987'de Özal'ın çıkardığı

seçim yasasının neden olduğunu söylüyor ve üzerinde eleştiriler yapıyordu. Ona göre, SHP seçim yasasının çıkmasını «demokratik her yolu kullanarak önleyebilseydi, örneğin Meclisi boykot edebilseydi, 290 milletvekili kazanan Özal'a iktidar kapısı açılamazdı.»

Ecevit, 26 Marttaki tablodan sonra hemen erken seçim isteyen SHP ve DYP'nin yasayla ilgili son görüşleriyle «alay ediyordu». SHP'nin 1987'de güya karşı çıktığı yasayla seçime giderek, Özal gibi kolay yoldan iktidara gelmeyi planladığını, DYP'nin aynı yasayı kolayca işbaşına geldikten sonra düzelteceğini vurguluyor, iki muhalefet partisinin «tutumu» ile dalga geçiyordu. Doğrusu; Ecevit 1987'den başlayarak 1989'da da seçim yasasının yeniden düzenlenmesini «demokrasi» adına tek koşul görüyordu.

İznini almadan önemli gördüğüm anısını aktarıyorum:

Ecevit, DSP liderliğine geldikten sonra, Demirel gibi, Çankaya'ya çıkmış ve Cumhurbaşkanı Evren tarafından kabul edilmişti.

«Cumhurbaşkanını son gördüğünde seçim yasasından söz açmıştı. Özal'a fütursuz iktidar olanağı veren, 1989'da cumhurbaşkanı olma tutkusunu bahşeden seçim yasası üzerinde Evren'in 'bir şeyler yapmasını' istemişti. Evren, koalisyon hükümetlerini 'hep korku unsuru' gibi topluma göstermiş ve sindirmişti. Ecevit 'ne kötülük gördünüz koalisyonlardan?' diye sormuş, İsmet Paşalı koalisyon hükümetlerinin isyanları bastırdığını, CHP'nin MSP ile kurduğu koalisyonun Kıbrıs sorununun çözümüne ilk adımı attığını, bu arada kimi işler başardığını, sonunda iki partinin birbirinden uygarca ayrıldığını anlatmıştı.

Evren, 'Ya cephe hükümetleri' demiş, Ecevit, 'Ha, o başka' diye yanıtlamıştı.»

Bu konuşmanın can alıcı noktası, Evren'in konuyu bağlayan tek cümlesinde düğümleniyordu:

«Seçim yasasını iyi yapmadık!» demişti Ecevit'e.

Söz konusu olan koalisyon korkusuyla akla gelmedik düzenlemelerle ANAP'a iktidar yolunu açan seçim sistemiydi. Özal, parti kurma ruhsatı aldığı kişilerin koyduğu yöntemleri 1987'de geliştirmişti. Bu kadar basitti.

Seçim yasasını iyi yapmadık, demek... Kefil olduğu Anayasada —zaman geçip toplum zorlayınca— değişiklikler

yapma girişimlerini doğal karşılamak... İş işten geçtikten sonra!.. Oysa 1980'de askerler olağanüstü yetkilerle işbaşına gelip, «Türkiye'ye yeni bir çehre ve düzen» vermeye giriştiklerinde, kırık dökük, belki zayıf, ama hatalı yolları işaretleyen eleştiriler yapılıyordu. Hiçbirine kulak vermediler. Cumhurbaşkanı Evren, bugün, o sırada çevresinden gelen baskıyla çıktığını söylediği yasalar ve kararları meydan meydan savunuyor, kimi zaman geliyordu ki, eleştirilerde bulunanları sert cümlelerlê hırpalıyordu.

Ecevit'e anımsatmıştım: «82 Anayasasının tezgâha girdiği günlerde eski CHP lideri Ecevit, anayasayı Danışma Meclisi ile askerlerin değil, hemen bir seçimle gelecek Kurucu Meclis niteliğinde bir meclisin yapmasını önermişti. Hatta Demirel'e beraberlik önermişti. Askeri rejim, kuliste oluşan gelişmeleri bildiği halde duymazlıktan gelmiş, anayasa istedikleri içerikte çıkmış ve ne çare, Türkiye'nin 'kurtulduğu' sanılmıştı.»

O sırada MGK'deki görüşmelerde «teferruat gibi görülen», örneğin cumhurbaşkanı seçimlerinin yöntemi, sıradan ele alınmış, ama karar sendikalara, toplumunun doğal özgürlüklerine gelince ayrıntılı tartışmalarla «vidaların daha sıkılmasına» çalışılmıştı.

Ecevit'e daha sonra «Sayın cumhurbaşkanı, son günlerde hep 'hatalarını' kabul ediyor. Seçim yasasında bile. Çarpık doğan siyasal düzene bugün ne diyebilir ki...» dedim.

Ecevit, o anda anımsadıklarımızın ayrıntılarını aklından geçiriyor olabilirdi. Gülerek «doğru» dedi. 1987'den 89'a köprü kuruyordu. Günümüzün manzarasını özetleyen cümleleri kulaklarımda çınlıyor:

«Evren Paşa için artık zaman geçti» diyordu 1989 Temmuzunda:

«Seçim yasası için bir müdahale yapamaz. Üç beş ay sonra gideceği belli olan bir cumhurbaşkanının hareketi 'etkili' olmaz.»

Toplumu derinden sarsan olumsuz kararlarla hataların yıllar sonra saptanıp dile getirilmesi, yazgımızın birinci kuralı mıydı?

Bir süre sonra hatalarını kabul etmesi insanı yücelten başlıca erdem sayılır. Zaman içinde «gelişen insan» düşüncesine bu tanımlama ters düşmüyor. Ne ki, bir soru açıkta kalıyor: Toplumu sarsan yanlış kararları daha sonraları görerek —asker, sivil— erdeme kavuşanları daha ne vakte kadar izleyeceğiz?

Cumhurbaşkanı Evren'in idam cezalarına karşı çıkan yeni bir tutum izlemesi de, «değişimin yeni» bir göstergesi sayıldı. Komünist Partisinin kurulmasına yan tuttu. Son görüşmemizde, «Biraz önce Başbakanla görüştük. Komünist Partisinin hemen kurulmasında yine görüş birliğine vardık» diyordu. İdam cezalarına «yeni formül» arayışı gündeme gelirken, kısa sürede AT'ye girme peşinde olan Özal'da da aynı irdelemeler gözlendi. 1982'de «dışarısı istiyor diye değil, halkımız istediği için demokrasiye geçtiğimizi» söylüyorduk. 1989'da AT'ın öne sürdüğü —idam cezası, insan haklarına tam uyumluluk gibi— batı koşullarını yerine getirme çabasındaydık.

Oysa uyarı mektubundan hemen sonra, Şubat 1980'de, Genelkurmay Başkanı Evren hükümete Meclisin «çalışmadığını» şikâyet ederken gösterdiği örnek «idam cezalarının» onaylanmamasıydı. O sırada TBMM'de «anarşik suçlardan 14 idam cezası» vardı. Sonra 200'ün üstünde yeni dosyalar geldi. Darbe parlamentoyu, hükümeti götürdü. Askerler yönetime geldi. Artık ne çalışmayan Meclis, ne de Meclisin çalışmadığından yakınacak güç kalmıştı.

Demek istediğimiz şu:

Meclisin çalışmadığını kanıtlamaya çalışırken öne sürülen nedenlerden biri idam cezaları. Ya bugün?

Evren'in ikilemli davranışına sağ kesim bugün karşı çıkarken, gerekçeye sıkıyönetimlerin idam kararı vermediğini ekliyor. Hatta liderlerle ikili görüşmelerde Evren'e yukardaki saptama anımsatıldığında yanıtlayıcı bir cümle bulamadığı öne sürülüyor.

«Yeni» izler, kimi çevre ve kalemlerde «Evren'in yeniden seçilmesi için vakitse vakit. Anayasa değişikliği gerekiyorsa, hemen yapılmalı» görüşünü egemen kıldı. Ekim 1988' lerdeydik.

Erdal İnönü «yeniye açılışın» bu yanını görmüştü, «kişiler için anayasanın değiştirilemeyeceğini» bu yüzden söylüyordu. Demirel istemin bir yanına bakışını gizliyordu, ama cumhurbaşkanlarını halkın seçmesini istiyordu.

Çankaya seçimine halk katılımından söz ederken Demirel'in hayli zikzak çizdiği söylenebilir. Ne var ki, 1980' den önceki Çankaya bunalımından Demirel'in önerdiği seçenek cumhurbaşkanını halkın seçmesiydi. Bu görüşünü değiştirmediği görülüyordu. Ne vakit halk katılımını Özal istedi, bu aralar Demirel'den ret yanıtı geldi.

Kimi olasılıkları göz önüne alarak, bu aşamada, tek dereceli cumhurbaşkanı seçiminden vazgeçmiş olabilirdi. Anayasada bu yolda bir değişiklik yapılırken, «bir kişinin ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesini» içeren madde de değiştirilebilirdi. Evren'in bir dönem veya bir süre daha Çankaya'da kalması olasılığından çekiniyordu.

Karizması sağlam görünen Evren, o zaman yeniden seçilebilirdi.

Kişinin ikinci kez seçilmesi olanağı getirilmese, bu kez, Özal sorun olacaktı. Ne ki, Özal, 1986 ara seçimlerinde darbe yemişti, ama ANAP'ın ve Özal'ın gücü henüz tartışılır haldeydi, tükendiği söylenmiyordu. O zaman Özal, Çankaya'yı vurabilirdi. Evren ve Özal'ın seçimi yitirmesine önayak olacak başka bir aday ise, ortalıkta görünmüyordu. Tek bir seçenek vardı: Bu olanak doğduğunda bütün muhalefet partileri —örneğin Erdal İnönü üzerinde— birleşir, tek bir hedefe kampanya yaparlar, —olasılığı hayli su götürür— bir zafer kazanabilirlerdi. Fakat Demirel'in, hatta Ecevit'le ötekilerin İnönü soyadını taşıyan Erdal Bey üzerine oynamaları «şarklı» Türk siyasetinin doğasına ters düşerdi!

26 Marttan sonra «vaziyet başkaydı». Yüzde 21.8 oyla Özal'ın tek dereceli seçimle Çankaya'ya çıkmasına en küçük olasılık kalmamıştı.

Bu nedenle, güçlü olduğunu sandığı dönemde cumhurbaşkanını halkın seçmesini isteyen Özal, bu öneriden derhal vazgeçerken, bu kez, Demirel, eskiden benimsediği görüşü pişirmiş, piyasaya sürmüş, parti politikasına dönüştürmüştü. «Halk seçsin» görüşünün Çankaya seçime otuz gün kala gerçekleşmeyeceğini biliyordu. Kitleleri okşayıp

yücelterek halkın kafasına bu fikri sokmayı amaçladı. Eylül 1989'daki yurt gezilerinde işlediği «bariz mevzu» buydu.

87 başlarında ortalıkta, Evren - Özal ekseninde Çankaya formülü geziyordu. «Panorama» dergisine o sıralar yaptığım değerlendirme,

«Ne Turgut Bey Çankaya'ya çıksın, ne de Evren kalsın!» cümlesiyle bitiyordu.

Tabii bu «bizim gibi düşünen çevrelerin» eğilimiydi. Zaman akacak, Evren giderek yitecek ve geriye —usta manevralardan sonra— tek aday Özal kalacaktı.

Özal'ın kara sevdası gündemin başına Çankaya kavgasını getirecekti.

Genelkurmay Başkanlığına gelmesi beklenen Orgeneral Necdet Öztorun'un Haziran 1987 sonunda «tasfiyesinden» sonra, Özal çevresinden yeni sesler duyulmaya başladı. Öztorun'un tasfiyesi, basından büyük bir destek gördü. Bu destek, Öztorun'a karşı olmaktan çok, Özal'ın «rejimi sivilleştirme yolunda attığı büyük adım» diye yorumlandı, savunuldu.

Olaydan sonra bu irdelemelere Özal sustu. Fakat «marifetli çevresi» basın kulisindeki dost kulaklara bir başka haberi duyuruyor, yazılıp tartışılması için «ciddi, taze bilgiler» veriyorlardı.

Kendisi ve politikasıyla ilgili hemen her haberi «sağlıksız» bulunca telefonlara sarılan ya da derhal demeçler veren Özal; nedense, kulise aktarılan «istikbal planlarına» hiç ses çıkarmıyordu:

«Sivilleşme süreci durmayacak, sürecekti.» İkinci aşama Cumhurbaşkanlığı idi. 1989'da Çankaya'da —Bayar' dan sonra— ilk kez bir «sivil» oturacaktı. Öztorun olayında gösterdiği «kararlı tutumu» Özal, 1989'da da sürdürecek, ordu veya başka etkilermiş, hiçbirine meydan vermeyerek «özlenen sonuca» varacaktı. (Ah! Bir de 26 Mart vakası olmasaydı!)

Bu söylentileri Evren dinliyordu.

Emekliye ayrılan Orgeneral Necdet Üruğ'un genelkurmay başkanlığı görevini devrettiği gün düzenlenen törende Evren, «Başbakanla Çankaya'da kalabilmek için yaptı-

ğı pazarlıklar sonucu, Öztorun'a kıyıldığı» yolundaki söylentilere yanıt verdi. Yalandı!

Özal yine hiçbir açıklama yapmadı. Söylenti birkaç açıdan işine yarıyordu. Başlıcasını daha sonra göreceğiz. Ama ilk ağızda demokrasiyi elden çıkarmamaya azmetmiş basın ve aydın çevrelerin sivilleşme özlemini doyuracak bir hareket yapıyor, arkasından Çankaya'da bir sivil isteğini kışkırtarak kullanıyor ve tabii, o sivilin kendi olacağına 1987'de hiç dokunmuyordu :

«Demokratik rejimin sivilleşmesi demek, Özal'ın 1987' den planladığı Çankaya serüvenini başarıya götürecek sağlam bir dayanak demekti.»

O sırada Özal'ın Çankaya sevdası belli belirsizdi, kamuoyunda, henüz biçimlenmemişti. Örneğin, kabineden henüz dışlamadığı Mükerrem Taşçıoğlu, konu Çankaya'dan açılınca «mutlak bir sivil, kararlıyız» demiş, hangi kısmetli sorusunu anlamlı bir gülümsemeyle karşılamıştı.

Çankaya'dan esen görüşlerle eğilimleri, Cumhurbaşkanının aldığı bir kararın perde arkasını günü birlik saptamak olanaksızdı. Zaman geçip türüne göre olayın olumlu ya da olumsuz etkileri ortaya çıktıkça olaylardaki nedenler belirli kaynaklardan öğrenilebilirdi.

Yaz başlarında bir cumartesi günü göl kıyısında bir kaynağa, Evren Paşanın gelecek planlarını sordum,

«Marmaris'te yaptırmaya başladığı evin 1989 Eylülünde bitmesini istiyor. Maddi sıkıntısı var, İzmir'deki küçük evini satacak» dedi.

Gidecek mi yoksa kalacak mı sorusuna yanıtlar oldukça mesafe almıştı. Evren'in ya 1992 seçimlerine değin üç yıllığına, ya da yeni bir yedi yıl için Çankaya'da kalamayacağı ya da kalmak istemediği belirginleşmeye yüz tutmuştu. O kaynağa göre :

«Daha 1987'lerde Evren, 'bu millet bir kişinin uzun süre aynı görevde kalmasını istemiyor. Uzun süre aynı çehreyi görmeye dayanamıyor. Bakınız Atatürk'e, devlet kurmuş, bağımsızlığımızı yaratmış. O bile son zamanlarında eleştirilmeye başlanmıştı' diye düşünüyordu.»

«Ama bu karara varmasını etkileyen somut bir olay, şimdilerde işitmediğimiz bir konuşma ya da ne bileyim, bir 'şey' olmalı?»

Sonradan birçok çevreden olaya ışık tutacak aynı yanıt geldi:

«İkinci bir kez seçilebilmesi için anayasanın değiştirilmesine imkân kalmadığını anladığı günlerde (1988 başları) artık karara varmıştı.»

«Çankaya'da kalma umudunu» soran yabancı gazetecilere «millet isterse» yanıtını veriyordu. Yanıt içerde kalmayı istiyor ve Özal'la pazarlık dönemine girdi diye yorumlanıyordu. Partideki iç bünyeyi bilen İnönü, zaten «kişiler için anayasa değişikliğine» karşı çıkmıştı. Demirel'in 12 Eylül darbesinin liderini «yukarda tutmayı» istemesi düşünülemezdi.

Geriye kala kala Özal'ın ne düşündüğü ve ne yapacağı kalıyordu.

Özal, kurduğu plan gereği Evren'i «nasıl ekarte edeceği»ni düşündü. 1988 başında sorunu çözdü.

Planların kalın çizgilerle ortaya çıkmadığı günlerdi. Yasaklar tartışılıyor, Özal —toplumun gereksindiği bir anayasa yapmaya hazırlanan demokrasi havariliğine soyunmuş— yeni öneriler atmaya hazırlanıyordu.

Çevrenin Özal'la iç içe olan dar kadrosundan aldığım ilk haberler, Özal'ın müthiş planlarının ana ilkelerini getiriyordu.

Özal «yukarısı için» öyle planlar yapıyordu ki:

Sonunda Evren Paşayı, oyuna getirecekti. İşin garip tarafı, Evren Paşa ile yüksek askeri kadrolar acaba «oyunun» farkında mıydı?

Kimi önemli söyleşilerdeki dramatik öğelere geçmeden önce, 1987 yılını baştan sona etkileyen olayların genel manzarasına kısaca göz atmayı öneriyorum:

1987 geleceği etkileyen bir dizi olayla geçti.

Anayasa değişikliği istekleri bu yılın başında canlandı. Somut önerilere uzandı. Yasakların kaldırılması bu yıl olgunlaştı, sonuçlandı. Genelkurmayda «nöbet değişimi» bu yıl, sıtma nöbetine yakalandı. Halkoylamasından sonra ge-

nel erken seçim bu yıl yapıldı. Bu yılın şubat ayında Özal by-pass ameliyatı geçirdi. Hanedan serüvenlerinin uç verdiği sırada, by-pass ameliyatının insana önemli etkileri, kişilik değişimindeki rolü tartışmalara yol açtı. Hâlâ sürüyor.

Böylesine yoğun yılın ocak ayı başlarında Turgut Özal, iç ve dış baskılarla bir noktaya geliyordu. 82 Anayasasının 4. geçici maddesiyle on yıl siyaset yasağına giren, eli kolu ağzı bağlanmış, eski parti liderleriyle belirli bir kadroyu yaşamdan soyutlayan ambargonun kalkmasına artık karşı çıkamıyordu.

Fakat Özal tipinde bir politikacının yasakları kaldırırken kendine yeni siyasal olanaklar aramayacağı düşünülemezdi. Yasakların er veya geç kalkacağını biliyordu. Yasaklarla birlikte «başka bir idealini» gerçekleştirebilir, anayasa değişikliklerini «katı kurallara bağlayan» maddeyi de bu arada dilediği gibi bir güzel biçimleyebilirdi.

Anayasanın nasıl değişeceğini gösteren 175. maddeyle ilgili «görüşlerini» işte bu sırada ortaya attı. «Uzun lafın kısası» diyordu Özal, anayasa değişikliği Mecliste 201 oy buldu mu, tamam! Gerisi Allaha emanet. Maddeleri dilediği gibi değiştirebilirdi. Muhalefet yasakların kalkmasını bu kadar istiyorsa 175. maddeyle birlikte geçici 4. maddenin kaldırılmasını kabul eder, Meclis kararı halkoylamasına sunulur, her şey bir arada olur biterdi. Ana muhalefet sosyal demokratlık gereği yasakların kalkmasına karşı çıkmıyordu. Ne var ki, İnönü, «daha somut bir istek ortadayken ve yasakların kalkmasıyla ilgili öneri Meclis komisyonunda yatarken, hele anayasanın kökten değiştirilmesi gereken sosyal içerikli maddelerine dokunulmazken» Özal'ın önerisini kabul etmiyordu.

Demirel, yasaklıydı evindeydi. «Emaneti» yasaklar kalkıncaya değin sırtlayan Hüsamettin Cindoruk, kuşkusuz, Güniz Sokakla meşveret eyledikten sonra, Özal'ın önerisine yanaşıyordu. Ancak ardından hemen erken seçim kararı alınmasını öne sürüyordu. DYP için yasakların kalkması birinci derecede önemliydi.

1983'e kadar sürdürdüğü sert tutumundan «yılbeyıl» yavaş yavaş yumuşamaya giren Evren, çok kudretli sanılan ANAP'ın 1988 ara seçimlerinde yasaklı liderler karşısında

aldığı «elim» sonucu da görmüştü. 1987'den başlayarak «demokratik gelişmelere özgü cumhurbaşkanı konumuna» girmişti.

13 Eylül 1989'daki son görüşmemizde değişimin ana nedenine değindi, «Artık demokratik düzene girilmişti. O dönemin icaplarına uymam gerekiyordu» dedi ve ekledi:

«Ben, Turgut Özal'a 'bu böyle gitmez, siyasal yasakları kaldıralım' dedim.»

«Ben söyledim ve istedim» sözünün altını çiziyordu.

1986 sonlarıyla 1987 başlarındaki duyarlı havayı biliyordu. Pek çok çevre Evren'in «yasakların kalkmasına direneceği» yargısındaydı. Oysa Evren, «istemişti». Evren görüyordu : Anayasadaki yasaklar maddesi işlemiyordu. Eski siyasetçilerin konuşmalarını önleyen yasa maddelerini dinleyen yoktu. Yasaklar ha kalkmış, ha kalkmamıştı. Eski liderler, ara seçimde meydanlara çıkmışlar, yarın başına geçecekleri partiler adına her yerde konuşmalar yapıyorlardı.

Kimileri hakkında davalar açılmıştı. Günün koşullarında içlerinden birini kolundan tutup hapishaneye atabilirler miydi? Yurtiçinde ve dışında öyle bir yaygara kopardı ki, daha girişimin başında ellerini ateşe sokmuş olurlardı.

Zaten, İstanbul'da sıkıyönetim olmasına karşın 1985'ten bu yana basının dili çözülmüştü.

Evren genel durumu görüyordu. Konuşmasını:

«Yasakları benim kaldırmak istemediğimi yaydılar» diye sürdürdü. Özal kendi amaçlarını başkalarını örtü yaparak kapardı. Bu marifeti, belki ilk kez işte bu olayda ortaya çıkıyordu. Cumhurbaşkanı:

«Devlet Başkanı Mesut Yılmaz, Rize'de yaptığı konuşmada 'yasakların kalkmasını biz istiyoruz, ama Cumhurbaşkanı Evren istemiyor' dedi.»

Maske kalkıyordu. Evren sürdürdü:

«Bir kabine toplantısına ben başkanlık ettim. Halkoylamasından önceydi tabii. Mesut Yılmaz'a, Siz böyle söylüyorsunuz, ama ya ben, şimdi ortaya çıkıp 'hayır, ben istiyorum yasakların kalkmasını' dersem ne olacak? Mesut

Yılmaz 'sözlerinin basın tarafından yanlış anlaşıldığını' söyledi.»

Başbakanlık Konutundan buyruk almasa ya da Konuttaki taktik havayı bilmese, Mesut Yılmaz Rize'de böyle uluorta laflar eder miydi? «Tertibin» başrolünü kimin oynadığı belliydi. Herhalde Evren de bunu biliyor, yasakların kalkmamasını isteyen ANAP'ın adını alet ederek giriştiği manevrayı baştan önlüyordu. Doğasını bilenler Özal'ın bu kanıya vereceği yanıtı kestirebilir : «Kaldırılmasını istiyorduk, ama anayasaya bu maddeyi koyan, eski siyasetçilere karşı duyguları bilinen cumhurbaşkanını ve askeri kesimi baştan bağlamak için bu yolu seçtik!» diyebilir. Oysa, artık Köşkten ayrılmasına çok az bir zaman kala Evren bana «yasakların kalkmasını Özal'a önerdiğini» söylerken elbet bir amacı vardı.

Evren sürdürdü:

«Bundan sonra vaziyet değiştirdiler. Ama bu kez, yasakların kalkmasına karşı propaganda yürüttüler.» Birinci amaç «tertibi» duyuruyor, ikincisi Özal'ın uyguladığı karşı propaganda ile ilgisi olmadığını belirliyordu.

Bu kadar kısa ve özlü anlatımla bir Özal portresi çizdiği için neredeyse Cumhurbaşkanını kutlayacaktım. Fakat Özal, Evren üzerine başka bir oyun kurdu. Yasaklar kampanyasını 1980 öncesine oturttu. Eski filmler gösterdi TV'de. Her konuşmasında halkı korkutmaya yöneldi. «Kaldırırsanız yasakları, başınıza gelmedik kalmayacak» demeyi marifet saydı.

Bu kampanyayı devletin ve devlet kadar zengin partinin tüm olanaklarıyla yürütmeye girişirken, açıktan söylemediği bir umudu vardı. «Eski» liderler 12 Eylüle duyarlıydı. «Tahrik olabilir ve 12 Eylüle yüklenen konuşmalar» yapabilirlerdi.

O zaman Evren ister istemez sahneye girecekti. TV'de son konuşma hakkı cumhurbaşkanınındı. Henüz halk arasındaki karizması yükseklerdeydi. Evren'in eski liderlere yüklenmesi, sonucu yüzde yüz olumsuz etkilerdi.

Fakat «kurtlar», eski kurttu. Hepsinden önce Demirel, «kuzuyu» tanıyordu. Yemi hiç kapar mıydı? Nitekim 12 Eylülcüleri kışkırtacak hiçbir davranışa girmedi ve 12 Eylüle yüklenen tek konuşma yapmadı.

Cumhurbaşkanı Evren bana «O sırada Demirel, 'benim geçmişle meselem yok' diyordu. Ehh, bu da bir şeydi» diyecekti.

Liderler, Evren'i kampanya dışı bırakmayı başardılar, yasaklar savaşını «Özal ve hükümetinin beceriksizliğine» çevirerek halkoylamasını güvenoyuna dönüştürdüler.

By-pass tartışmalara ara verdi. Houston'dan Ankara'ya TV şovları aktarılırken; Demirel, yollara düşmüş, yasakların kalkması için kampanya sürdürüyordu. Kamuoyuna Uğur Mumcu'nun ünlü «Rabıta» olayı geliyor, Evren'i sıkıştıran kimi belgeler ve demeçler cumhurbaşkanını tartışmaya sokuyordu. Laiklik, türban sorunu. Öte yandan başrolde Demirel, Özal'a meydan okuyor, «Başbakandan lütuf istemediğini» her yerde vurguluyordu.

Ortadaki duruma göre, yasaklar ya Mecliste ANAP'ın baş çekmesiyle anayasa değiştirilerek kalkacaktı. Ya da halkoylamasına gidecekti. Yasakların kalkmasını isteyen Evren'in, Meclisten gelen değişikliği veto etmesi düşünülemezdi.

İşte bu ortamda Demirel'de bir kaygı belirdi. Özal ikide bir ortaya çıkacak, Meclisteki çoğunluğuyla yasakları kaldırıp siyasal yaşama yeniden dönmelerini «ben sağladım» diyecekti. Demirel belki o sırada duygusaldı. Özal'ın hangi siyasal marifetler yapabileceğini hesaplıyor, kendini «küçük düşürecek bir yol»dan geçmek istemiyor, bileğinin hakkıyla sonuç almayı daha yararlı buluyordu.

By-pass'la döndü, başka operasyonların hazırlığına girdi Özal.

Nisan 1987'de Genelkurmaydaki nöbet değişimi haberleri olağandı. Daha önceden bilinenleri yansıtıyordu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Üruğ, «arkadaşlarının —Öztorun'un— önü açılsın diye belirli zamandan önce emekli olacak», yerini Kara Kuvvetleri Komutanı Necdet Öztorun'a bırakacaktı. Kara Kuvvetlerine de Orgeneral Torumtay gelecekti. Bilinen ve beklenen buydu.

Özal, Meclisi yazın toplantıya çağırabileceğini söyleyerek erken seçimin ilk işaretini Nisan 87 ortalarında verdi. Yasaklar için halkoylaması koşulunda direniyordu. 175. madde için Köşkün «mutabakatı» gerektiğinden söz ediyor-

du. Peki ama, o kadar gün «mutabakata» niçin varmamıştı.

Siyaset, tam anlamıyla «bilinmezleri» sahnelerken, önemli bir görüşme geldi, kapımı çaldı.

Olayların bugün vardığı noktaya bakıyorum: 1987'den 13 Eylül 1989'a kadar aralıklarla yaptığım bir dizi görüşme, geçmişte kalan, ancak siyasal yaşamımızda hâlâ büyük değer taşıyan siyasal gelişmeleri geniş ölçüde aydınlatıyor. Etkili kişilerin eğilimleri ile görüşlerini gözler önüne seriyor.

Kısa geçmişle bugün arasında köprü kuruyor. Kimi olayların içeriğine ışık tutuyor. Bu nedenle anlatacağım görüşmeler, bugün —Eylül 1989'da— daha büyük önem kazanıyor.

İşte birincisi:

2 MAYIS 1987

Bir cumartesi günü. Saat 14.30.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ, beni makam odasında kabul etti. Genelkurmay Başkanlığı özel kalem müdürü iki gün önce telefon etmiş, «herhangi bir engelim yoksa» sayın orgeneralin anılan saatte beklediğini söylemişti.

Görüşmenin hangi konuyu içereceğini aşağı yukarı kestiriyordum.

Görüşmeden yaklaşık yedi ay önce, Orgeneral Üruğ'u ziyaret etmiş, 12 Eylülün önemli bir bölümüne ışık tutacak bilgiler rica etmiştim. Askeri yönetimde —MGK'nin— genel sekreterliği görevini üstlenmişti. Alacağım yanıtlar, hem bir dönemi aydınlatacak, yanı sıra tek yanlı bilgileri önleyecek, hem de «Cüneyt Arcayürek Açıklıyor» kitap dizisini kaldığı yerden sürdürecek, 12 Eylül sonrasının anlatımına büyük ölçüde yardımcı olacaktı.

Yedi ay önceki başvuruma 2 Mayıs 1987 gününe değin yanıt alamamıştım. Ancak Orgeneral Üruğ, benden öğrenmek istediklerimi içeren bir «çerçeve plan» istemiş, ertesi gün «çerçeve planı» özel kalemine sunmuştum.

Vakit geçtikçe Orgeneral Üruğ'dan beklediğim yanıtların —gazeteci deyimiyle söyleyeyim— «yattığını» düşünüyordum. Yanılmamışım:

Çok nazikti Üruğ Paşa, ama çok dikkatliydi. Bana söyleyeceklerini küçük not kâğıtlarına yazmıştı. Onlara bakarak görüşünü açıkladı:

«İşin doğası gereği 'çerçeve plan' ister istemez politikaya giriyordu. Oysa kendisi politikadan 'kaçıyordu'. Cumhurbaşkanı Sayın Evren, günü gününe notlar tutmuştu. 12 Eylülü yazıyordu. Yazımlarına belgeler, gazete kupürleri koyuyordu. Bunun yanı sıra MGK üyesi komutanların 'bazıları' da —kendi bakış açılarına göre— 12 Eylülü yazmaya başlamışlardı.

Şimdi, bu yazımlara 'ters düşecek' bir girişimin içinde bulunmak istemiyordu. Bir başka neden daha vardı:

MGK genel sekreterliğini sürdürürken 'aldığı emirleri uygulamıştı'. Bir bakıma 'bu emirler kendi malı değildi. Açıklaması doğru olmazdı'.

Daha başka nedenler de vardı. MGK genel sekreterliği görevini yaparken 'kimi bilgiler edinmişti. Ama bu bilgiler bulunduğu mevkiin gereği edindiği bilgilerdi. Bunları açıklaması da doğru olmazdı'.»

Bir nefeslik süre sustuk:

«Bazı arkadaşlara şaşıyorum,» diye sürdürdü: «Genelkurmay ikinci başkanlığında, ya da örneğin hareket dairesi başkanlığında bulunuyorlar, emekli oluyorlar ve sonra oturup bulundukları makamlarda öğrendikleri bilgilerle NATO'ya dair yazılar yazıyorlar.»

Susuyordum. Üruğ, yumuşak, içten bir sesle,

«Beni mazur göreceğinize inanıyorum, özür dilerim» dedi.

Bu denli içtenlikle «mazeretini» açıklayan Üruğ'a ne diyebilirdim? «Estağfurullah» dedim öncelikle, ama - sanki gelecekte neler olabileceğini biliyormuşum gibi,

«Ne var ki, burası Türkiye paşam. Gün gelir, o günün olaylarına bir yerde sizi de bulaştırırlar» demeyi ihmal etmedim.

Gün geldi, emekliye ayrılan Üruğ Paşayı 1988 Şubatında MİT raporuna «bulaştırdılar.» Kuşkusuz zor, ıstıraplı dakikalar yaşadı.

Üruğ Paşa hemen yanıtladı, «O zaman söz veriyorum, hemen sizi arayacağım, konuşacağım» dedi. Tabii o sırada bizim öngördüğümüz «olası durum» askeri müdahalede Üruğ'un yerini tartışmaya açacak siyasal bir gelişmeydi. Varsayımımız emekli bir genelkurmay başkanını ünlü şarkıcılarla birlikte ya da başka ilişkilerin içinde gösteren veya kimi «kötüleri» bildiği halde ses çıkarmamakla suçlamaya kadar uzanan bir MİT raporu değildi.

Üruğ Paşa emeklilik yaşamının ana hatlarını çiziyordu:

«Emekliye ayrılınca köşeme çekileceğim. Genelkurmay Başkanlığında bulundum, bir şirkette görev alamam. Bir bankanın yönetim kuruluna girip kredi verildiydi verilmediydi gibi konuların muhatabı hiç olamam» diyordu.

12 Mart 1971 darbesinden sonra, kimi kuvvet komutanlarıyla emekli orgenerallerin özel bankaların yönetim kurullarında görev almaları basında sert, alaycı, hatta başka dokundurmaların yer aldığı eleştirilerle kınanmıştı. Emekli olanların yerini alan komuta kuşağı emekli generallere yönelen —haklı— eleştirilerden çok etkilenmiş, eleştirinin orduya saldıraya dönüştüğünü söyleyerek «askerleri satılmış göstermek istediğini» öne sürmüştü.

Üruğ Paşaya:

«Sizin gibi dürüstlüğü ile tanınan bir generali yine 'devlet hizmetinde görmek isteyenler' bulunabilir» dedim.

«Yok» dedi. «Sadece araştırma kuruluşlarında görev yapabilirim, onun dışında sanmam.»

Üsteledim:

«Orduyu politika dışında tutmayı başarmış bir insanı 'önemli görevler' bekleyebilir» dedim.

O da direndi:

«Sonra ben... Günlük siyasetin içinde olamam, tabiatım müsait değil, partilere de giremem» dedi.

«Olabilir ama yine de...» diye başlayacak oldum. Üruğ Paşa susmuştu.

Üruğ Paşayı «emekli olduktan sonra 'devlet hizmetinde görmek' isteyenler» bulunacağını söylerken neyi amaçlıyordum? Açıktan giremezdim konuya. Fakat kulislerde

Üruğ Paşanın 1989'da Evren'in arkasından cumhurbaşkanlığına getirileceği söyleniyordu. Söylenti çok yaygındı. Doğruluğunun ya da yanlışlığının saptanması olanaksız kimi bilgilerle bu olasılık sürekli gündemde tutuluyordu.

Anayasa gereğine uyularak 90 imzalı bir önergeyle Üruğ Paşa «dışardan» aday olacak ve seçilecekti. Kulis durmadan 1983'ten itibaren orduyu politikadan uzaklaştırdığını söyleyerek Üruğ Paşayı övüyordu. Eski arkadaşları MGK üyeleriyle Evren'den şöyle söz ettiği öne sürülüyordu: «Artık politikanın içindeler, ordu ile ilişkileri kalmadığı gibi, ordunun koruyucu şemsiyesi altında olamazlar.» Özellikle MGK üyelerinin bazılarından uzak durduğunu biliyorduk. Örneğin, Tahsin Şahinkaya hakkında ordu bünyesinde «soruşturma açılmasına» kapalı değildi. Emekli Hava Kuvvetleri Komutanı Şahinkaya'yla ilgili «malûm söylentiler» sırasında «tavrı» açıktı.

Başka kaynaklar, örneğin Coşkun Kırca gibi hem Üruğ, hem de kimi askerlerle dostluğu sürdürenler, daha gerilere gidiyor, 82 Anayasasına cumhurbaşkanlığı maddesi kotarılırken «bir kez seçilmek» zorunluğunun, ileride Üruğ'a «olanak tanımak» için konulduğunu söylüyorlardı. Madde görüşülürken Evren'in karşısında Üruğ oturuyormuş, ikinci kez seçilmesi söz konusu olunca Evren; Üruğ'la göz göze gelmiş ve «bir kez seçilir şartını» kabul etmek zorunda kalmış.

Anayasa yürürlüğe girdikten sonra, 1982'lerde, bellibaşlı gazeteciler, MGK'de ve askeri yönetimde neler olup bittiğini araştırıyordu. Söylentiyi, Ali Baransel'e aktardım. «Köşkten bu konuda ciddi bilgi» alabilir miydik? Mantıklı bir yanıt verdi.

«Sayın Cumhurbaşkanına sormaya gerek yok. Ta yedi yıl önceden Üruğ Paşanın cumhurbaşkanlığını öngörmek? Mantığa aykırı» dedi.

Hele cumhurbaşkanlığı gibi her dönemde olaylar ve bunalımlar çıkaran bir sorunun varacağı sonucu yedi yıl önceden, 1982'de görmek... Doğrusu falcılıktı!

Üruğ Paşanın kulis söylentilerini duymadığı söylenemezdi. Sözlerimin altındaki anlamı hemen kavramış, aynı

ölçüde yanıt vermişti. İtiraf edeyim : O gün, gazeteci doğası yine galip gelmiş, «Acaba?» sorusu kafamdan uzaklaşmamıştı.

Sonra, söyleşide birdenbire yeni bir «gelişme» oldu.

Partilerin ve siyasetin içinde olmayacağını söyleyen Orgeneral Necdet Üruğ, birden oturduğu koltuktan hafifçe bana doğru eğildi. Söyleşide yer alacağını sanmadığım soruyu beklemediğim anda yöneltiverdi :

«Sizce Evren Paşayı bir yedi sene daha cumhurbaşkanlığında tutmak doğru olmaz mı?» dedi.

Olasılığı kafalarımızda o kadar tartışıyorduk ki, hiç düşünmeden yanıtladım :

«Günümüzün koşullarında olmaz. Evren Paşa bir yedi yıl daha 'yukarda' kalamaz» dedim.

Koltuğuna yaslandı, sanırım bu kez Üruğ Paşa şaşırmıştı :

«Neden?» diye sordu. «Söyleyeyim» dedim ve söyledim :

«Başbakan —Özal— siyasal gerçeklere aykırı hareket ediyor. Anayasanın 175. maddesiyle yasakların kaldırılması konusunda Cumhurbaşkanı ile 'mutabık' kaldığını ilan etti. Köşk ile Başbakan arasındaki demokratik kuralları dışlayan mutabakatı Özal açıklıyor. Evren susuyor. Mutabakatın arkasında, a) Evren Paşanın yedi yıl daha görevde kalmasını sağlayacak anlaşma, ya da b) —bana göre— Özal'ı Çankaya'ya tırmandıracak anlayış birliği yatıyor. İçeriği açıklanmayan mutabakatın olası sonuçları şu şekilde yorumlanabilir :

Kenan Evren Paşa artık tarafsız bir cumhurbaşkanı konumunu bırakıyor. Bu iktidarın, ANAP'ın cumhurbaşkanı oluyor. Bu mutabakat Özal'ın sözlerinden anlaşıldığı gibiyse, kuşku yok, ANAP dışındaki her çevre, Evren Paşayı ANAP'ın cumhurbaşkanı ilan edecek. Böyle bir konuma giren insanı, etkenliğini kabul edersiniz sanırım, başta aydın çevre, yedi yıl daha cumhurbaşkanı görmeyi neden istesin?»

Görüşmenin bu bölümünü, Üruğ'un yanından ayrıldıktan sonra şöyle yorumlamıştım : Üruğ elbette Evren'in yedi

yıl daha Çankaya'da kalmasını askerlerin istediğini söylemiyordu. İyi ama «Kalabilir mi?» sorusunu ortaya atıyordu. Neden?

Sayın Üruğ söylediklerimi dinliyordu. 1987 Mayısının ilk günlerindeki siyasal gelişmeleri izlemiş, belki de bizim bilmediğimiz yanlarını da öğrenmişti.

Özal, siyasal yasaklar diye yola çıkmış, anayasayı 201 oyla değiştirmeyi öngören, ayrıca seçimleri etkileyecek kimi yeni yaptırımları içeren yasa tekliflerini nisanın son günü Meclisten geçirmişti.

Özal önerilerini —yıllardır olduğu gibi— ANAP çoğunluğu kılı kıpırdamadan onaylamıştı. Muhalefet ateş püskürüyordu. Üç muhalefet partisi SHP, DYP ve DSP, bir araya gelmiş, «Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki 'mutabakat' içeriğinin açıklanmasını» isteyen bildiri yayımlamıştı. 175. maddenin kimi yumuşatmalarla kabulünü savunan —o zaman Bülent Beye vekâleten lider— Rahşan Ecevit'in tutumuna Erdal İnönü karşı çıkmış, ortak toplantıda «Özal'ın kafasındaki farklı düşünceleri» gösteren örnekler vermişti. DYP adına —emanetçi lider— Hüsamettin Cindoruk SHP liderini desteklemişti.

Birbirine karışan gelişmeler izleniyordu. Bir gün sonra Evren, Silifke'de halka «Anayasaya sahip çıkın» çağrısı yaptı. «Değişiklikler sizin oyunuza sunulunca sağduyunuzu kullanın, ona göre oy verin, o zaman maddeler kalkmaz» demişti. Bu sözler bir «mutabakatı» doğrulamıyor, tersine kimi yeni yorumlar getiriyordu.

Bir iki gün geçti, muhalefet bu kez, «on yıllık yasağı koyan geçici 4. maddenin halkoylamasına gidilmeden Mecliste kaldırılmasını» önerdi. Zaten Mecliste kısa yol varken Özal'ın halkoylamasında direnerek yasakları yokuşa sürmesinin nedeni bir türlü anlaşılamıyordu.

Hemen herkes yanlı olduğuna göre, Özal evet der demez geçici 4. madde bir günde Mecliste kaldırılır, yasakları pekiştiren öteki yasalarda gereken düzenlemeler hemen yapılır, «mutlu son»a varılırdı.

Ama hayır! Özal halkoylamasında direniyordu. Muhalefet çaresiz bunu da kabul etmişti. Fakat araya 175. mad-

deyi sokuştururken üstüne üstlük Evren'le mutabık olduğunu ilan etmesinin altında hangi oyun yatıyordu?

Üruğ Paşa ile yaptığımız söyleşinin üzerinden üç gün geçti. Özal Köşke çıktı. Sonra üç liderle ayrı ayrı görüştü. Bu kez 175. madde ile geçici 4. maddeyi birlikte doğrudan halkoylamasına götürmeyi önerdi. O sıralar Özal müthiş bir «referandumcu» rolündeydi. Dilinden, halk iradesi erdemi düşmüyordu. Ya sonra?.. 26 Martta halktan tokat yedikten sonra, halkoylaması «tu kaka» oldu. Bir daha halkoylamasına gitmek mi? Neredeyse «tövbe» diye bağırıyordu. «Referandum şampiyonu» halkın sağduyusu ile yarışamayacağını sonunda anlamış ve halkoylamasını sözlüğünden çıkarmıştı.

İnönü, yeni öneriyi de geri çevirdi. Cindoruk «inceleyim» dedi. Rahşan Ecevit sustu. Bir süre geçti, anayasa sorunu kilitlenmişti. Muhalefet haklıydı. Özal yasakların kaldırılmasını önlemeye çabalıyordu. Halkoylamasına baraj getiriyor, katılımı yüzde 67'ye çıkarıyordu. Yüzde 66,9 olsa, halk yasakların kaldırılmasına karşı çıkmış olacaktı! Muhalefet oyuna gelmiyordu.

Uzun lafın kısası, sonunda halkoylamasında katılım koşulu aramaktan vazgeçti.

Antidemokratik yasakların kaldırılmasını sadece muhalefet, aydın çevreler ve basın istemiyordu. Özal bir türlü söyleyemiyordu, ama öneri Cumhurbaşkanından gelmişti. 2 Mayıs 1987 Cumartesi günü Üruğ'dan öğrendim ki askerler de «tatsızlığın» giderilmesini istiyorlardı.

Söyleşiyi sürdürüyorduk. Üruğ Paşaya, «Eğer söylediklerimde mantık hatası varsa hemen söyleyiniz lütfen. Hepsini geri alayım» dedim.

Üruğ, «Hayır, yok» dedi. «Söylediklerinizin olabilirliği önemli ölçüde geçerli.»

«Öyleyse izninizle sürdüreyim» dedim. Üruğ Paşa dikkatle dinledi:

«Sayın Evren anayasayı 'deldirtmem' diye yola çıktı. Bir noktaya geldik. Kamuoyundan baskı başlayınca yasakların kalkmasında yumuşak bir tavır aldı ve 'bu yıl sonuna kadar sorun çözülür' dedi. Rahatlık geldi. Şimdi hem

kilit bir maddenin —ki bu maddeye dokundurtmam demiş parti liderlerine— değiştirilmesinden yana oluyor. Hem de kalkmasını ister göründüğü yasakların kalkmaması izlenimi veriyor. Özal'ın tertiplerine ses çıkarmıyor. (Doğrusu o gün bilgisizlik beni hataya sürüklemişti. Bir başka görüşmemizde Cumhurbaşkanı Evren, 175. maddenin kaldırılmasına ya da Özal'ın istediği gibi değiştirilmesine karşı çıktığını söyledi.)

Çankaya, devletin en üst noktası, inanırlığını yitiriyor. Bir partinin peşine takılmış Çankaya görüntüsü veriyor. Söylediklerime katılmıyor, yine mantıkdışı buluyorsanız, lütfen söyleyiniz.»

Üruğ Paşa, «Katılıyorum» dedi. Fakat o anda anlamını yeterince kavrayamadığım bir cümle söyledi:

«Biz durumu hiç böyle görmüyorduk!»

«Ne çare, siyasal kulislerde bunlar konuşuluyor, bu hazırlıklar yapılıyor» dedim.

Kafasını kurcalayan soruya döndü. «Zaten cumhurbaşkanlığı sorunu bugünden başladı» diyerek sözü yeniden açtı.

Çankaya sorunuydu konuştuğumuz. Üruğ Paşa da ben de her dönemde Çankaya seçiminin üç ya da iki yıl önceden gündeme girdiğini, yaşadığımız örneklerden biliyorduk.

Üruğ Paşa birdenbire yine «Peki, kimi yapacağız cumhurbaşkanı, kim olacak?» diye sordu. Neyi araştırdığını elbette bilemiyordum. Ama ikinci kez konu açılıyordu ve bu kez soru çok açıktı : 1989'da kim?.. Oysa 1987 yılındaydık. En az iki buçuk yıl daha vardı Çankaya seçimine. Kimin olamayacağını az önce söylemiştim. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan bunalımları yakından izleyen bir gazeteci iki buçuk yıl önceden «kimin olacağını» nasıl bilebilirdi? Söyleşinin hemen başlarında dokundurmuştum. Açıkça, «Belki siz» diyemezdim ya! Ola ki, söylentileri yalanlamak ve kendi durumunu açığa çıkarmak için konuyu bir kez daha açıyordu.

Ya Evren yerinde kalacak, ya da Özal çıkacaktı. 1987'lere egemen eğilim buydu. İyi ama, ya «niyeti» varsa?

Ortadan bir karşılık verdim:

«O gün geldiğinde elbet birisi bulunur efendim» dedim. Paşa, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı sorununun sürekliliğinden yakınıyordu.

«Yasaklarla ilgili durumu biliyorsunuz...» Başka kapı aralayarak, görüşmeyi yeni bir konuya çevirmeye çalışıyordum.

Üruğ Paşa birdenbire «Referandumda bunlar (eski liderler) TV'ye çıkamazlar» dedi. (Nitekim öyle oldu. Halkoylaması yasasının görüşüldüğü sıralardı sanırım. Anımsadığıma göre, Yüksek Seçim Kurulu önce eski liderlerin TV'ye çıkabileceğini düşünmüş, sonradan hangi rüzgâr estiyse esmiş ve eski liderlerin partiye kayıtları bulunmadığından bir parti adına TV'de konuşamayacaklarını açıklamıştı.)

Daha ortada fol yok, yumurta yoktu:

«Bu olanak sağlanmazsa liderler de halkı meydanlara toplar. Çankaya'yı iktidarın cumhurbaşkanı ilan eder. Yasakların kalkmasını engelleyen (Özal'ın giriştiği) tertipleri anlatırlar, yeni bir çalkantı başlar» dedim. Verdiğim yanıt galiba biraz sertti.

Üruğ sordu: «Yaparlar mı?»

«Kaybedecekleri bir şey yok, neden yapmasınlar?» dedim.

«Doğru, yaparlar. Ama TV'ye çıkmaları da?..» Duraksıyordu.

«Yukarı katlardaki oluşmaları, durum muhakemelerini» bilmeden konuşuyordum. Ama halkoylaması yasası geçmeden öğrendiğim TV engeli yadırganırdı. Köşk, TV'ye karşıydı. Yasaklar olayının TV'de birden 12 Eylül tartışmasına dönüşmesinden kaygılanıyordu.

Eski liderler siyasete döndükten sonra, 1987 genel seçimlerinde benzeri kaygılar yine piyasaya çıktı.

Ali Baransel, Köşk adına akılcı açıklamalardan birini yaptı. «Eski liderler 12 Eylüle hücum etmezlerse Cumhurbaşkanı konuşma hakkını kullanmayacaktı.» Eski liderler gereken mesajı aldı.

«Doğru, yapabilirler» dedi Üruğ. Düşünceliydi.

Oysa Üruğ'a söylediklerim kulislerde konuşuluyordu. Bilinmeyen şeyleri Üruğ Paşaya aktarıyor değildim. Bu yüzden «MİT bunları size rapor etmiyor mu?» diye sordum:

«Bırakın Allahınızı severseniz şu MİT'i. Neden haberi var ki?» deyiverdi. Oysa, MİT'in askeri yönetim sırasında, telefon konuşmalarımızı Üruğ'a «tam metin» ilettiğini biliyorduk. Bir manzara çizdim: «Cumhurbaşkanı Evren, 12 Eylülden olumsuz söz edilince ya da eleştirilince dayanamıyor. Hemen kürsüye fırlıyor. Halkoylaması yasaklarla ilgili. Yasaklar ise 12 Eylül armağanı. En ufak 12 Eylül eleştirisine dayanamadığı bilinen Evren Paşa kürsülere, TV'lere çıkacak. Veryansın edecek, liderler de bakacaklar ki, Evren Paşa vaziyet almış. Onlar da miting meydanlarında...»

«Ama» dedi Üruğ Paşa, «bu, felaket olur. Çankaya'nın tabiatı buna dayanamaz. İnanın ki... TV'ye çıkmaları çok kötü sonuçlar verir.»

Bir cumhurbaşkanı ki, kimi konulara çok duyarlı. Önceden edindiği bir evden söz edildi mi basınla konuşuyor, halka söylüyor. Önemsenmeyen olaylara bu kadar duyarlıysa, düşünün ki, 12 Eylül gündeme girince, ne yapmaz?

Demokrasi türkülerinin söylendiği o günlerde, ortam buydu. Üruğ Paşa çok kaygılanmıştı. «Felaket olur» diyordu, sürekli. Bir değerlendirme daha yaptım:

«Özal, eski yeni bütün siyasetçilerle Cumhurbaşkanı Evren'i ve Türk Silahlı Kuvvetlerini kafa kafaya vurmaya çalışıyor. Size göre, gelişmeler böyle olmaz mı?»

Değerlendirmeye yaklaşımı olumluydu.

Görüşme şaşırtıcı gelişmeler gösteriyordu:

«Neden Evren Paşadan randevu isteyip de saptadığınız doğruları anlatmıyorsunuz?» diye sordu.

Açtığı konu üzerinde çok rahat konuşabilirdim. Hemen yanıtladım.

«Sayın Evren beni sevmez efendim» dedim:

«Köşkte 'çok yakın' küçük bir çevresi var. İsim söylemek istemiyorum. Elbet siz kimleri söylemek istediğimi tahmin edersiniz. MİT raporlarından esinlenirler. Doğruyu bulmaya veya söylemeye çalışanlara ülkenin bağımsızlığında duyarlı, demokrasinin tüm kurallarıyla işlemesini iste-

yen herkese âdeta düşmanlar. Sayın Evren Paşa da sevmez bendenizi efendim.»

Yine beklemediğim bir şey söyledi:

«Peki ben, Sayın Cumhurbaşkanımıza 'Arcayürek bana geldi, şunları söyledi' diyerek bu görüşmeyi anlatayım mı?» diye sordu.

«Dilerseniz anlatın» dedim Sayın Necdet Üruğ'a, ama özenle ekledim:

«Evren Paşa, doğruları sergilemeye çalışanlarla değil, yanlışların düdüğünü çalanlarla konuşmayı yeğliyor. Beni çağırmaz, kabul etmez. Zaten böyle bir isteğim de yok kendilerinden. Ama Paşam, üstelik burada siyaset yapmadık. Olanları olabilecekleri görmeye, görüşmeye çalıştık. Eğer ortaya kimi gerçekler çıktığına inanıyorsanız, bunları Sayın Evren'e aktarmak sizin takdiriniz olur.»

Üruğ, açıkyüreklilikle, «söyleyeceğim, aynen anlatacağım, müstakbel gelişmeler kötü görünüyor» dedi. Sonra güldü, «Nereden çıkarıyorsunuz sizi sevmediğini, kızdığını?»

Çevresindeki insanların etki alanlarını bilmek yeterli değil miydi? En azından 3-4 yıldır Köşkü böyle görüyorduk.

Birden başka bir soru geldi Üruğ Paşadan:

«Turgut Özal, cumhurbaşkanı olmak istiyor mu?»

Sorunun üzerinde kimsenin durmadığı 1987 yılının o mayıs günü, belki Üruğ Paşa da bu olasılığı tartıyordu.

1989'un Eylül ayında Özal'ın hevesleri ortaya çıktı. 87'deki bu tahminler belki falcılık sayılacak, belki bugün abartmaya kaçtığımız sanısı uyanacak. Şunları söyledim Üruğ Paşaya:

«Elbette ister. Oyunun dengelerini kuruyor. Çoğunluğu ilk seçimde almaya çalışacak, yukarı çıkacak. Kendine uygun bulduğu birini de başbakan yapacak. Bugün gazetelerde ne görüyorsak, hangi haberlerden, hangi gelişmelerden kaygılanıyor, üzülüyorsak, Özal Köşke çıkınca dikâlâsı izlenecek.

Evren Paşa neden Özal'ın oyunlarına giriyor. Belki de bir amacı var, o da kalmak istiyor Çankaya'da. Neden ko-

lay yoldan yasakların kalkması için Özal'ı zorlamıyor? Eğer bugün kalkmasını istemiyorlarsa, erken seçim işaretleri var, seçimden sonraya bıraktık desinler.»

Üruğ Paşa, «Zaten '12 Eylülün getirdiği bu Meclis' deyip duruyorlar. Yeni Meclis gelebilir, çözebilir, bir yol tabii. Başka bir şey daha var, seçim olabilir, ya sonuç?» dedi.

1986 ara seçimlerinde Özal'ın başaşağı gittiğini gösteren izlenimlere dayanarak ilk genel seçimde ANAP'ın zorlanacağı hesaplanıyordu. Ezici pahalılık, Özal ve çevresinin yadırganan yaşam biçimleri, «fütursuz davranışları» karşısında halkın ANAP'a yeni bir kredi açmayacağı görüşü egemendi. Özal'ın ana muhalefeti evire çevire «yeni seçim yasasına zorlayarak» daha fazla milletvekiliyle iktidarı yeniden yakalayacağını —o sırada— nereden bilebilirdik? Parti varlığını sürdürse bile Özal'ın tek başına iktidar olamayacağı varsayılıyordu. Yine de gözü kara Özal'ın bir şeyler yapıp, çoğunluğu asla bırakmayacağından ve asıl hedefi Çankaya'yı yakalamaya çalışacağından kaygılanıyordum.

«Nabızlar şimdilik tek başına iktidar olamayacağını gösteriyor» dedim Üruğ Paşaya.

Görüşme bitiyordu. Üruğ Paşa yineledi : «Konuşacağım Sayın Cumhurbaşkanı ile. Arcayürek'le karşılaştık, bunları söyledi diyeceğim.»

Sayın Evren'in, Orgeneral Üruğ'a anlattığım tutumunda acaba yanılıyor muydum?

Oysa, Sayın Cumhurbaşkanı Evren'in hele 1985'in Eylül ayından itibaren «olumlular» listesinden adımı çıkardığı kanısındaydım. Basın çevreleri de aynı yargıyı taşıyordu.

12 Eylülle başlayan yeni dönemin ilk günlerinde anarşi ve terörün saldığı dehşetten kimse kurtulmuş değildi. 1978'de ilk belirtileri görüyor, 1979'da «müdahalenin ayak seslerini» duyuyorduk. O zamanki yazılarda, örneğin 1979 ara seçimi kampanyasında bir iki kez, askeri müdahale geleceğini, ordunun kararlı göründüğünü yeteri açıklıkla «dokundurmuştum.»

Dokundurmuştuk, çünkü istenmeyen bir sonuçtu müdahale. Kesinkes çizgilerle darbe yapılacağını yazma olana-

ğı da yoktu. Bütün bu gelişmeler, hatta Genelkurmay Başkanı Evren'le yaptığımız bir görüşmeden edindiğimiz izlenimler, uyarı çabalarım (Cüneyt Arcayürek Açıklıyor dizisinin 9. ve 10. ciltlerinde) ayrıntılarıyla yazıldı.

12 Eylül darbesiyle ilgili düşüncelerimizi, eğilimlerimizi yakından izleyen tanıklar yaşıyor. Aralarında örneğin bugün gazetemin yönetmeni olan Hasan Cemal bulunuyor. Tanıklardan siyasetçileri ayırıyorum. Kendi çevremden vermeye özen gösteriyorum.

1982'lerde çalıştığım gazetede «evren» sözcüğünü «dünya» anlamında kullanmaya bile izin yoktu. Demirel'le Ecevit'in haberlerde adını geçirmek, onlardan mikroskopik ölçekte söz etmek yasaktı. Kim tarafından yasaklanmıştı? Gazete yönetimlerince. Bir yazımda gelişigüzel «evren» demiştim, teleks buyruğuyla sözcük «dünyaya» çevrildi.

Bir gün Başbakan Ulusu, «eski siyasetçilerle 'fazla' görüşmemin göze battığını söyledi, daha 'itinalı' olmalıydım.» Ertesi gün inadına iki lidere gittim. Hiç gereği yokken uzun uzadıya görüştüm. Nasılsa rapor edilecektim.

Anayasanın halkoylamasına sunulduğu sırada Evren Paşanın «evet» kampanyasına çağrılmış, o gezilerde de «şifahen», gazetenin yazmaya olanak tanımadığı eleştirisel görüşler «arz etmiştik.»

12 Eylülün getirmeye başladığı düzene ilk karşı çıkışlar partiler kurulmasına geçildiği günlere rastlar. Geçenlerde Kemal Balcı tanıklık ediyordu. Sunalp'ın «devlet partisi» MDP'yi askerlerin dürtüsüyle kurma girişimlerine Milliyet'te sürekli karşı çıkanlardan biri bendim. 1982-83'lü günler askeri baskının azaldığı günler sayılmasın. Basın üzerinde her türden baskı alabildiğine sürüyordu.

Sıkıyönetim yine vardı, gazeteler yine kapatılıyor, davalar yine açılıyordu. 1985'lere kadar çalıştığım gazetelerde, başta gazete yöneticilerinden «kaçırabildiğim ölçüde» gerekenleri yazmaya ve duyurmaya çalıştım.

1985'te Cumhuriyet'e girdim ve Eylül 1985'te «*Ku - De - Ta*» adlı kitabım yayımlandı. Önce geniş özeti verildi Cumhuriyet'te. «Bir adada yönetimin darbeyle nasıl devrildiğini düşsel bir öyküde» anlatıyorduk ve kuşkusuz, anlatmak istediğimiz düşsel bir «Ada» değil, Türkiye idi.

O günlerde henüz ağızlar açılmamış, basın kısıtlı habercilik ve yorumlarla idare ediyordu. Cumhuriyet, büyük bir cesaretle hem Ku - De - Ta'yı, hem de 12 Eylülle ilgili öteki dizileri yayımlayarak, sonradan konulan adıyla «Konuşan Türkiye»nin kapılarını açıyor, basın özgürlüğüne ilk harcı koyuyordu.

Ku - De - Ta, Yalçın Doğan'ın «Dar Sokakta Siyaset» ve Ufuk Güldemir'in «Kanat Operasyonu» dizileri arka arkaya çıkınca, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, gazete temsilcilerini Ankara'ya çağırdı. Köşkte bir masanın çevresinde topladı.

O toplantının gündem maddesi Hasan Cemal'di, tabii hedef de Cumhuriyet.

Sonradan gazeteciler «Cumhuriyet'e bu kadar yüklenecekse Sayın Cumhurbaşkanı, hepimizi niye çağırdı? Hasan Cemal'le yalnız konuşarak hedefe varmış olabilirdi» diyeceklerdi.

Bir öğleüzeri Hasan Cemal, Köşkten döndü, notlarını açtı ve:

«Evren, söze Ku - De - Ta'yla girdi» dedi, anlattı. Çok öfkeliydi. Ku - De - Ta'da belirlenen kişilerin MGK üyesi komutan arkadaşları olduğunu sanki anlamamışlar mıydı? Arcayürek'in ne yapmak istediğinin farkında değiller miydi? Bunların hepsi 12 Eylüle karşı çıkmanın, karalamanın işaretleriydi. Ne yapılmak istendiğini biliyorlardı. Cumhurbaşkanına gazeteyi kapatmayı önermişlerdi, kabul etmemişti. Ya o «Kanat Operasyonu neydi? Ufuk Güldemir'in, NATO Başkomutanı Orgeneral Rogers'in bir koşu gelip Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünü sağlayan Türkiye'nin onayını alıp gitmesinde Evren'in oynadığı rolü yazması, Sayın Cumhurbaşkanında kötü etkiler yaratmıştı.»

Zaten Ku - De - Ta'nın Cumhuriyet'te yayımlandığı gün, Ali Baransel gelmiş, «yazı dizisinin hangi amacın etkisiyle hazırlandığını, Cumhurbaşkanının merak ettiğini» söylemişti. Baransel'e de «düşsel bir öykü» demiştim. Başka ne amacı olabilirdi ki...

Sonra ikinci söylenti çıktı. Bir komisyonun kitapta suç öğeleri aradığını duyduk. Şayet herhangi bir nokta yakalasalar, duraksamadan gereğini yapacaklardı.

Son noktaya aşama aşama gelmiştik. Başka bir yığın gerçek öykü yaşandı. Ku - De - Ta'dan sonra, Cumhurbaşkanı Evren'in ne bir gezisine çağrıldım, ne de «özel» görüştüm. Ne istek geldi, ne de istedim. Başımıza bir de 12 Eylül yadigârı Özal çıkmıştı. ANAP ve Özal'ın 12 Eylül uzantısı bir parti ve iktidar olmadığı söylenebilir miydi? Başbakanla yıldızımız yıllarca önceden barışmamıştı. 12 Eylülü sürdürmek, iç ve dış çıkar çevrelerinin etkisinde iktidar yürütmek... Karşı çıkılması zorunluydu. Hele Özal'ı tanıdıktan sonra demokratik rejimin bir yere varamayacağına inanmamak, demokratik bir dünya için Özal'a karşı vaziyet almamak olanaksızdı.

Hemen her çevre Özal'a çiçek atıyordu. Özal'a yanaşmak, hele 1983-86 yıllarında Özal'a —tüm karşı duyguları bastırarak— çok yakın olmak, o kadar kolaydı ki... Özal'a yakın olmayı yeğleyenler o üç yılı iyi kullandılar.

Daha önemlisi, 1983'ten 87'lere kadar, Sayın Evren'den Başbakan Özal'ın yadırganan davranışlarına karşı çıkışlar görmüyorduk. Belki kapalı kapılar ardında eleştiriyor, söylüyordu. «Belki» diyoruz, çünkü sözüne inandığımız kaynaklar «haftalık görüşmelerde Özal'a sert eleştiriler» yöneltiğini anlatırlardı. Ne kadarı gerçekti, elbette bilemiyorduk. Ne var ki, biz, ancak gördüğümüz sonuçlara göre yorum yapabilirdik. Gelişmeler 12 Eylülle ANAP'ın bir arada kardeş kardeş yaşadığını gösteriyordu.

Köşkten ayrılacağı güne kadar yazacağını duyduğumuz anılarında Sayın Evren, umarız, Özal'a bakış açısını, Özal'ın 12 Eylülle nasıl bütünleştiğini örnekleriyle açıklar. Varsa yanılgı payımız o zaman görür ve yazarız.

Üruğ Paşaya, geçmişten bugüne uzanan uzun çizgiyi anlatmadım. Sadece «Ulusu Paşanın uyarısını», cumhurbaşkanının bana yönelik olumsuz bakışına bir örnek diye verdim.

Son bir konuya değindik 2 Mayıs görüşmesinde:

«Artık ayrılıyorsunuz ordudan, Öztorun Paşa geliyor yerinize.»

Üruğ Paşa, mutluydu:

«15 Haziranda, (1987) ayrılıyorum» dedi. «Bir iki ay için arkadaşlarımın önünü kapamam. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığında kalsam, Askeri Şûrada tayinler ve terfiler üzerinde söz hakkımı kullanmam gerekecek. Ayrılan bir insanın, komuta sınıfını giderayak ayarlaması doğru olmaz. Öztorun çok değerli bir insandır. Bilir misiniz ABD'de ekonomi okumuştur.»

Daha sonra kendi dönemindeki «kuralı» açıkladı:

«Ben buraya (orduya) politika sokmadım. Bir kez politikacı adını ağzıma almadım. Neden? Çünkü bir kez söylersem altımdakiler daha çok konuşur. Şimdi, Öztorun benim koyduğum bu kuralı sürdürecek.»

Bizim de isteğimiz buydu. Ama?...

Paşayı saygıyla dinledim.

Gerçek şuydu: Özal, Necdet Üruğ Paşayı sevmezdi. Üruğ Paşanın da Özal'a «sempati beslemediği» söylenirdi. Fakat Üruğ, ulusal irade ile gelen bir başbakana saygısızlık etmezdi. Kendi anlatmıştı: «Uçağa biniyoruz, başlıyorlar politika konuşmaya. Gazeteyi alıp bir kenara çekiliyorum, hiç karışmıyorum» demişti.

Üruğ Paşa, duygularıyla görevini birbirinden «ayırmayı» bilen komutanlardandı. Genelkurmay Başkanlığı görevine başladığı gün, «TSK'nin politika dışı kalmasındaki büyük yararları» bilerek söyleşimizde anlattığı yöntemi uyguladı.

Özal, Orgeneral Üruğ'un bu yanını yakından biliyordu. Her ikisinin duyguları, daha yakın ilişkiler kurulmasına engeldi. Kendilerine özgü nedenlerle «birbirlerine katlanıyorlardı.»

Başbakan Özal'ın Üruğ Paşaya bakış açısı ortadaydı. Ne var ki, askeri politikaya karıştırmayan bir insanın yerinde kalmasını isterdi. Üruğ Paşaya sırf bu nedenle «görev süresini uzatmayı» önerdi. Üruğ kabul etmedi.

Artık ayrılıyorduk, zaman hızla geçmişti. İstanbul'a yerleştiğinde görüşebileceğimizi söyledi. Doğrusu Üruğ Pa-

şayla ileride görüşmeyi ben de isterdim. Teşekkür ederken, bir an duraksadım, mademki onca konuya değinmiştik, belki biliyordu, belki de bilmiyordu, varsın olsun, söylemeliydim:

«ANAP kulisinde Orgeneral Necdet Öztorun'dan Başbakanlığın 'pek hazzetmediği' söyleniyor» dedim. Çünkü Özal'ın Öztorun'dan rahatsız olduğunu sağlam kaynaklar söylüyordu.

Üruğ Paşa, konuya daha fazla girmedi: «Bunu seziyorum» demekle yetindi.

«Biliyorum» sözcüğü yerine «seziyorum»u kullanması iktidarın tepe noktalarında esen rüzgârların Genelkurmaya da çarptığını gösteriyordu.

Fakat, bütün bunlara karşın Üruğ Paşa, Öztorun'un Genelkurmay Başkanlığına geleceğinden kuşku duymuyordu. Sadece «İki bin yılına kadar Genelkurmay Başkanlığına kimlerin geleceğini gösteren bir şema çizildi, bu yürüyecek. Öztorun Paşa dört yıl Genelkurmay Başkanlığında kalacak» dedi.

Sular nereye akıyor. Tersine mi, denize mi? 87'nin baharında kuliste dolaşan olasılıklar henüz oluşma aşamasındaydı. Örneğin Öztorun... Görüş açım şuydu: Özal, bir süredir «demokrasiyi kurtaran ve kurtaracak aslan» rolüne soyunmuştu. Yeri geldiğinde «sivilleşmenin öneminden» söz ediyor, demokrasiye geçiş aşamalarında sivilleşmenin gereğini vurguluyordu. Hemen her kesimde «sivilleşme» özlemleri vardı. Hele aydın ve basın çevrelerinde...

Özal'ın dokundurmaları on yılda bir geçirdiği darbelerden bunalan toplumda sevecenlikle karşılanıyor, Özal hanesine olumlu notlar düşülmesine yol açıyordu.

Oysa, devlet adamlarının söyledikleriyle yaptıklarını kişilik yapıları göz önünde tutularak değerlendirmek gerekiyordu. Özal kişiliğinde bir adamdan kendi çıkarları olmadıkça kimi duyarlı konuları ele alması beklenemezdi. Toplumun özlemlerini sömürerek bir hedefe varmayı planlamamış olsa, «sivilleşme özlemini» sık sık duyurması olanaksızdı.

Çünkü Özal gibi yarı-demokratik tipler, yaşam boyu benimsedikleri «idealler» ile yola çıkmazlardı. Bu tipler amaçlarına varmak için benimsenen, özlenen «idealleri» kullanırlardı.

İşte bu nedenledir ki «sivilleşme» duyurumlarının altında, «bir şeyler yattığına» inanıyordum. İktidar zirvelerinde Orgeneral Öztorun'la ilgili «mırıldanmaların» belirli bir yere yöneleceğini varsayıyor, «sivilleşme»nin bir örtü gibi kullanılacağından kuşkulanıyordum.

Özellikle «bir kısım basında» önüne geçilmez bir «Özal tutkusu ve hayranlığı» vardı. ANAP lideri siyaset sahnesine girerken, hele iktidarının ilk günlerinde öyle görüntüler sergilemişti ki, değerli kalemlerimizin çoğuna göre Özal, «siyasal ihtirasların tutsağı» olmayan adamdı.

Altmış yaşından sonra politikaya girmişti. Müsteşarlığı sırasında «kâfir ülkelerde» kapı kapı dolaşmış, «kredi ve döviz» aramış, sağlığını hiçe sayarak gece gündüz çalışmıştı. Parti kurup hizmete istekli olması «Allahın ülkeye lütfu» idi. Sanki aynanın karşısına geçmiş, kendini öven bir insan gibiydi. ANAP'ın iktidara gelmesi de «Allahın lütfu» idi.

Ekonomiyi canlandırmıştı, «mucize» adamdı. Bir ekonomi dehası! Basının «bir kısmında» bu nitelemeler uzun zaman yer aldı. Başta ABD'den, Vaşington'un Avrupa'daki kuyruğu İngiltere ve Batı Almanya'dan sürekli övgüler yağıyordu. TV'nin değerini kavrayan Özal, ekranı öyle kullandı ki, basının da katkısıyla «deha, mucizeler yaratan adam» nitelemeleri pekişti.

İşin ilginç yanı; yaşı altmışın üzerindeki Özal da bu nitelemelere kendini inandırmıştı. Belki iktidarının ilk yıllarında Allahın verdiği bir görevi üstlendiğine, başarmaya çalışacağına inanıyordu. Fakat yıllar geçtikçe... İki yeni olgu gelişti ve Özal'a yerleşti:

İktidar bırakılacak «nimet» değildi. O giderse ülkeyi kim kurtaracaktı? Mademki vazgeçilemez insandı. O halde «daha yukarılara» çıkmayı neden düşünmesin, planlamasındı? Anayasayı kolay yoldan değiştirme girişimlerinde Özal'a bağlananlar haklı yanlar buluyor, bir «sivil yönetimin» anayasayı değiştirmesinde sayısız yararlar görüyorlardı.

Türkiye'de anayasalar —1960, 1971 ve 1980'de— askeri darbelerle yeniden düzenlenmişti. Özal bizleri, bu yoldan çekip çıkaracaktı.

Acaba öyle miydi? Yoksa ANAP lideri anayasayı «kendisi için» mi değiştirmek istiyordu? Gün gelecek, Çankaya'ya çıkacaktı. Ülkeyi beceriksiz ellere bırakmaya gönlü asla razı gelmezdi. Cumhurbaşkanı olduğunda «güç yine elinde» olmalıydı. Fransa'daki gibi yarı mı olur, yoksa ABD'de olduğu gibi tam bir başkanlık sistemini mi kabul ettirirdi. Orası «zaman ve zemine» göre değişirdi. Daha şimdiden —ister yarı, istem tam— bu arzusunu gerçekleştirecek hazırlıklar yapmalıydı.

175. madde, öyle bir engeldi ki, Cumhurbaşkanına hükümet etme olanakları sağlayacak bir değişikliğe Özal'ı zorluyordu. Özal «yasakları koz kullanarak» 175. maddeyi dilediği biçime sokmaya çalışıyordu. İsteğini gerçekleştirse anayasayla dilediği gibi oynayacak, 82 Anayasasında öngördüğü —kendine özgü— yeni düzenlemeleri basit oy çoğunluğuyla yapabilecekti.

Yukarı çıktığında Türkiye bir «küçük Amerika» olmayacaktı. Ama Özal, ABD tipi bir «küçük başkan» konumuna girecekti.

O sıralar, «Ben nerede hizmet edebilirsem o görevi isterim» diyordu. Hizmet etmek istediği yer «yukarısı» idi. 1989'da artık anayasayı değiştirip yarı, ya da tam başkanlık sistemine geçemeyeceğini anlamıştı. Bu kez, 82 Anayasasının sınırları içinde Cumhurbaşkanlığına hazırdı. Her yerde aynı sloganı yineliyordu. Bir farkla : Bu kez hizmet verecek yer olarak Çankaya Köşkünü seçmişti.

Özal'daki ikilemlerin ardı arkası gelmezdi. 1987 baharında «Meclisi yaz aylarında olağanüstü toplantıya çağırabileceklerini» söyledi. Ne ANAP genel merkezinde, ne de grubunda «erken seçim» görüşülmüştü. Bir karar yoktu. Fakat «tek adamlığını kabul ettirmiş» bir Özal vardı, erken seçimden söz ediyordu.

Aynı Özal, 26 Marttaki ağır yenilgiden sonra muhalefetin erken seçim isteklerini «kararı ancak TBMM'nin ve ANAP grubunun alabileceğini» söyleyerek geçiştiriyordu. Partide ve Mecliste «demokratik çoğunluğun» arkasına sığınmıştı. Zaten 1987'ye kadar konuşmaya «biz» diye başla-

yan Özal gitmiş, 1988'de yerine «ben» sözcüğünü kullanan bir lider gelmişti.

1987 seçimini muhalefet «baskın» diye niteledi.

Yanlıştı. Bir plan sonucu «baskın»dı. 1986 ara seçimi Özal'a tehlike işaretleri vermişti. Oysa ülkeye yapacağı hizmetler vardı. Daha fazla oy yitirmeden —yasaklar da kalkıyordu— muhalefet derlenip toparlanmadan vurgun yapılmalı, seçim yasasında ANAP lehine düzenlemelerden sonra, daha rahat bir iktidar aranmalıydı.

Ötesi gelirdi. 1987 seçimlerine ANAP grubunu razı edebilmek için listelerin hazırlanmasından çok önce milletvekillerine bir parmak bal uzattı. Çoğunu listeleri bizzat yaparak kendisi yine milletvekili seçtirecekti. 180 milletvekili Özal'dan yararlandı. Özal da —Cumhurbaşkanı seçimlerinde— 1989'da, onlardan yararlanacaktı. Seçim bölgelerinde oy tabanı olmayan milletvekilleri kişisel geleceklerini Özal'a daha 1987'de bağlamışlardı.

Ne var ki, 1989'da «pabuç» pahalanmıştı. Özal için erken seçim, «yıkım» olacaktı. Cumhurbaşkanlığı planını koza örer gibi hazırlamıştı. Kör olası 26 Mart seçimleri ise, işin tadını kaçırmıştı. Seçim gecesi (oturduğu koltuktan kalkamadığı, uzun süre sustuğu söyleniyordu), ruhsal çöküntüye uğramış, çevreyle hanımefendinin çabalarıyla bir süre sonra toparlanmıştı. Seçim yitirilebilir, ama ANAP grubundaki askerlerle Çankaya kazanılabilirdi. Moral aşı buydu.

26 Martta halk desteğini çekmiş, Özal'a güven duymadığını göstermişti. Ama elinde ANAP grubu vardı. Gözlerini oraya çevirdi. Cumhurbaşkanlığı seçiminin açmaza girmesi, Meclisin feshini zorunlu hale getirecekti. Anayasa emri buydu. Özal ilk kez anayasayı sevdi. Her salı grup toplantısında konuşuyordu. Verdiği her demeçte milletvekillerine «seçime gidersek haliniz ne olacak» demeye başladı.

Bir süre sonra ANAP grubu 26 Martta beliren ulusal iradeye karşı tam bir kaleydi.

«Allah rızası» için görev yapan Özal çoktan gitmiş, gözü «yukarılarda» bir Özal gelmişti. Kişiliğindeki «ben» artık apaçık sırıtıyordu. Gerçeği ANAP'lılar da görüyordu. Ne çare yapacağı hiçbir şey olmayan insanlara özgü bir

davranışla Özal'ın peşinden yürüyorlardı. Turgut Özal, *dublörü* olmayan «yaşlı ve muhteris» bir aktöre dönüşmüştü.

Kişinin iç dünyası yaşam boyu sergilediği yaptırımların bir aynası değil miydi?

«Özal kim»di?

«Özal Hikâyesi» kitabında soruya yanıt arayan Hasan Cemal, olayları ve insanları konuşturarak kimi sonuçlara varmıştı:

«Özal inatçıydı. İddialaşmaya bayılırdı. Muzipliği severdi. Gözüktüğü ve gözükmeye çalıştığı gibi hoşgörülü, geniş yürekli, sabırlı bir insan değildi. Vefalı sayılmazdı. Kindar mıydı? Soruya hayır demek kolay değildi. İyimser insan denilebilirdi. İştahı yerindeydi. Uykuyu severdi. Pohpohlanmaya bayılırdı. Organize bir çalışma sistemi yoktu. Bazen çok patavatsızdı. Acul ve tezcanlıydı. Dünyaya bakışında köşe dönmecilik ağır basıyordu.»

—12 sorudan oluşan testi— Özal'ın kişiliğini saptamak için kullanabilir miydik? Çoğu insanlarımızın, ülkemiz siyaset adamlarının böyle testlere yanıt vermeleri beklenemezdi. Hele test «kişiliklerini» belirlemeye yönelik ve yoruma açıksa. Bir başka zorluk daha vardı: Adımı duymaktan bile hoşlanmayan Özal, kişilik testi için bana «zaman» ayırabilir miydi? Kuşkusuz, hayır!

Bir yandan kişiliğiyle ilgili notları toplayarak, öte yandan «çok yakınında» olduğu bilinen biriyle test sorularına yanıt arayabilir, kimi sonuçlara varabilirdik. Elbette, testi açıkyüreklilikle yanıtlayanın adını vermeyeceğiz. Çıkan sonuç yeterli.

(Sayın Evren'le ilgili bilimsel olmayan araştırmadaki) ilk altı soruya, Özal testinde dört hayır, iki evet çıktı.

«Hayır»lar normal bir kişilik, duygusal dengelilik ölçütü.

İki «evet», duygusal dengesizliğinin belirtisi. Demek ki, «dikkatini belli bir işe yoğunlaştırmaya çalışırken —Özal'ın— kafası sık sık dağılıyordu.» Bir başka nokta: «Karşısındakiyle konuşurken sık sık dalıp gidebilirdi.»

İkinci grup altı sorunun dördüne «evet» ikisine «hayır» yanıtı verildi. Her «evet» dışadönüklüğün, her «hayır» ise içedönüklüğün belirtisiydi. Ama Özal genelde dışadönük tiplerdendi.

Her insanda ağır basan yanlar olduğu gibi azınlıkta kalan öteki tip özellikler de bulunabiliyor.

Alman Kretschmer'in tanımına göre, Özal, «*Piknik Tip*» ti:

«*Orta boylu, kısa boyunlu, karın boşluğu geniş, kasları gevşek, yağlanma ve şişmanlama eğilimi gösterir. Yüz yağlı ve parlak, saçlar ince. Saçları çabuk dökülür. Buna karşılık, sakalları sert ve beden kılları çoktur. Kol ve bacakları kısa, elleri ve parmakları tombuldur.*»

Amerikalı Sheldon'un, «Endemorf» tipine uyuyordu:

«*Bu tipte olanların iç organ dokuları gelişmiş olup özellikle karın bölgesi geniştir. Beden yuvarlak, kaslar gevşek, saçlar seyrek, cilt düzgündür.*

Özellikleri : Hareketleri yavaş, ağır ve uyuşuk. Rahata düşkün. Yemek ve içmekten, topluluktan hoşlanan, çok gülen, neşeli, arkadaş canlısı. Sevme ve tanınma isteği güçlü. Hoşgörülü. İlgisi kendine dönük. Çok ve derin uyuyan. Çabuk ve kolay duygulanan, kaygılanan, üzülen ve ağlayan.»

Alman Eysenck'in sınıflandırmasında, «tipik dışadönük»:

«*İnsancıl, cana yakın, insanlarla birlikte olmaktan hoşlanır. Kolay ilişki kurar, çok arkadaş edinir. Kendi başlarına kalmaktan, okumak ve çalışmaktan hoşlanmaz. Heyecan veren olaylardan hoşlanır. Hareket ve davranışları üzerindeki denetimleri zayıf. O anda içlerinden geldiği gibi hareket eder. Neşeli, hareketlidir, çok konuşur, şakadan hoşlanır. Genellikle tasasız, iyimserdir. Gülüp eğlenmeyi sever. Kolay kızıp öfkelenir. Duygularını sıkı denetim altında tutamaz.*»

Özal'ı devlette önemli görevlere getiren, ama 12 Eylülden sonra karşısında «siyasi rakip» bulan Demirel «iki Özal arasında» fark olup olmadığını şöyle yanıtlıyor:

«Söyleyemem, söyleyemem. Gördüğümü söylesem, çok peşin hükümlü olur... 12 Eylülde, Başbakan Yardımcısı oldu. Oraya gitti, buraya gitti. Eğri konuştu, doğru konuştu. Çünkü ortalıkta konuşan, konuşabilecek hiç kimse yoktu. Halk kitleleri nezdinde bize olan yakınlığını da kullandı...»

Bir yargı söylüyor: «Benim siyasi rakibim değildir.»

Bir başka soruda Özal'ın kişiliğini tanımlıyor Demirel:

«Bana göre, şimdi 'aynı adam' değildir Sayın Özal. Veya şöyle diyeyim: İdaredeki Özal ile siyasetteki Özal farklı adamdır. Doğrusu (güvenimi) çoktan yitirdim. Kendisinden biraz olsun siyasi dürüstlük beklerdim.»

«Şu anda kendisine karşı duygularınız nedir? Nefret mi, acıma mı, sevgi mi, kırgınlık mı, kızgınlık mı?»

«Ben 25 senedir bu olayların içindeyim ve hislerimi bu işlere karıştırmayacak kadar birikime sahibim. Bildiğim tek şey vardır: Sayın Özal, Türkiye'nin başına bela olmuştur. Bir taraftan da ben şimdi vicdan azabı çekiyorum '1979'da keşke kendisini devlete getirmeseydim, belki Türk milleti bu kötü günlere gelmezdi' diyorum.» (Emin Çölaşan'ın Demirel'le pazar sohbeti — Eylül 1989)

Vicdan azabı... Nefret, acıma, sevgi, kırgınlık gibi duygular...

(1987'de by-pass ameliyatı geçiren Özal'ın kişiliğini tanımlarken «ağabey» Demirel, «Şimdi aynı adam değildir» diyor. 25 Nisan 1988'de Özal'a açık mektup yayımlayan Erol Simavi ise; «by-pass dedikleri cerrahi işlemin, kişilik üzerinde mutlaka bir iz bıraktığından» yakın arkadaşlarından örnekler vererek söz ediyor ve ekliyor: «Ama şöyle, ama böyle... Ama şuraya, ama buraya...» «Kişilik» değişiminin bir bölümünü «sizde uyandırdığı etkiyi iki kelimeyle özetleyebilirim: Basından nefret!» Ruhbilimciler ve tıb doktorları by-pass ameliyatı sırasında beyne «uzun süre yeterli kan gitmediğinden» kişide «çeşitli» davranış değişikliğinin gözlendiğini söylüyorlar.)

Bir süredir aralarında geçen tartışmaların Eylül 89'da vardığı nokta dikkate alınırsa, Demirel'de, Özal'a «acıma duygusu» yok. Her fırsatta kıyasıya vuruyor. Sevgiden söz

edebilir miyiz? Yasaklarla ilgili halkoylamasından bu yana Özal'ın Demirel'e giriştiği saldırılar dikkate alınırsa, asla! Nefret, çok ileri tanımlama. Kırgınlık mı? Yok, daha öteye. Kızgın! Özal sorumluluğunun üstünde kalmasından kaynaklanan «vicdan azabı.»

Dimerel, 1970'ten önce Özal'ı «tepeye aldı». 1980'den önce de.

Demek ki, «Özal'ı tanıyamamıştı.» Bugün diyor ki : «Özal, (şimdi aynı adam değil) yani iki ayrı insan : İdarede başka, siyasette farklı.»

«Fark» Özal'la ilgili kişilik betimlemelerine uygun.

Özal, 12 Eylülden sonra askerlerden kabineye girme önerisi alınca, Hamzakoy'da «güven altına alınan» Demirel'i arıyor. Görevi kabul edeyim mi, diye soruyor. Hapisteki AP liderinin yanıtı olumlu.

Başbakan Yardımcısı oluyor. Demirel, Ankara'ya dönüyor. Hamzakoy'a açtığı telefondan sonra artık bir daha —bana söylediğine göre— Demirel'i aramıyor. Kişiliğe bir işaret.

Parti kurma sürecine giriliyor. 1982. Demirel «yasaklı olmayan arkadaşlarına» Büyük Türkiye Partisini kurdururken Özal'ın parti girişimi haberi geliyor. Cindoruk ve Mehmet Gölhan, Özal'ı arıyor, aynı partide buluşmalarını (Demirel'in ricasını ekleyerek) istiyorlar. Yanıt, hayır.

Neden? Özal askerlerin BTP'ye ve «eski liderlerle siyasetçilere» rahat nefes aldırmayacaklarını öğreniyor. BTP' nin kapatılacağını duyuyor. Ona göre, «eski ağabeylerin» siyasetteki defteri kapanmıştır.

Yollar ayrılıyor. Fakat Demirel'in Özal'dan o gün için az, gelecek için fazla umudu var. BTP'ye darbeden hemen sonra kurulan DYP'nin «seçmen katında fırsat yakalayacağını» sanmıyor.

«Çırak» işi yürütüyor. Demirel 1983'e kadar Özal üzerindeki «rezervini» kaldırmıyor. «Çırak»tan gün gelir, bir yerde yararlanılabilir. Demirel hesap kitap adamı. Siyaset yasağının bir an önce kaldırılmasını istiyor. Haklı da. Siyaset arenasına dönmeyi «hararetle istiyor. Özal, tek başına iktidarda. Bir işleyiş zorluğu. «Başbakanlık görevi» Özal'a bir türlü verilmiyor.

Demirel, «hükümet kurma görevinin geciktirilmesine, Özal'ın 'itibarı' ile oynanmasına karşı» :

«Turgut'un itibarıyla oynanmasının doğru olmadığı düşüncesindeyim» diyor, olayı siyaseten onaylamıyor, yasaklı ama eski müsteşarına arka çıkıyor. Bu sırada Özal'ı «Turgut» diye çağırıyor. Yasaklar sürerken normal düzene geçilerek Özal'ın başbakanlık koltuğuna hemen oturması, Demirel için önemli, belki yeni umut.

Kardeşlerini Başbakan Özal'ı kutlamaya gönderiyor. Günler geçiyor. Özal'dan «cevabi» bir yakınlaşma yok. Bir «mim» koyuyor: «Bu tutumun altında 'bir şey' olmalı?»

Özal malı götürmüş. Zaten 1992'ye kadar Demirel'den hayır yok. Olsa dahi «niçin Demirel'in şemsiyesi altına girsin. O, çoğunluğu arkasına alan yeni kudret sahibi.» İkinci kişilik dönemi başlıyor Özal'da.

Demirel, 1985'lerdeki özel konuşmalarında Başbakandan «Turgut Bey» diye söz edecektir. Yasaklar kalkmamış, ama deliniyor. Demirel «sokakta.» 1986 ara seçimi. Bütün gücüyle Turgut'a ders vermeye yöneliyor. Başarıyor. Özal geleceğin bilincinde. Tehlike çanları çalıyor. Öldüğünü sandığı «dev ağabey» kalkmış, gırtlağına sarılıyor.

Yasakların kalkmasını engelleyemeyeceğini anlayınca Özal, başka bir planı uygulamaya alıyor. Halkoylamasında Demirel'i ezmek, yasakların 1992'ye kadar sürmesini ulusa onaylatmak. O zaman artık önünde hiçbir engel kalmayacak!

Demokrasilerde siyaset yasağı olmazmış! Vız geliyor Özal'a. O, demokrasinin değil, üzerine gelen «ağabeyini» sırtından bıçaklayarak tekrar yere sermenin peşinde. Yasaklar kılpayı farkla kalkıyor.

Demirel, Özal'ın devletin tüm maddi olanaklarını kullanarak üstüne gelmesini sindiremiyor, «siyaset bu» diyemiyor. Biraz «vefa hissine» ne oldu? DYP'yi ayağa kaldırmak, Özal'ı yere vurmak. Artık tek hedef, tek sonuç! Olağanüstü güçle çalışıyor. Gece gündüz demiyor. Yasakların kılpayı oy farkıyla kalkmasından sonra «korkunç bir kâbus atlattık» diyecek. Kasım 87'de Meclise —59 milletvekiliyle— giriyor. Kürsüden Özal'a yavaş yavaş dozu arttırarak yükleniyor. 87'de büyük bir grup önemli değil Demirel için. «Mücadele» için meşru bir zemin aramış ve bulmuş.

Semra Hanım parti liderlerinin eşlerini çaya çağırdığını basın aracılığıyla duyuruyor. Demirel'in evinde çağrının nasıl karşılanacağını öğrenmek için «deneme», buz gibi

bir etki yapıyor. Nazmiye Demirel, arada sırada, bayramlarda kısa süreli ziyaretlerde evinde gördüğü Semra Hanımı «küçümseyerek» şöyle böyle anımsıyor.

26 Mart, Demirel'e, Özal'ı politikasıyla, insanlığıyla, her yanıyla yerden yere vurma olanağını sağlıyor. Özal, Demirel'i amaçlayarak «DYP'nin biteceğini» söylüyor. Tam tersi bir sonuç çıkıyor.

Tek amacı var Demirel'in: Adını kullanarak Özal'ın ANAP'a topladığı AP oylarını «yuvaya döndürmek» ve siyasal alanda «Özal'ı don gömlek ortada bırakmak!» 26 Marttan sonraki «son amacı» bu.

Bir yandan da Özal Çankaya'ya çıkarsa oradan indirme «zevkine» varmak.

Özal Çankaya'ya çıkamazsa ANAP'ta kalan yüzde 15-20 sağ oyu söke söke DYP'ye çevirerek iktidara gelmek ve Özal'ı siyasetten tam silmek.

Müsteşarken Demirel'e «ağabey» diyen, Başbakan olunca —Allahın bir— selamını esirgeyen Özal'a, Demirel'den kırk satır mı, kırk katır mı?

Yirmi beş yıldır siyaset yapan Demirel, nasıl bir «kişilik?»

Sorulara aldığımız yanıtlara göre:

«Orta boylu, kısa boyunlu, karın boşluğu geniş, kasları gevşek, yağlanma ve şişmanlama eğilimi gösterir. Yüz yağlı ve parlak, saçlar seyrek. Saçları çabuk dökülür» nitelikleriyle Kretschmer'in «Piknik», Sheldon'un «endormorf» tipine uyuyor. Özelliklerini sıralayan verilere göre, Alman Eysenck'in «tipik içedönük» sınıfına giriyor. Bu tipin özelliklerinden büyük çoğunluğu Demirel'de var:

«Yapacağı hareketi önceden düşünüp tasarlar. Günlük yaşantıyı, olayları, kişileri ciddiyetle ele alır. Sakin, telaşsız bir yaşam biçimi sever. Duygu ve coşkularını çok sıkı denetim altında tutar. Aşırı duygulanımdan kaçar, hareketlerini ve davranışlarını iyi denetler. Çok ender saldırgan davranışta bulunur. Güvenilir insandır. Kurduğu toplumsal ilişkileri sınırlı ve dengeli olarak sürdürür. Ahlak kurallarına büyük değer verir.»

Bu tipin Demirel'e uymayan özellikleri:

«Sessiz, çevreye kapalı. İnsanlardan kaçar, kendi başına kalmak ister. Okuma, yazma, resim, müzik gibi uğraşılardan hoşlanır. İnsanlarla ilişki kuramaz.»

Bedensel özelliklerine bakılırsa Demirel ile Özal «aynı tipin» insanları.

Ne var ki —olabilirliği doğrulanıyor— kişilik verilerine göre, «iki zıt adam» :

Özal dışa, Demirel içedönük tipin özelliklerini taşıyor.

Siyasetteki çatışmanın ana kaynağı bu özellikler mi yoksa?

(Gazeteci - yazar Güneri Cıvaoğlu, yaptığı uzun söyleşide Demirel'in «Ben, kimseye 'seni seviyorum' demedim» dediğini yazdı. Söz, bu kadar yalın ve açıksa, akla çok değişik kişilik tanımlamasını getirirdi. Demirel'in —duygusal yaklaşımlar bir yana— «insan sevmediğini» duyumsatabilirdi. Demirel'e sorduk : «Zaten söylediklerimi eksik ve değişik anlamlar çıkacak şekilde yazdı. Böyle bir şey söylemedim. Bugünkü konumuma ve yaşıma bakarak böyle bir soruya cevap vermek istemediğimi söyledim. Bugün nasıl söyleyecektim bazılarına 'seni seviyorum' dediğimi» değil.)

Bu iki zıt karaktere, kişilik tiplerinde yaklaşan ve uzaklaşan bir üçüncü katılıyor : Evren!

1989 Kasıma kadar bu üç karakter, belirli konularda sürekli çarpışacak, birbirine ters düşecek. Evren, 9 Kasım 1989'da siyasal savaş alanındaki yerini içe ve dışadönük kişilikteki iki adamın silahlarına terk edecek.

864 rakımlı tepeye dikilmesi olası Özal bayrağını, Demirel aşağı indirebilecek mi? Özal, «tepeye» yapacağı saldırının stratejisini, henüz Çankaya yokuşunda yukarıya yavaş yavaş tırmanırken hazırlamaya başlamış.

«Doğasını bilirim Özal'ın. Bir şeyi istedi mi, ondan vazgeçmez» diyor Demirel. 26 Eylül 89 günü DYP grubundaki konuşmasında Özal'ın kişiliğini betimlerken, Özal'ın inatçılığını böyle anlatıyor. Bir bakıma «adamını» yakından tanımış.

«Eline geçen fırsatı kaçırmayacak, Çankaya'ya çıkacaktır» diyor. «Çık» diyor içinden «çık!» «Orada başının bulut-

lara eriştiğini sanırken, ben aşağıdan ağır aksak, fakat güvenli adımlarla tepeyi yeniden ele geçireceğim. Seni yakandan tutup Ankara Ovasına indirecek türküdeki gibi, keklik avına süreceğim. Artık kim avlarsa avlasın!

Sen, 864 rakımlı tepede oturmaya hazırlanırken, ovada şaşkın dolaşan sürüdeki son bireyleri DYP adlı ağıla sokacağım. Bırakıp gitmişsin, ne etsinler artık seni. 26 Martta darbeyi cepheden yedin. İlk genel seçimde yanlardan kuşatıp Osmanlı savaş biçimi yay çevirmesiyle son gücünü de perişan edeceğim. Bak Turgut bak, trampet sesleri geliyor! Ne de olsa yirminci yüzyıldayız. Ama kulak ver, trampet sesleri değil o sesler. Kös vuruyor. Savaşın nihai sonucu 30 milletvekiline bakar. Hızla çıktığın merdivenlerden ağır ağır ineceksin!»

9 Kasımda Çankaya Köşkündeki devir ve teslim töreninden sonra, Demirel karargâhındaki «Evren planları» ivedi dosyalar dolabından «olağan olaylar» dolabına aktarılacak. Evren, DYP liderinden yeni bir saldırı gelebileceği hesabıyla Marmaris'te beklentiye girecek. Demirel «1980 öncesi ölen altı bin kişinin hesabını yeniden sormak» için fırsat kollayacak.

Olayları günü gününe yaşayan halkın sade mantığına seslenecek soru, «eski» ama geçerliliğini koruyor: «11 Eylül 80 günü varolan anarşi ve terör, birdenbire 12 Eylül sabahı neden durdu?»

Mızraklarını bulunduğu her yerden, Ankara'dan ya da Konya'dan, Marmaris'e fırlatmaya hazırlanıyor Demirel.

Evren ne de olsa kurmay. Notlarını yayıyor masaya, savunu için saldırıyı hangi «eski» notla planlayacağını düşünüyor.

İnönü'nün tek başına ANAP cumhurbaşkanı —Özal'ı— seçerse, kutlamaya ve sonra, ulusal bayramlara katılmayacaklarını söylediği gün (26 Eylül 89 - Salı) Özal, muhalefetin Meclisi «gayri meşru» ilan etmeye giriştiğini öne sürüyordu. Şimdi karşısına daha başka kişilikte, «içedönük» fakat Demirel'den çok ayrımlı karakterde —yumuşakbaşlı sandığı— İnönü çıkıyordu.

Oysa uysal, sakin, Özal'ın yinelemeye bayıldığı deyimle «Paşa Çocuğu», o gün sondan bir önceki ilk darbeyi vurmuştu. Henüz açıklamadığı son darbeyi, «Özal'ı Çankaya'

.dan indirmeyi» olgunlaştırdığı gün vuracaktı. Demirel'in yöntemi açıklanmıştı:

Yeterli çoğunluğu elde ederse anayasada hemen değişiklik yaparak cumhurbaşkanını halka seçtirecekti. Bu hüküm yürürlüğe girdiği gün, «Yukarıda kim olursa olsun» görevini tamamlamış sayılacaktı.

«Paşa Çocuğu» henüz taktiğini, stratejisini hazırlamış görünmüyordu. Ya da —doğasına uygun— söylemiyordu. Erken seçim yapılırsa, sonuca göre «gerekli vaziyeti almayı» yeğler gibiydi. Günü gelmeden «Özal'ın karşı önlem almasına olanak tanıyacak» davranışlardan ve açıklamalardan kaçınacaktı.

Ne ki, 864 rakımlı tepede —hele karşı cephede bugün birbirinden ayrı duran kuvvetler (SHP+DYP) bir araya gelirse— Özal, uzun süre dayanamayacağını adı gibi biliyordu. Özal tepeyi işgal edeceğini (Eylül - Ekim 89'da) «gayri resmi» duyurumlarla neye dayanarak pekiştirmeye çalışıyordu?

864 rakımlı tepenin geleceği sağlam görünmüyordu. Giderek zayıflayan olasılığa göre, 864 rakımlı tepenin yazgısını bir tek karar değiştirebilirdi:

Özal'ın oturduğu yerde kalması!

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın 864 rakımlı tepe savaşını etkileyecek olan insan, —Kretschmer'in tanımlamasına göre— «Astenik» kişilikteki —Erdal İnönü— idi:

«İnce, uzun, zayıf, beden yapıları iyi gelişmemiş. Baş ufak, burun ince uzun, çene küçük. Yüz derisi soluk. Saç geç çıkar.»

Sheldon'a göre, bu tiptekiler, «ince, uzun olup, iyi gelişmemiş kas yapısı gösterirler»di.

Aynı ruhbilimci, «ektomorf» diye andığı bu tiplerin özelliklerini şöyle sıralıyor:

«Hareketler yavaş, davranış endişeli. Olaylar ve insanlar karşısında geriye çekilme ve içe kapanma. Aşırı zihinsel işlev, akılcı yaklaşım. Duygulanım ve coşkular üzerinde aşırı denetim. Topluluktan, kalabalıktan, hatta arkadaştan çekinme. Aşırı ve dışa yansıtılmayan duyarlılık ve yorum. Alkole karşı dayanıklık. Kaygı ve korku yaratan durumlarda içe kapanma ve yalnız kalma isteği.»

Alman Eysenck'ten özelliklere eklentiler:

«Okumak, yazmak, resim, müzik gibi uğraşılardan hoşlanır. İnsanlarla kolay ilişki kuramaz Zor arkadaş edinir. Yapacağı hareketi önceden düşünüp tasarlar. Sakin, telaşsız bir yaşam biçimi sever. Duygu ve coşkularını çok sıkı denetim altında tutar. Aşırı duygulanımdan kaçar. Hareketlerini ve davranışlarını iyi denetler. Çok ender olarak saldırgan davranışta bulunur. Güvenilir insandır, kurduğu toplumsal ilişkileri sınırlı ve dengeli olarak sürdürür.»

Bu tiplemelerin özelliklerini içeren yapısıyla, Erdal İnönü, siyasal savaş alanında öteki tiplerin karşısında yer alıyordu.

«Birbirine ters ama, aynı topraktan iki kişiye karşı», sosyal demokrat ayrıcalığıyla, evet, tek başına!

Ve savaş, gelecek günlerde çok ilgi çekici olacaktı.

Kişilikler betimlendi. Tipler sınıflandırıldı.

1989'dan önceki günlere dönebiliriz. Başımızı 1987'ye çevirelim:

O günlerde henüz:

«Aşçı, iri bıçağı beline asılı, piliçlere yaltaklanıyor:

'Geh bili bili, geh bili bili!'

Sesini ne kadar tatlılaştırırsa tatlılaştırsın, piliçler aldırış etmiyorlar.

Bıçak, olta yemi olamaz!» (bir *La Fontaine* masalı)

Ama aşçı kazandaki suyu kaynatmaya koyulmuş. Kazanın altındaki ateşi körüklüyor. Bir de göstermelik savı var: «Halktan doğmuş, halkla kaynaşıyor.»

Aşçıyı, Özal kabul edebilirsiniz...

Üruğ Paşayla yaptığım (2 Mayıs 1987) görüşmeden sonraki ilk pazartesi.

Evren, Özal'la görüşüyor. Özal muhalefet liderleriyle. Bir yumuşama havası seziliyor. Cumhurbaşkanlığından özel bilgiler akıyor:

Başbakan Köşkle «mutabıkız» dedikten sonra kamuoyunca beliren tepkilerden Evren rahatsızdı. Özal'la «aynı

kaba» konulmasından tedirgin. Tepkilerden sonra sorunun çözümüne daha yumuşak bakıyor.

Özal'ın halkoylamasına getirdiği yüzde 67 katılım koşulunun kaldırılmasına Cumhurbaşkanı Evren yardımcı olursa, başgösteren gerginlik hemen giderilebilirdi. Evren'in böyle davranması da gerekirdi. 82 Anayasasının geçtiği halkoylamasında böyle bir koşul yoktu. O anayasa ki, Evren'i cumhurbaşkanı yapmıştı.

Şaşırtıcı bilgiyi Ali Baransel verdi:

«Bugün cumhurbaşkanımıza günlük gazetelerde çıkan yorumları, Köşkle ilgili haber ve yazıları bir dosyayla sundum. Bir ara 'Cüneyt Arcayürek ne yapıyor?' diye sordu. Çalışıyor, dedim, 'Ne yapsın?'

Cumhurbaşkanımız bana 'Genelkurmay Başkanı ile konuştum. Arcayürek (ona) Cumhurbaşkanı bana kızıyor' demiş. Yok böyle bir şey, nereden çıkıyor. 12 Eylülde güzel yazılar yazdı. Bir 'Ku - De - Ta oldu, boşver' dedi.»

Üruğ Paşayla bir cumartesi günü görüşmüştük. Cumhurbaşkanı güneyde gezideydi, o gün döndü. Anlaşılan ya cumartesi, ya da pazar günü bir araya gelmişler. Üruğ Paşa «Cumhurbaşkanıyla konuşacağım» diyordu, demek ki söylemiş.

Siyasal hava bulutluydu. Arada bir, Evren - Demirel arasında şimşekler çakıyordu.

Demirel, Antalya'da «Çankaya'ya sahip çıkanlar var» demişti. Evren'in hemen yanıtlayacağını gösteren haberler dolaşmaya başladı.

Gün geldi. Olgunlaşmış meyveyi, artık ağaçtan toplayabilirdi muhalefet. Özal, grupta «yüzde 60 katılım koşulunun kalkmasına —malın sahibi— Cumhurbaşkanı 'evet' derse mesele kalmayacağını» söyledi. Evren zora koşunca Özal, 175. madde üzerindeki «ısrarından vazgeçebileceğini» söylüyordu. Eski liderlere TV yok!

Ali Baransel «patırdı geçince» Cumhurbaşkanı ile beni görüştüreceğini duyurdu. O sırada «Ku-De-Ta» (Ada'ya Demokrasi Nasıl Geldi?) nin ikinci cildini bitirmek üzereydim.

Sürüp gidiyordu «al gülüm ver gülüm»ler. Yasaklar kalkacak mı kalmayacak mı? Demirel'in sözleri ortamı

yangın yerine çeviriyor. : «İki adam iki koltuğa yerleşmiş. Türkiye'nin üzerine bağdaş kurup oturmuşlar» diyordu.

«Başka kulislerde» Evren'in yedi yıl daha görevi sürdürmesi ve anayasanın 12 Eylül mihverinde daha pekişmesi isteklerinden söz ediliyor. Genelkurmay Başkanlığına gelmesi beklenen Öztorun Paşaya iki olasılıklı söylentiyi gerçekleştirecek insan gözüyle bakılıyordu.

Parti merkezlerine Öztorun'un «Atatürk'le ilgili bir yazısı» gönderiliyordu. Yorum şu : «Katı» Atatürkçü! Radikal ve Özal'dan hoşlanmayan general. Öztorun'la ilgili iki olasılıklı söylentiyi herhalde Özal da duymuştu. Başka bir senaryo daha çıktı : Evren yukarıda kalacak, askerleri «idare edecek». Özal «aşağıda». İkili sistem sürüp gidecek!

«Siyaset güneşimiz» Turgut Özal parladı : «Yasakları halka bıraktık.»

Baransel'den haber geldi :

İkinci önemli görüşme için kapı açıldı.

Genel sekreterlik binasına girdim.

22 MAYIS 1987

Eşyalar eskimiş miydi, yoksa bana mı öyle geliyordu. Bir köhnelik çökmüştü yapıya sanki. Baransel'in çalışma odasına giderken karışık duygular içindeyim.

Baransel'in oda pencerelerine ağaç dalları yaslanmış. Çankaya'dan kenti görme olanağı kalmamış. Teleks tıkırtıları olmasa, arada bir sekreterlerin daktilo tuşlarından çıkardıkları sesler de duyulmasa... Bir sıkıntı kapladı yüreğimi, mengeneye aldı. Ali gelmemişti henüz. Açıkhava hapishanesine girmişim gibi duygular. Bu bina yedi yıldır ne onarılmış, ne de ağaçlar budanmış. Aşağılarda bir yerde Özal sağa sola, dilediği yere güldür güldür para dağıtır. Köşk Genel Sekreteri «tasarruf» olsun diye ne onarım, ne badana yaptırır. Çalışanların —konuklara sundukları kahve bile— belirli ölçülerde «dağıtılıyor.» Başka bir örnek : Yaz çalışmaları boyunca —genel sekreterliğin buyruğu ile— Florya Köşkünün santrali saat 17.00'den sonra çalışmıyor. Evren ve çevresi bu kadar dikkatli. Ya aşağılarda «bir yerde?»

Baransel geldi, yürüyerek Köşke doğru ilerledik.

Hava rüzgârlı, serin. Köşkü yıllardır görmedim, unutmuşum. Cumhurbaşkanı ile neler konuşacağımı kestiremiyorum. Nasıl davranacağını, nasıl davranacağımı? Nereden başlayacak söze, nasıl girebilir konulara, kestiremiyorum. Tutumumuz belli, tutumum belli... Konuşmaya istekli değilim. Üzerimde atamadığım bir ağırlık. Kafamda çeşitli olasılıklar...

Yaverler odasına girdik. Oda düzeni hiç değişmemiş. Koltuklar daha eskimiş, yayları çökmüş sanki. Başyaver geldi, havadan sudan söyleştik. Bulgaristan ve Yunanistan' daki Türk azınlıkların stratejik önemine değinen sözler.

Deniz yaveri aldı beni. Koridorda yürüyorduk. Mavi ve Mermer salonlar. Mavi salon? Atatürk 1933'ten sonra «Yeni Köşk»te oturdu. Ünlü «sofra sohbetleri» herhalde mavi salonda sürdü. Bir eğitim merkezi, her konunun tartışıldığı, sonuçlar çıkarıldığı salon...

İnönü'nün başbakanlıktan istifa ederek, Atatürk'ten ayrılışına yol açan «sofra sohbetleri.» Atatürk hastalığın etkisiyle sinirli, alıngan. Titizlikle koruduğu kimi ilkelere ters düşen hareketler yapıyor. «Sofra»dan hükümet işlerine karışmamaya özen gösteren büyük adam, son aylarda önemli konuları sofrada ele alıyor. Hükümete buyruklar veriyor. Hükümet kararına karşı Niyon Anlaşmasında Atatürk'ün aldığı vaziyet bardağı taşıran son damla...

İnönü'nün çıkışı : «Sofradan emir alıyoruz!»

İnönü'nün Atatürk'e «sofra suçlamasında bulunduğu» gün, içki yok, Atatürk Başbakanına ve kabineye çay ikram etmiş. Fakat Atatürk alıngan. «Sofradan emir alıyoruz» sözünü, içkiye, sarhoşluğa bağlıyor.

Bu dikdörtgen görünümlü binada, o dönemde yüzlerce gün, yüzlerce olay geçiyor. Çankaya tepesini zaptedebilmek için son yıllara değin gördüğümüz «siyasal manevralar» Atatürk'ün öleceği günlerde tezgâhlanmaya başlamış. Atatürk ölecek yarın... Ölüm haberi belki yarından da yakın.

Yerini kim dolduracak. Ortam değişik : Gazete var, ama yok. Meclis var, ama demokratik anlamıyla yok. Kamuoyu var mı yok mu? Bir soru. Fakat tek parti iktidarının kulis-

lerinde sözlü gazete, çeşitli «meclisler» ve kamuoyu grupları var. Atatürk'ten sonra Türkiye'yi kendi eğilimlerine, ilişkilerine bağlamak isteyen gruplar. Bir bölümü «şanslı aday» İnönü'yü «tasfiye» etmeyi planlıyor. İnönü egemen olursa, «geçmişteki olayların etkisiyle 'onları tasfiye' edebilir.»

Bir darbe? Kiminle? Ancak orduya egemen Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'la. Oysa Çakmak'ın bu taraklarda bezi yok. Hatta oyu İnönü'ye. Darbe yok, peki ne var? İnönü'yü «tasfiye» etmek isteyenlerin planı:

Hemen bir seçim. İnönü listelerde «yok» olacak. Bir ülkeye sefir atanacak. Ondan kurtuldular mı, sonrası kolay! Başbakan Celal Bayar'a «Seçim yap» diye bastırıyorlar. Ne var ki Bayar, «Ölüm döşeğinde olan Atatürk'e seçim kararını nasıl anlatabilirim» diye sızlanıyor. Fakat «plancıların» bilmedikleri bir anlayış var Mecliste. Atatürk ölüyor ve İnönü seçiliyor : «Memleket rahat bir nefes almıştır.»

İnönü, 1950'de iktidarı yitiriyor. DP lideri Bayar'ı çağırıyor, konuşuyor. «İktidarı hemen devretmeye hazır.» Süre istiyor Bayar. İnönü, Köşkün bir odasında mırıldanıyor:

«Keşke on yaş genç olsaydım!»

Muhalefete geçerken daha genç olmayı neden istiyor? DP ile daha genç yaşta daha güçlü mücadele edeceğine inandığını mı söylemek istiyor acaba? Kapalı bir söz. Özden Toker'in yorumunu almak istiyorum. Bilemiyor. Ancak, «Herhalde daha atak, daha dinamik bir muhalefet liderliği için» diyebiliyor.

«On yaş daha genç» olmayan İnönü o sıralar 68 yaşlarında olmalı. Menderes - Bayar ekibinin hataları başlayıp arttıkça, İnönü, yükseliyor. Hataları satranç tahtasına oturtmuş, kullanıyor. 1950 ile 54 arasında basında adı, yurt gezileri tek sütunlarda. Menderes'in «beyaz saçlı adamı tarih sayfalarına gömeceğini sandığı» sıralarda, hele hele 1954'ten sonra İnönü, DP iktidarını mezara sürüklüyor.

1950 - 1954 - 1957'de cumhurbaşkanı «kansız kavgasız» seçiliyor. Hep aynı adam. Bayar. 1960'tan sonra Çankaya rejim çalkantılarının odak noktasına dönüşüyor. Her dönemde gününe özgü koşullarda ya baskılar, ya askeri mü-

dahaleler... Çankaya'yı «864 rakımlı tepeyi» cumhuriyet tarihinin yıldızı yapıyor.*

*

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNDE OYLAMA SONUÇLARI

Cumhurbaşkanı adayı ve başkanlık süresi	Seçim yılı	Meclis üye tam sayısı[1]	Seçime katılan üye sayısı	Başkan seçiminde alınan oy	Seçime katılan üye sayısına göre alınan oy yüzdesi	Üye tam sayısına göre alınan oy yüzdesi
Atatürk	1923	334	158	158	100 %	47.3 %
29.10.1923*	1927	335	288	288	100 %	85.9 %
10.11.1938	1931	351	289	289	100 %	82.3 %
	1935	444	386	386	100 %	87 %
İsmet İnönü	1938	470	348	346	100 %	74 %
11.11.1938	1943	492	435	435	100 %	88.4 %
22. 5. 1950	1946	502	451	388	86 %	77.3 %
Celâl Bayar	1950	507	453	387	85.4 %	76.3 %
22. 5. 1950	1954	523	513	486	94.7 %	92.9 %
27. 5. 1960	1957	602	413	413	100 %	68.6 %
Cemal Gürsel 26.10.1961 28. 3. 1966	1961	638	607	434	68 %	71.5 %
Cevdet Sunay 28. 3. 1966 28. 3. 1973	1966	638	532	461	72.48 %	86.65 %
Fahri Korutürk 6. 4. 1973 6. 4. 1980	1973	635	557	365	65.52 %	57.48 %
Adaylar	Sonuçsuz 1980 Seçimi					
Muhsin Batur		635	573	303	47.71 %	52.88 %
Sadettin Bilgiç		635	578	250	39.37 %	43.25 %
Faik Türün		635	573	235	37 %	41 %
Kenan Evren** 7 Kasım 1982	1982	20.729.951[2]	18.739.176[3]	17.105.630	91 %	82.51 %

[1] 1923 - 1961 yılları arasında milletvekili sayısı nüfus ve seçim bölgelerine göre hesaplandığından milletvekili sayısı değişkendi. 1961 Anayasası ile milletvekili adedi 450 olarak saptandı. Cumhuriyet Senatosu da başkan seçimlerine katılıyordu. Senato; 150 seçilmiş üye, 15 kontenjan + eski Milli Birlik Komite üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarından oluşuyordu.

[2] Seçmen sayısı.

[3] Seçime katılan seçmen sayısı.

* Cumhuriyet çok ani ilan edildiğinden çok sayıda milletvekili Ankara dışındaydı.

** Halk Oylaması ve Tek Aday.

Askeri müdahale, 1980'de Orgeneral Evren'i Köşke çıkarıyor. Kamuoyunda beklenti : «Son kez asker!» Kapı önündeki bir iki dakikalık duraksama, belleğimin dehlizlerinde geçmişle ilgili kimi anıları canlandırıyor.

Cumhurbaşkanının çalışma odasına giriyorum. Beş adım ötemde, giriş kapısının tam karşısındaki masanın arkasında siyah çizgili giysileriyle Cumhurbaşkanı Evren duruyor. Başımla ve saygıyla selamlıyorum. Kendime soruyorum : Başbakanlıktaki çalışma odasında yan yana gelmediğim, hadi uzun geçmişi bir yana bırakalım, son yıllarda karşılıklı hiç konuşmadığım Turgut Özal, şimdi, bu odada ve karşımda olsa, acaba saygıyla selamlayabilir miydim?

Evren masasından kalkıyor. Gülümsüyor. Yüzünde kırgınlık, kızgınlık, eleştiri anımsatan yansımalar yok. Masanın çevresinden dolaşıp elimi sıkıyor, yer gösteriyor. Nazik.

Bana tanınan süre elli dakika. Benden sonra Üruğ Paşa yurtdışında olduğundan Genelkurmay Başkan Vekili Orgeneral Necdet Öztorun gelecek.

Evren'e kindarlık yakıştırmalarını unutuyorum.

Hal hatır sormalar gelip geçti. Cumhurbaşkanı Evren, söze nasıl gireceğini düşünüyormuş gibi başını hafifçe yukarı kaldırdı.

«Genelkurmay Başkanıyla kimi siyasal olaylar üzerinde söyleşiyorduk. Bazı kaygılar üzerinde durmuştum. Görüşme saati isteyip niçin bunları size anlatmadığımı sordu. Ben de 'Cumhurbaşkanı beni sevmez, hatta kızar' dedim. Siz de lütfedip çağırdınız. Böylece konuşma olanağı doğdu» dedim.

Eliyle bir hareket yaptı, «Yok canım size kırgın ve kızgın değilim» dedi. Oysa ben, görüşmenin hangi nedenden kaynaklandığını anlamak istiyordum. (Cumhurbaşkanı Evren'in hoşgörüsü, görev süresi biterken daha belirginleşti. Çankaya'dan ayrılmasına bir buçuk ay varken —Yavuz Donat'a— «Hoşgörü çok önemli. Liderleri ayrılırken ziyaret edeceğim. Söyleyeceklerim kafamda hazır. Aleyhimde yazan var, lehimde de. Kimseye kızmıyorum» diyordu, 28 Eylül 1989.)

Evren Paşa sürdürdü : «Bazı kupürler var. (Demek her gazetecinin yazdıklarını dikkatle inceliyordu) 1980'de iyi

şeyler yazmışsınız, sonra birden terse dönmüş. Şu 'Ku-De-Ta' kitabı. Bizimkileri 'bekçi' yapmışsınız (doğruydu).»

«Hemen şunu söylemeliyim Sayın Cumhurbaşkanı» diye başladım : «Hayatımı yazıyla kazanıyorum. Başka hiçbir gelirim yok. Siyasal konular üzerinde ciddi şeyler yazmaya çalışıyorum. Bazen de siyasi olayları 'gayri ciddi' yazmaya uğraşıyorum. Bunları birbirinden ayırmak gerekiyor. Sağdan sola hiçbir kalem, 12 Eylül 1980 gününe karşı çıkmadı.»

Dikkati yoğunlaşmıştı, kesmeden dinliyordu, gerisini getirdim :

«Ama siz, daha sonra ekonomik, sosyal olayları ve hemen ardından Türkiye'nin siyasal geleceğini düzenleyen öyle kararlar almaya başladınız ve uyguladınız ki... Size yaklaşıp bunları anlatmak olanaksızdı. Sizin düzenlediğiniz siyasal yaşam bugün 'cıvık' ortama geldi. O sıralarda bu gidişe karşıydık, bugün de...»

Sustum.

«Canım, o sırada her kafadan bir ses çıkıyordu» dedi.

«Her kafadan bir ses çıkıyordu belki, ama çevrenizde de... Ben ve benim gibi düşünenler o günler ne yazıyor ya da yazabiliyorsak, bugün de aynılarını, gelişen olaylar içinde yazmaya çalışıyoruz.»

Yanıtım böyle oldu. Hem konu içinde kalan, hem de konuyu başka yöne çeviren cümleler söyledi Cumhurbaşkanı Evren :

«Gazetecilere güven olmuyor ki... Mesela» diye başladı : «Mesela, Hasan Cemal, kitabında (Tank Sesi İle Uyanmak) benim Atatürk'e benzemeye çalıştığımı, yok Atatürk gibi trenin penceresinde resim çektirdiğimi, ata bindiğimi yazıyor. Ata bindim. Uzun süre çevremde gazeteci istemedim. Bir gün geldi, çok ısrar ettiler, resim çektirdim. Şimdi belim ağrıyor binemiyorum.»

Gülüyordu. Mademki gazetecilerden söz ediyorduk, öyleyse sürdürmeliydik :

«Başka bir olay daha var Sayın Cumhurbaşkanı» dedim : «Siz belirli gazetecileri kabul ediyor, konuşuyorsunuz. Bir de bakıyoruz bir sütunda 'Geçenlerde cumhurbaşkanıyla konuşuyordum veya Köşke şöyle bir uğramıştım, şu konuda cumhurbaşkanı şöyle bir değinme yaptı' gibi yazılar çıkıyor. Bu türden yazılar, sizin gazeteciyi kabul ettiğinizi AA'nın duyurması, o gazetecilerin, ne kadar önemli olduk-

larını duyurma isteklerinden kaynaklanıyor. Neden bunlara kızmıyorsunuz, neden bu türlü yazılara bir şey söylemiyorsunuz? Buraya gelirken Sayın Baransel'e rica ettim. Sayın Cumhurbaşkanının çağrısına uyarak geliyorum, bu söyleşinin o türden kanallarla duyurulmasını istemediğimi söyledim.»

(1987'den son eylül ayına kadar Cumhurbaşkanı Evren'le üç kez görüştüm. Ne «şifahen» ne de «yazıyla» bu görüşmelerin kamuoyuna yansımasına çalışmadım. Her görüşmeyi hemen ertesi günü ayrıntılarıyla yazarak gazetemizin Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal'e gönderdim. Bunda yadırganacak bir şey yoktu: İki bakımdan önemliydi. Çok duyarlı konular üzerinde tartışmaların yapıldığı günlerdi. Gazete yönetimi —saptayabildiğim ölçüde— Köşkün eğilimlerini bilmeliydi. Önem taşıyan öteki yanı, Cumhurbaşkanı ile konuştuğumu gazete yönetimi bilmeliydi.

Cumhuriyet çalışanlarından hiçbiri cumhurbaşkanıyla yaptığı konuşmaları davul zurna ile ilan etmemiştir. Protokol kabuller kısa haber olarak verilmiştir. 13 Eylül 1989'da Cumhurbaşkanı Evren'i son kez gördüğümde 'bir hazırlık yaptığımı ve yazacağımı' söylediğim için görüşmeleri bugün açığa çıkarmamda sakınca kalmamıştı.)

Sanırım Cumhurbaşkanı da «kimi gazetecilerin davranışından» yakınıyordu. «Canım bunlar doğru» diye başladı: «Bir Hasan Pulur yazmıyor. Bir de Güneri. Güneri bir kez geldi, yasaklara karşı olmadığımı söylemiştim, izin istedi, yazdı. Tartışma açıldı (gülüyordu bu sıra) Yalçın Doğan'ı da severim, severim.»

Bir başka «değişim» örneği : Evren Paşa, 1980'den başlayarak «eski günlere» dönülmemesini isterken, «koalisyon hükümetlerine» karşıydı. Hem de sertti. Fakat —28 Eylül 1989'da şunları söylüyordu : «Türkiye'de istikrar uzun süre devam eder. Kimse endişe etmesin.— 'koalisyon' demek, istikrarın bozulması demek değildir.»

Bu giriş konuşmalarından sonra hava değişti, siyasete kaydı :

«Yasakların bu yıl çözüleceğini söylemiştim, oluyor» dedi.

«Peki ama, cumhurbaşkanına halkoylaması kampanyasında on dakika konuşma hakkı neden veriliyor. Tarafsız cumhurbaşkanı için gerek var mı bu süreye?»

«Bu on dakika aslında gelecekteki referandumlar için. Bu kez için değil. Eğer 12 Eylüle ve bana saldırmazlarsa ben bu hakkımı kullanmayacağım, susacağım.»

«Tarafsız kalmanız en doğrusu değil mi?»

«Evet, doğru. Diyorum ya, sataşmazlarsa, saldırmazlarsa. Ötekiler pek değil, ama Bülent Ecevit?»

«Herhalde o da böyle bir yol izlemez» dedim. Gözlerini tavana dikti, bir süre öyle kaldı, düşündü. «Ecevit yapabilir» görüşündeydi. (Oysa 13 Eylül 1989'da Ecevit'i öven sözler dinleyecektim.)

Davranışıyla, hoşgörülü sözleriyle Cumhurbaşkanı Evren'in öne sürüldüğü gibi «kindar» olduğu yargısına varamıyordu insan. Gerçekten Evren'in kin tuttuğu yıllar boyu işlendi. Şayet Evren kindar olsaydı, beni 1987'de, 1989'da kabul etmez, sorularıma —kendi görüşleri doğrultusunda da olsa— açık yanıtlar vermeye çalışmazdı.

O güne kadar belki yüzlerce kez Cumhurbaşkanı Evren'in yaygınlaşmamış, hemen hemen hiç kimsenin duymadığı «kendisi ve ailesi hakkındaki söylentilere» halk önünde yanıt verdiğine tanık olmuştuk:

«Anlayamadığım bir yanınız var» dedim Cumhurbaşkanına : «Bir ev almışsınız diyelim. Bir dergide kısa bir yazı çıkmış veya bir yerlerde söz konusu olmuş. İstanbul'a gidiyor, basını topluyor, uzun uzadıya bu sorunu anlatıyorsunuz. Gerek var mı bu davranışlara? Halk ve etkili her çevre sizi tanıyor.»

Hemen yanıtladı, üzerinde çok durduğu bir «bahisti»:

«Ama adam yazıyor» dedi. Evren'in hakkını Evren'e verelim. Askerlik yaşamından Cumhurbaşkanlığındaki son gününe kadar adı (günümüzde bol bol tanık olunan) akçeli olaylara karıştırılmadı. Bu konudaki titizliğini övgü ile karşılamak gerekiyor. Ne var ki, Evren'e kadar Çankaya'dan gelip geçen cumhurbaşkanlarına «akçeli yakıştırma-

lar» yapılmadı, geçmiş cumhurbaşkanları da yaptırmadı. Ama günümüzdeki liberal havada bu kavramlar «kimlik değişikliğine» uğradığından Evren'i izleyen yıllarda daha neler olur, bilinemez. Tabii, «Özal kaderciliği ve 'Allahın lütfuyla'» demek istiyoruz.

1987'den beri aklıma takılan konu, işte bu sırada ortaya geldi. Evren Paşaya, «devlet, eski cumhurbaşkanlarına ev ve araç vermeli, emir subayı, sekreter ayırmalı» diye öneride bulundum.

«Böyle bir mądde getiriyorduk» diye yanıtladı Cumhurbaşkanı. Sonra «belirli sakıncaları gözeterek» vazgeçmişlerdi. Birdenbire öyle bir vurgulama yaptı ki:

«Mesela» dedi, «bugün bana deseler ki, cumhurbaşkanı için seçim yapalım, hemen evet diyeceğim.»

Dikkatim bu söz üzerinde yoğunlaştı. Bu söz ne demeye geliyordu? Çankaya seçimi kapıya gelirse «halk tarafından yeniden seçilme» isteğinden mi kaynaklanıyordu?

Açıklanan kimi gerçekler vardı: MGK döneminde cumhurbaşkanlığı konusu anayasaya getirilirken kimi noktalarda tartışmalar yapılmıştı.

Örneğin, 1980 - 1982 arası MGK Başkanı, Devlet Başkanı ve Genelkurmay Başkanı olan Kenan Evren, cumhurbaşkanlarını halkın seçmesini istemişti. Bu, bir yerde 1980 öncesi patlayan Çankaya bunalımına bağlanabilirdi. Daha önceki yıllarda Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı seçtirmek için askerler, TBMM'ye doğrudan «üniformalı baskı» yapmışlardı. 1980'den önce partilerin kutuplaşarak bir aday üzerinde anlaşamamasına 1961 Anayasasındaki «sonuç vermeyen seçim kuralları» da eklenince Çankaya seçimi kilitlenmişti.

Evren'in önerisini MGK üyeleriyle zamanın hukuk danışmanları «kabule şayan» görmediler. Öne sürdükleri gerekçe, öyle ahım şahım değildi. Tek dereceli seçimde adaylar çıkar, her biri üzerinde «spekülasyon» yapılır, kırıcı bir mücadele geçer, cumhurbaşkanı yıpranırdı.

Evren, ikinci bir öneri daha yapmıştı: Cumhurbaşkanı 1982 Anayasasıyla birlikte halkoylaması ile seçilmesin, iki sandık konsun. Birinde anayasaya, ötekinde cumhurbaşka-

nına oy verilsin. Hukukçular ve herhalde kimi askerler, buna da —aynı gerekçe ile— rıza göstermemişlerdi. Başka aday çıkar, Evren'le çarpışırdı. Oysa o günlerde Evren'e karşı adaylığını koyacak adı sanı bilinen bir siyasetçi ortada yoktu. Ya «içerde» ya da «yasaklıydı». Hem de Evren gibi «otorite lidere» karşı kim salvo ateşi yapacaktı? Yapmaya kalksa askerler tarafından «bir anda» susturulacaktı. Her yerde sıkıyönetim vardı. Gazeteler kapanıyordu. Kapatılırdı. Aydın çevre baskı altındaydı. Baskı sürerdi.

Tek dereceli cumhurbaşkanı seçimi anayasaya o gün konulsaydı, yüzde 21.8'lik Özal'ın Çankaya'ya çıkma olasılığı hemen hiç kalmayacaktı. Demek ki «kurmaylar» da yanılabiliyordu.

Evren, «Sanki buraya hazırlop gelmişim gibi» dedi. Bir cumhurbaşkanı seçimine hemen «evet» diyeceğini söyledikten sonra, bu cümleyi eklemişti.

Evren, bazı eleştirilerden fena halde rahatsız oluyordu. 82 Anayasası öyle didikleniyor, ne kadar anlamsız hükümler içerdiği o denli eleştiriliyordu ki, bir ara, Evren'in anayasa halkoylamasıyla birlikte seçilmesi bile tartışmaya girdi. «Zaten kabul edilecek anayasayla kolay yoldan 'kendini' seçtirdiği» öne sürülüyordu.

«... Buraya 'hazırlop' gelmişim ...» demeye getirmesi ve bir cumhurbaşkanı seçimini hemen kabul edeceğini söylemesi yoğunlaşan eleştirileri yanıtlamak içindi. Evren, halkın kendini sevdiğini biliyordu. Cumhurbaşkanlığı seçimi yenilense adaylığını koyabilir, doğrusu yüksek yüzdeyle seçilebilirdi. Bu sonuç, Evren'i rahatlatacaktı. Sözleri şöyle yorumlanabilirdi:

«Doğrudan halkoyuyla seçilmiş olacak. Halkoylamasıyla 'kendini seçtiren insan' suçlamasından kurtulacaktı.» Bu ara başladı gülmeye:

«Hatta arkadaşlarla konuşuyoruz. 'Yahu bir başka aday daha olsun' diyorum. 'Mesela Nurettin Paşa (Ersin)' dedim. Nurettin Paşa (o anı anımsayınca daha bir gülüyor) 'Aman efendim, hiç olur mu, zatıâliniz varken' diye itiraz etti.»

Acaba bu «itiraz» içten miydi? Yanıtlansa ilginç bir soru. Nurettin Ersin Paşa, Kore kıdemi nedeniyle Genelkurmay Başkanlığını Evren'e kaptırmasa bugün Devlet Baş-

kanlığına, yarın cumhurbaşkanlığına oturacağını düşünüyor muydu? İnsan bu, bilinmez. Bir «kişilik» araştırması da Ersin Paşa için yapılmalı mı? Ne dersiniz?

O sıradaki «kimi kapalı görüşmeleri nereden» bilebilirdik? Ya Mayıs 1987'de ya da Ocak 1988'in ilk günlerinde birden Evren'in süresini uzatma formülleri bizzat Başbakan Özal tarafından ortaya atılacaktı. Köşkteki «ikili görüşmelerin» küçük, ama anlamlı özetini daha sonraları Cumhurbaşkanı Evren'den öğrenecektim.

Mayıs 1987'deki görüşmemizde «uzatma formülü»ne elbet giremezdim. Cumhurbaşkanının süresini uzatmaya yönelen kimi belirtilerden Üruğ Paşaya söz etmiştim. Bir başka «önemli gördüğüm konuya» girersem belki arkası gelebilirdi:

«Herhalde seziyorsunuzdur» diye başladım : «Başbakan Turgut Özal'da Çankaya'ya yerleşme arzusu var.» Daha «arzu» filizlenmemiş, o günlerde çok, ama çok duyarlı konuydu. Yüzüme dikkatle bakıyordu Evren Paşa. Sürdürdüm :

«Bu isteğin bugün için somut delili yok. Sezintiler var. Ama var!»

Konuyu açmam doğaldı. Zira «aşağıda» Özal'ın cumhurbaşkanlığına heves duyabileceğine işaret eden kopuk kopuk bilgiler alıyordum. Bu sezintileri dost çevrelerde kimilerine söylediğimde pek inandırıcı olamıyordum.

Öteki olasılık da «derin kuliste» gündemdeydi. Ya da Evren'in süresini uzatmak!

Ufak tefek haberlerde değinmeler yapılıyordu. Evren'in yanına girmeden önce nöbetçi yaverler odasında biri, «Evren'den sonra?» diye sormuştu. Anlayamamıştım önce. Sonra «Paşanın tavırlarına bakar» diye yuvarlak bir yanıtla geçiştirdim. Köşk yetkilisi «Yok, öyle değil» dedi ama, «ya öteki?» diye sordu. Kuşkusuz Özal'ı «kastediyordu.»

«Özal'a tepki olur» diye yanıtlamıştım. Seçime daha iki buçuk yıl olmasına karşın, demek ki, Köşk çevrelerinde de cumhurbaşkanı seçimi konuşuluyordu.

Cumhurbaşkanı Evren'e, beni izleyenlerin bildiği Özal'la ilgili kanılarımı, yargılarımı sıraladım. Sonuç : «Özal Köşkü istiyordu.»

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, yumuşak, az duyulur sesle,

«Sahi, istiyor mu?» diye sordu. Fazla olasılık tanımıyor gibiydi. Direndim:

«Evet, istiyor» dedim. «Belirtiler, sezgiler bunu gösteriyor.»

Konuyu kapattı. «Kendi durumuna» değinemezdim artık. Duraksamamda bir başka neden vardı. Zaman zaman gazetelerde Evren'e «bir yedi yıl daha» süre tanıyan yazılar çıkıyordu. Baransel'e «resmen» soruyor, sürekli şu yanıtı alıyordum: «Sayın cumhurbaşkanımıza çıkan yazıların kupürlerini sunuyorum. Bir açıklama gereğini duyup duymadıklarını soruyorum. 'Bırak, yazarlar' diyor. Açıklama istemiyorlar.»

Cumhurbaşkanı Evren'i bilinen yazılarımdan ve «Ku-De-Ta»nın yayımından sonra ilk kez görüyordum. Şimdi düşünüyorum da, konuyu doğrudan sormakta çekingen davranmışım. Oysa sormalıydım. Yanıt alabilirdim. Zaman geçecek, Mart 1988'de Evren Paşayla «konuyu daha ayrıntılı» görüşebilecektim. Mart 1988'deki konuşmalar, Eylül 1989'da son kez yaptığımız geniş söyleşiden önceki «ara konuşmaydı.»

1988 başlarında Başbakan Özal, —sanki cumhurbaşkanlığı tartışmasının çıkmasını istemiyormuş gibi— daha iki yıl varken 1989 Çankaya seçimini basının gündeme getirdiğinden yakınıyordu. Oysa 1987 seçimini 292 milletvekili ile kazanmış, Çankaya yolunun açıldığını görmüştü. «Yukarı» çıkacaktı. Gazetelerde başlayan «Çıkmak istiyor mu istemiyor mu» tartışmalarından sanki sıkılıyormuş gibi kısa demeçler veriyor, «nerede hizmet göreceğine inanırsa orayı tercih edeceğini» belirtiyordu. «Hanedan» kurulmuştu. Oğlu Ahmet Özal demeçler veriyor, eşi Semra Hanım yorumlar yapıyor, «aile bireylerinin devlete büyük hizmetleri geçen babalarının artık dinlenmeye 'hak' kazandığını, politikayı bırakarak köşesine çekilmesini» istediklerini gösteren yazılar çıkıyordu. «Hak kazanmış» olmayı Özal, çok sonra, geliştirdi. «Ülkesine büyük hizmetler görmüştü. Cumhurbaşkanı olmak hakkıydı.» (25 Eylül 89) — Ya, anayasayı değiştirip «indirirlerse?» 1992'ye kadar kim anayasa değişti-

recekti? «Bu sözler insan haklarına ve anayasaya aykırıydı.» (Günaydın — 19 Eylül 89)

Semra Özal «dobra dobra» konuşuyordu:

«— Çankaya konusu ailenizi ilgilendiren bir konu olduğuna göre, Sayın Özal'ın cumhurbaşkanlığı konusunda ne düşünüyorsunuz?

— Şu anda hiç öyle bir laf geçmiyor. Ben şahsi olarak, Ankara'da daha fazla kalmak istemiyorum. Çok fazla olur. Bu dönem yeter. Ondan sonra doğru evimize.» (Nokta: 30 Eylül 1988)

Aynı söyleşide Özal'ın siyasal ve çalışma yaşamında ve başbakanlıkta, parti ve hükümet üzerinde «derin izleri» olduğunu duyumsatan Semra Özal, Eylül 88'de «Çankaya'ya soğuk gözle» mi bakıyordu? Yoksa konu üzerinde söylenenleri doğrulamak işine mi gelmiyordu?

Yargım yıllarca hiç değişmedi. Semra Hanım bal gibi Çankaya'ya çıkmak istiyordu. Bir genel müdürlükte sekreterdi. DPT ve Başbakanlık müsteşarlığına, oradan başbakan yardımcılığına, tek başına iktidara gelen eşinin Çankaya yolunda, «Ankara'da fazla kalmak istemediği» gibi sudan gerekçeyle hız kesmesini hiç ister miydi?

Nitekim cumhurbaşkanlığı sorunu 1989'da gündemin gedikli maddesi olmaya başladığı günlerde, Turgut Özal'ın eşine «eğer Türkiye'nin 'first layd'si' olmak istiyorsa artık daha dikkatli davranmasını» öğütlediği gazetelerde yayımlandı. Hemen her yazı ya da haberi kurduğu «tekzip bürosu» aracılığıyla yalanlayan Özal, sıradan gördüğü bu habere nedense ses etmedi. Semra Özal ise görüşme isteklerini Ocak 1990'a kadar «kimseyle konuşmamaya karar verdiğini» söyleyerek geri çeviriyordu.

«Türkiye'nin bir numaralı kadını» olabilmek için, «aile arasında hanedan serüvenlerine ara verilmesi» kararlaştırılmıştı. «Hanedan»ın büyük oğlu Ahmet Özal; «26 Mart seçimleri sonrası anneniz geri çekilmiş gibi görünüyor. Bazı çevrelerde bu, cumhurbaşkanı eşi olmaya hazırlık olarak da yorumlanıyor» sorusunu yanıtlıyordu:

«Geri çekilme olayı değil.. Annem çok kişilik sahibi bir insandır. Başbakan ya da Cumhurbaşkanı eşi de olsa, yapacağı işleri, yaşantısını, düşüncelerini hiç-

bir şey değiştirmez. Ben şöyle olmak zorundayım diye de yapmacık davranış içine hiçbir zaman girmez.» (Nokta : 20 Ağustos 1989)

Özallar cumhurbaşkanlığı konusunda taktik üzerine taktik geliştirmiş ve değiştirmişlerdi. Başlarda «nerede hizmet yaparsam» diye başlamışlar, hele 26 Marttan sonra Özal'a karşı tepkiler yoğunlaşmaya başlayınca, bu kez milletvekillerini maaşlarını arttırarak «okşamışlar», yeni bir seçimin siyaseten sonları olacağını söyleyerek «tehdit»e kadar her yolu denemişlerdi.

Denedikleri her yol, Çankaya'nın anahtarını ele geçirmek içindi. Özal, milletvekillerini maddi ve manevi öğelerle kıskıvrak bağlayıp yeterli oyu cebine koyduktan sonra, yavaş yavaş adaylığını duyurmaya ve son günlerde de artık «gayri resmi» söylemeye başladı. (Eylül — 89)

13 Eylül 1989'daki son söyleşimizde Cumhurbaşkanı Evren'e «uzatma» olayını yine sordum. Gazetelerde «basınla yaptığı veda söyleşilerinden esinlenen» kimi haberler çıkıyordu. Evren Paşa,

«1987 idi galiba» diye başladı, «tarihi şimdi iyi hatırlamıyorum. Bana Özal geldi ve 'sürenizi 1992'ye kadar uzatalım' dedi. 'Hayır' dedim. Daha iki buçuk yıl vardı.»

1987 sonları ya da 1988 başları olmalıydı. Çeşitli anayasa önerileri arasına Turgut Özal, 1992'ye kadar «görev uzatma» formülünü de sokuşturmuştu. Öneride içten miydi, «Tanrı bilir». Tabii bir de Semra Özal. Güya cumhurbaşkanlığı seçimini sorun olmaktan çıkarmak istiyordu. 1989'da, Evren'in süresini üç yıl uzatacak, 1992'deki seçimde hem cumhurbaşkanı seçilecek, hem de yeni iktidar belirlenecekti. Açıktan söylemiyordu. Oysa 1992'de halkın yine kendisini 1987 koşullarıyla tek başına iktidara getireceğine inanıyordu.

İnanıyordu çünkü, 26 Mart tokadı ANAP'ın yüzünde daha patlamamıştı. Seçimi etkileyen yasa oyunlarıyla yüzde 36.5 oyla iktidara gelmiş, 1992 umutlarına 26 Martta ANAP'ın nasibine düşen yüzde 21'in gölgesi henüz düşmemişti.

Evren'e «herhalde 1987 seçiminden hemen sonra Çankaya'yı nasıl zapt edeceğini kafasında biçimlendirmiş olabilir?» diye sordum. Artık gidiyordu. Yorum yapabilirdi:

«Bilemem» dedi. «Hangi etkiler vardır. Çevre mi, ailesi mi, bilemem. Şunu söyleyeyim, burası zor yer. Hükümetle, muhalefetle, basınla uğraşacaksınız. Her gün basına bakacaksınız. Bazı zaman gazeteleri okumayı kaçırıyorum. Ali'ye soruyorum 'bize bir şey var mı?' diye (Gülüyordu).»

Sonra kararını vermiş, değişmesi olanaksız kuralları kabul edip rahatlamış insanlara özgü hareketlerle «gerçekten rahatladım, artık bitti» dedi. «Hatta geçenlerde birisine yaka silkerek 'Şu gün bir dolsa, bir bitse de ayrılsam' dedim.»

Korutürk'ün de son aylarda ruhsal durumu böyleydi. Gün sayıyordu!

Evren, kitaplarını, evrakını sandıklara yerleştirmişti.

O da «gün sayıyordu.»

Hepimiz «gün sayıyorduk.»

Oysa, Eylül ile, Ekim 1989 başlarında Özal sandıklara yerleştirmeye başladığı evrakını, elbiselerini, «oyuncak saydığı» elektronik aygıtlarını, her şeyini Çankaya'ya taşımaya hazırlanıyordu. Red Kit ve benzeri dergiler dışında «okuma alışkanlığı» olmadığı için sandıklara kitap veya kitaplar konulmuyordu. (Daha sonra gelecek) Özal'ın, Cumhurbaşkanı Evren üzerine kurduğu «cumhurbaşkanlığı oyununun içeriğini» Mart 1988'deki ikinci görüşmemizde kavrayacaktım. Maske, o günlerde düşmüş, Özal'ın «Çankaya Köşkünden memlekete hizmet etmeye hazırlandığını» kamuoyu kavramaya başlamıştı.

Mayıs 87 görüşmemizde «kimi denemeler» yapmıştım. Evren'e, «İngiliz 'Economist' dergisinden bir araştırmacının geldiğini» söyledikten sonra, bir noktaya değindim:

«Araştırmacı Türkiye'de yeni bir 'formülden' söz edildiğini duyurdu. Güneydoğudaki hareketlerin boyutlanması, artı gericilik olayları bir bütün halinde yeni bir 'darbenin' gerekçesi olacakmış. Bana 'ne diyorsunuz' diye sordu.

Yanıt veremedim. Sadece 'Türkiye'de neyin ne zaman olacağını kestirmek zor' demekle yetindim.»

«Formülü» yanıtlamadı. Evren'e, sıkıyönetimler karşısında bir gazeteci olduğumu yineleyerek, Evren'in, «bölgede gerçek bir savaşın sürdüğünü, kolaylıkla önlenemeyeceğini, zaman istediğini» açıkça beyan etmesini anımsattım. Oysa Özal bölgedeki olayları hâlâ küçümsüyordu. Evren, hükümeti eleştirmeye girecek her sözden özenle kaçınıyordu. «Oralardan sıkıyönetimin kalkmasını ben istedim» dedi:

«Ordu başaramıyor, yıpranıyor. Sıkıyönetim kalktı, ama asker orada kalacak. Olağanüstü hal ile görev yapacak.»

«Ordu başaramıyor.» Bu söze kafam nasıl takılmazdı? 12 Eylülden hemen önce Demirel Hükümeti önlem arıyor, askerlerle anarşi ve terörün üstesinden geleceğini umuyordu. Kitaplarımda yazdığım bir olay var : Demirel devletin neden sonuç alamadığını sorduğunda Genelkurmay Başkanı Evren, yanıtlıyor : «Silahlı Kuvvetlerin başarılı olmadığını» söylüyor.

1980'den önce «başarısızlık» ile «bölgedeki başarısızlığın orduyu yıprattığı gerekçesiyle sıkıyönetimin» kaldırılması arasında, —Mayıs 1987'de— ister istemez bir köprü kuruyordu insan. Herhalde «iki başarısızlığı» Cumhurbaşkanı Evren, anılarında açıklayacak.

«Bölgedeki durum»a değinirken, sıra geldiği sanısıyla Genelkurmay Başkanı Üruğ'a yirmi gün kadar önce söylediklerimi yineleyerek,

«Bu hükümette orduya el atma istekleri var» dedim.

Neredeyse masaya yumruk vuracaktı:

«Bu, olamaz!» dedi, kesin bir sesle.

«Davetiye kartları» basılmış, hazırdı. Üruğ Paşa emekli oluyor, iki bin yılına kadar sırayla genelkurmay başkanlığına gelecek orgenerallerden ilki göreve başlayacaktı. İki bin yılına değin uzanan plan, «tasfiyeden sonra» yoğun tartışmalara konu olacaktı. Söylentiye göre, Üruğ Paşa

«planı hazırladıktan sonra» Cumhurbaşkanı Evren'e anlatmış, Cumhurbaşkanı onay verirken «bir de Başbakana açıklamasını» söylemişti. En azından Başbakan da ses çıkarmamıştı. Plandaki birinci isim Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Necdet Öztorun idi.

Ne var ki, 25 Haziran 87'de, Özal Evren'le «haftalık mutat görüşmesini» yapıyor, 26 Haziran günü Türkiye'yi ziyaret edecek Ürdün Kralı Hüseyin'le ilgili brifinge katılmak üzere Köşke geliyor, bir süre Cumhurbaşkanı ile «baş başa görüşüyor.»

Bu görüşmede Öztorun'un başkanlığa atanması suya düşüyor. Evren, Öztorun Paşayı çağırıyor, öz ve kısa, «Hükümet seni istemiyor» diyor, durumu açıklıyor. Orgeneral Torumtay gelecek! Öztorun ne yapsın, «peki» diyor ve çıkıyor. «İki Necdet» emekliye ayrılıyor.

Operasyon basında büyük gürültülerle karşılandı. Olumlu gürültüler! «Sivilleşmeye atılan cesur adım! Demokrasinin zaferi!» Oysa operasyonu kurcalayarak karşı çıkması ya da gerçek yüzünü yansıtması olası gazetelere İstanbul'da, «bir yerlerden telefon açılmış, 'askerin gelmesini mi istiyorsunuz' gibi bazı telkinler yapılmıştı.»

Yirmi beş otuz yıl içinde üç darbe, iki isyandan sonra basın, «darbelere karşı yekvücut»tu. Darbelerden çok çekenlerin aldıkları vaziyeti anlamamak olanaksızdı. Hapse düşmüşlerdi, gazeteleri kapanmıştı. Aydın çevrelerde de aynı tepkiler elbet olacaktı. «Sivilleştirmeye yönelen cesaret» her kesimde benimsenmişti.

Tabii arkadan, olayın içyüzü tam öğrenilemedi, ama yorumların, doğrulanmayan bilgilerin ardı arkası kesilmedi. Birkaç olasılıktan söz ediliyordu. Hükümette ve Cumhurbaşkanlığında «iki Necdet kaygısı» vardı. Cumhurbaşkanının, 1989'da Çankaya'ya çıkması olasılığını gözeterek Üruğ'un «büyük dayanağı» Öztorun'un tasfiyesine göz yumduğu söyleniyordu. Bir de «görev süresinin uzatılması için Özal'la pazarlığa oturmuş», Başbakanın öne sürdüğü «ödünü» vermişti. «Radikal bir Genelkurmay Başkanı ileride neler yapmazdı? Mektuplar yazar, MGK'de ağzına geleni söyler, kısacası çok baş ağrıtabilirdi.» Özal da olaya bu gözle bakıp, Öztorun yerine —daha halim selim bulduğu— Torumtay'ı istemişti.

Senaryolara göre, tasfiyeden sonra Öztorun desteğinde Üruğ'un Çankaya yolu kapanıyordu. Basın ve siyasal çevrelerde «ürküntü uyandıran» bir generalin gitmesi olumlu karşılanıyor, sivilleşme tutkusu okşanıyordu.

Cumhurbaşkanı Evren'in, Öztorun üzerinden Özal'la pazarlığa girdiğine inanmıyorum. Nitekim Evren, Üruğ'un emeklilik töreninde açık seçik sözlerle «pazarlık söylentilerini» reddetti. Ordu çevrelerinde bir ölçüde «prestij kaybına» uğradı. O gün alkışların dozu bu gerçeği kanıtlıyordu. Başbakan hiç alkışlanmadı. Üruğ Paşa ise «çok...»

Son görüşmemizde Öztorun olayına, söylentilere değindim.

«Necdet Paşayı yüzbaşılığından tanırım» dedi Evren, söylentilere kulak asmadığı görülüyordu. Ya «radikal» Öztorun'a bina edilen söylentiler?

«Bunların hiçbiri doğru değil» dedi, sürdürdü: «Aslına bakarsanız, Torumtay, Öztorun'dan çok üstün bir asker. Hem askerliği, hem de 'bilgisi' üstün. Öztorun'un Kara Kuvvetlerine gelmesi bile doğru değildi. Ama Necdet Paşa (Üruğ) geldi, istedi benden, kıramadım.»

Hafifçe gözlerini kıstı, bir burukluk gölgesi geçti yüzünden:

«Öztorun bana artık bir tebrik kartı bile göndermiyor» dedi.

Bir de, Mayıs 1987'deki görüşmeden çıkarken mermer salonda Öztorun Paşanın kâğıtları masaya yaymış, çalışır hali ve Cumhurbaşkanının yanına girmeyi beklediği an gözlerimde canlandı. O gün, Öztorun Paşa sadece umutlu değildi. Herhalde Genelkurmay Başkanlığına «tek aday» olduğuna inanıyordu. Selam, saygı, bağlılık!..

Bayramlarda Evren'e bir kutlama kartı bile göndermiyordu.

Baransel bekliyordu.

«Hadi biraz yürüyelim bahçede» dedi.

Bahar kokuyordu çevre. Ağaçlar, çiçekler bir canlılık yaşanıyor. Yaşını unutuyor insan, damarlarında akan kan, canlanıyor.

Çankaya'ya hangi koşullarda gittiğimi anlattım. Çankaya Köşkünden o mayıs günü ayrılırken Baransel'e görüşmenin içeriğini özetledim. Dinledikten sonra, gülümsedi —kuşkusuz Evren'i yakından tanıyordu— «Diyalog başlamış» dedi yavaşça.

Baransel, Köşk yaşantısında bellibaşlı bir öyküdür. İki cumhurbaşkanının basın danışmanlığını tam on altı yıl aralıksız yapmak, yapabilmek dile kolay.

Gençti, evlenmek istiyordu, Fikret'in (Otyam) kızı Elvan'ı istemişti. Bizim evde söz kesildi. O günden bugüne iki oğluna «dedelik» ediyorum. Baransel, Korutürk'e canla başla hizmet verdi, Köşkü ve «dünyaya kapalı atmosferinden» Korutürk'ü basına açtı. Siyasal olayları günü gününe izler, hatta saati saatine kovalar, önemli günlerde Meclise gelir, kulisi koklar, Korutürk'ün atacağı adımda yanılmaması için bilgi derler, koşa koşa Köşke giderdi. Korutürk, denizciydi. Denizaltı subayı. Dünyaya kapalı kalmasında denizaltı subaylığının önemli etkisi olmalı.

Olaylar karşısında bir iki danışmanı, bir de «Baransel»le nasıl yöntem izleyeceğini araştırır, karar verirdi. Genel Sekreter Haluk Bayülken, Danışman İlhan Öztrak ve Baransel ile sabah toplantıları yapar, bazen toplantılar akşamüzerleri de sürer, çıkaracağı bildiriler ya da yapacağı konuşmaların içeriği saptanırdı. Protokoler adamdı. Yanında çalışanlarla «araya mesafe» koyardı. Tuhaf alınganlıkları vardı.

Baransel'in anlattığı çarpıcı ve ender öykülerinden biri:

Bir gün Baransel'i çağırdı. «Bana getirdiğiniz resmi yazılarda, bakıyorum, sol köşeye koyduğunuz paraflardaki imza, sağ köşedeki benim imzamdan daha büyük. Lütfen paraftaki imzanızı küçültünüz» dedi.

Bir insanın, cumhurbaşkanı da olsa kimi zaman hangi duygularla neler söyleyeceğini hiç kimse kestiremez. Türkiye'deki devlet yaşamında Çankaya'nın yeri her zaman özenle korunmuş, hatta kimi zamanlar büyütülmüştü. Son anayasadaki önemli yetkiler, Korutürk döneminde yoktu. Buna karşın Korutürk'ün yedi yıllık dönemi sürekli siyasal bunalımlar içinde geçti. Hükümetler gidiyor, yeni-

leri geliyor, çoğu koalisyon olduğundan Korutürk'e kısa aralıklarla sorumluluk düşüyordu.

Bu sorumlulukları karşılarken Baransel her zaman ön planda çalıştı. Fakat hiçbir zaman adını ön planda duyurmadı. Bir hizmet verdiğine inanıyor, gerekleri neyse eksiksiz yerine getiriyordu.

Ali Baransel'in «demokrasiye ve basının gücüne inanmışlığı» Korutürk ve Evren dönemlerinde hem cumhurbaşkanlarına, hem de rejime değerli katkılar yaptı. Gün gelir Baransel belki anılarını yazar. Orada olaylardaki yerini istediği kadar alçakgönüllükle anlatsın, Baransel gerçeği kendiliğinden görülecektir.

Kişisel kanı olarak, bir noktayı vurgulamakta yarar var. Sevgi ve saygısı ne ölçüde büyük olursa olsun Ali Baransel; Köşkte geçenleri, cumhurbaşkanlarından dinlediklerini hiç kimseye açmadı, anlatmadı. Evime sık sık gelir, çocukları ve eşiyle yemek yeriz. Konuşuruz, söyleşiriz. Hiçbir gün Çankaya'dan özel bilgi taşımadı. «Takdirle andığım önemli özelliklerinden biri, hatta başlıcası» bu idi. Devletin ve hele «itimadına nail olduğu cumhurbaşkanlarının hizmetindeydi» ve bu bilinçle özel yaşamına, dostluklara resmi günleri asla karıştırmadı.

Devlet Başkanı ve Cumhurbaşkanı Evren'le tam dokuz yıl Köşkte... Devlet Başkanlığı döneminin ayrı bir özelliği var. Köşk, askeri yapıda. Tek sivil, Ali Baransel. Anlaşmak, anlaşılmak ve uyum içinde çalışmak, güven vermek. Sade yaşamını, çalışkanlığını, dürüstlüğünü ve bağlılığını Devlet Başkanı ve sonra Cumhurbaşkanı Evren sezip görmese, Baransel'i o duyarlı görevinde tutar mıydı acaba?

Evren'e saygısı, sevgisi ve bağlılığı giderek artıyordu. Söylemiyordu, ama anlaşılıyordu. Cumhurbaşkanı ile ilişkileri son yıl daha pekişmişti. Saygı kurallarında küçük kopma olmadan, bir baba-oğul yakınlığına dönüşmüştü ilişkiler. Baransel, Evren gibi asker kökenli, hareketli, meraklı ve dikkatli bir cumhurbaşkanının güvenine eriştiği için onur duyuyordu.

Baransel'i hiç ilgisi olmadığı halde «sıkıntılı günlere» iten olaya ben neden oldum. Bir gün gelip yakınmadı, ama Baransel'in o günlerde Köşkte üzüntülü saatler geçirdiğine inanıyordum. «Ku-De-Ta» daha yayıma geçmeden Baransel'in başına gelmesi olası olayları seziyordum. Bir tesellim

vardı : Yazdığım bilgilerin hiçbiri Baransel kaynaklı değildi.

«Ku-De-Ta» kitabı, doğrudan 12 Eylülü hedef alıyordu. Düşsel bir öyküydü, ama çizdiği tiplerin başında 12 Eylül yöneticileri geliyordu. Köşkle ilgili kimi bilgiler de vardı içinde. (Türkiye'de o kadar çok akl-ı evvel vardır ki, doğruyu söylersin inanmaz.) Bu bilgilerin derlenmesinde Baransel'in en küçük katkısı yoktu.

Fakat bana gösterdiği saygı ve sevgi «çevrede» biliniyordu. Ku-De-Ta'nın özeti Cumhuriyet'te dizi yazı oldu, sonra kitaplaştı. Sanırım, MİT gibi istihbarat örgütünden gelenler Baransel'i «bilgi taşımakla» suçladılar. Değişik kanallardan bu haberler geliyordu. Baransel'i arıyordum, güncel bilgi almak istiyordum, bir şey söylemesini bekliyordum, ne var ki, tek sözcükle olaylara değinmiyordu.

Oysa, —artık geldi geçti— hiç ilgisi yoktu. Baransel'i harcama yöntemleri, o sırada gazetelerde görevinden ayrılacağını dokunduran haberlerle işlerlik kazandı. Cumhurbaşkanı Evren, yapılan «telkinleri» dikkate almadı. Belki bir ara Baransel'e biraz soğuk baktı, çekingen durdu. Ama sonra, gerçeği görmüş olmalı ki, daha önceki bakış açısı aynı düzeyde kaldı. Öyle bir döneme giriyoruz ki... Hele Özal «yukarı» çıkarsa : Korkarım, Baransel tipindeki insanları çok arayacağız.

1987 sonlarında Özal :

İktidara gelen adamda alçakgönüllülük yok olur gider. Devaynasının karşısına geçer, büyür, büyür. İstatistiklerin sonuçlarını kıyaslar, bireylerin yaşadığı olumsuz gerçekleri umursamaz bile. Her alanda geçmişle kendi zamanını karşılaştırdıkça, ülkedeki gelişmenin ancak kendi varlığıyla gerçekleşeceğine inanır. Her şey 1983'te başlamıştır, «dün» yoktur.

Devaynasının önünden ayrılmak istemeyen kısa boylu, şişman adamı çevresi durmadan över. Kendini halkına adayan insan rolünü oynamaya başlar.. «Ben» plağına takılı kalan aklı sürekli, ülkeyi bir baştan öteki başa imar ettiğini, halka huzur, yaşama sevinci ve güven duygusu verdiğini söyler. Kafasındaki tek sloganı yineler durur : Cumhuri-

yet tarihinin gelmiş geçmiş en büyük «Başbakanı!» II. Mahmut özentisine bir Abdülaziz örneği takanları işitmez bile. Yedi milyon altın borcu, saltanatı süresince 100 milyon altına çıkaran hükümdarla, son altı yılını kıyaslayanları «çekememezlik, düşmanlık, haset» ile niteler, suçlar.

Altı yıllık kısa dönemde devleti yüklü borçlara sürüklememiş, tersine borç veren bir ülkeye çevirmiştir. Sovyetlere kredi vermiştir, İran'a, Irak'a da. Aldığı borçların milyar dolar üzerinden yıllık faizlerini halk ödeyecekmiş, hiçbiri doğru değildir. Aslında kendisi hasedin, çekememezliğin dalgaları arasında bocalayıp durmaktadır. İkide bir, geçmiş bir başbakandan daha çok baraj yaptığını rakamlarla kanıtlamaya çalışır. Bir zamanlarki «ağabeyine» yanında çalışırken duyduğu kıskançlığı, artık açığa vurmaktadır.

Açmazlar içinde çırpınan, zaman zaman bunalımlara sürüklenen iç dünyasını başarıyla gizlemesi büyük özelliğidir. Dışarda başka, Konutta ve yakın çevresi arasında başka bir ruhsal durumu gözlerden kaçırma sanatının doruğundadır. Yeri geldiğinde 12 Eylülü bir kalemde siler, işine geldiğinde 12 Eylüle övgüler düzer. İşine geleni kullanır, işine gelmeyeni görmezlikten gelir. Beş kilometrelik bir ekspres yol açsa, birden düş dünyası harekete geçer. Ülkeyi kısa sürede baştan başa çift yollarla döşeyeceğine herkesi inandırmaya çalışırken, zaman kavramını silkeler atar. On yılları bire, yirmi yılları ikiye sığdırır. Düş evrenindeki coşkusunu frenleyecek hiçbir engel tanımaz.

İki kez karamsarlığın dehlizlerine düşer. İlki 1986 ara seçimleridir. Anılan özelliklerinin öylesine tutsağı olmuştur ki, seçim sonuçlarından sonra «halka küser». On gün kadar evinden çıkmaz. Seçim yitiren uygar bir politikacı esnekliğini bir türlü sindiremediğinden, hizmetlerine karşı verilen oyları küçümser. İkinci kez, daha büyük bir darbe yer. Geceleri üstünden geçtiği kentlere özel uçağından bakar. Bala koşan sinekler gibi yanından ayrılmayan gazetecilere kentlerin ışıl ışıl parladığını övünerek anlatır. İktidarı «parlayan kentler» yaratmıştır. Gururludur. Yaklaşan yerel seçimlerde oyların partisine akacağından kuşku duymaz.

67 «ışıl ışıl kentin» ancak ikisi partisine oy verir. Biri Malatya'dır, doğduğu yer. Öteki güneydoğunun uygarlık-

tan yoksun yazgısını yaşayan geceleri karanlığın içinde yitip giden Hakkâri. Konutta koltuğa çöker.

Bitkindir, tükenmiştir. O gece saatlerce kendine gelemez. Bırakıp gitmeyi, iktidarı, partiyi yok etmeyi tasarlar. Aynalar ihanet etmiştir, yalancıdır. Çevresi ve halk yüz çevirmiştir. Sabaha karşı birden canlanır. «İntikam şerbeti» içmiştir. Başarısına, hizmetlerine oy vermeyen beldeleri cezalandıracak, yönetime muhalefetin geçtiği kentlere devlet yardım etmeyecektir.

Eşi, fırtınayı dindirir. Asıl hedefi gösterir. İşte şurada, beş yüz metre ötede, rahatı, huzuru, devleti simgeleyen bir başka bina. Bir ufak çaba, Konuttan Köşke atlayacaktır. Konuttaki «moral geceleri», sürekli aldığı yatıştırıcılar pembe düşlerin yeniden canlanmasına önayak olur.

Dünyanın onsuz olamayacağı sürekli kulağına fısıldanır. Ülkenin, partinin ve hükümetin onsuz ayakta kalamayacağına inandırılır. Dünya ona tapıyorsa, ülkede de halk, onsuz bir yere varılamayacağının bilincindedir. Oyları tepetaklak gittiği gün, bu kez, «halkın aldandığına» inanır, inandırmaya çalışır. Hoşgörüsünü yitirmiştir. Abartılı anlatımları gerçek kabul eder, konuşmalarında yer yer yineler.

Kendini öveceği tek yer, geleceğini ona bağlayan milletvekillerinin her salı bir araya geldiği salondur. Sık sık kürsüye çıkar. 1983'ten bugünlere masalımsı uzun öyküler anlatır. Öykünün başında «ben» vardır; «ben»le başlar, «ben»le bitirir her sözü. Milletvekilleri dinler, ses çıkarmaz, pırıltılı birkaç cümleyi alkışlarlar. Kendini över, kendini konuşur.

İkide bir iktidardan giderse ülkenin «eski karanlık günlere» döneceğini söyler. Bu davranışlar, politikacı savunuları ya da parti propagandası değildir. Kendinden sonra tufana inanmıştır.

O, benliğine adanmıştır. Konuta çekilir. İnsanlardan, politik geniş çevreden uzakta yaşamaktadır. Görevleri, sorumlulukları dağıtmıştır. Arılar durmadan çalışacak, arıbeyi arada bir aralarına karışacaktır. İçinden çıkamadıkları bir olayda gelip öğütlerini alacaklar, o da bir dakikada güzeli, doğruyu gösterecektir. O, artık bir «yol göstericidir.» Tek başına iktidar tutkusuna yakalanan bir insanın bütün özelliklerini sergiler. İki yıllık gelişmenin tuhaf ta-

rafı : «Biz»den ayrılıp, «ben»liğe dönüşen portreye, basının önemli bölümü alkış tutar.

Kininin tutsağıdır. İşadamının, bürokratın, siyasetçinin ufak karşı çıkışlarını affetmez. Tutar kolundan çukura atar.

Düşler büyür, boyutlanır. «Kaderin» siyaset sahnesine ittiği adam olmaktan çıkar. Başbakanlık dar ve küçük gelir. Cumhurbaşkanı olmalıdır. Gerekçeler bulur, yaratır, yayar. Çankaya sevdasının olmadığını söyler, Çankaya'ya çıkacağını içeren tartışmaları önleyecek yerde, kışkırtır. Partiyi kendi amacına da bir araç gibi kullanmanın zamanı gelmiştir. Tohum ekilmiştir, ürünün toplanma zamanıdır.

Hedefe varabilmek için üzerine basıp Çankaya'ya atlayacağı taşları yerli yerine koyar. İlk basamak, yasaklar için halkoylamasıdır. Ya «düşmanlarını» ezecek ya da halkoylamasından başka biçimde yararlanacaktır. Yasakların kaldırılması ister gerçekleşsin, ister gerçekleşmesin, hemen seçime gidecek, aday listelerini «bizzat yaparak» cumhurbaşkanı olmasını sağlayacak oy çoğunluğunu Meclise getirecektir.

Kamuoyu yasaklarla uğraşırken hedefi vuracak ve gereksindiği çoğunluğu sağlayacak seçim yasası üzerinde «gizli» çalışmalar başlatır. Bir yandan da Çankaya yolundaki engelleri temizlemeye girişir. Zamanı gelince önündeki önemli engelleri kaldıracaktır. Başkası adına özveride bulunduğunu gösterecek, ama engel saydıklarını kullanarak Çankaya'ya doğru ağır ağır yol alacaktır.

Haziran 1987'de yapılan yerel ara seçimlerinde muhalefet yeterli başarıyı gösteremez.

Haykırır :

«Beşi bir araya gelse bir ANAP etmez!»

Bu, «beşi bir araya gelse tek bir adam olamaz» demektir. Tek adam odur, «ben»dir.

Gerçek kişilik gizlendiği yerden çıkmış, ortalıkta gezinmektedir.

Ben, ben, ben!.. Ya siyasal üsluptaki, «biz?» Yok olmuştur, yitmiştir.

By - pass ameliyatının kişiliğine yansıttığı değişimleri yazarlar, çizerler, politikacılar, hatta yakın arkadaşları durmadan konuşurlar. Değişimi anlatan örnekler çeşitlidir.

Fakat asıl gerçeğin yanında hepsi hafif kalır. Asıl gerçek, kişilik değişimlerinin özü ve bütünüdür.

By-pass sonrası, Turgut Özal «büyüklük kompleksi»ne yakalanmıştır.

«Büyüklük kompleksi» Özal'ın ve Türkiye'nin yazgısını etkileyecektir.

Eylül 1989'da:

«Biz», «ben»e dönüşmüş, «ben» Türkiye'ye...

«Ben Türkiye'yim» der bir bakıma...

Başlangıçta ibre «evet»e kaymıştı. Özal devletin bütün ağırlığını «hayır» üzerine koydu. TV'yi kullandı. Eski günleri anımsatan filmler gösterdi, konuştu, koştu. 6 Eylül 1987'de, halkoylaması yasakları kaldırmasaydı, siyasal gücünü daha pekiştireceği kuşkusuzdu.

Yüz bin farkla yasaklar kalktı. Sonuç, bir yerde demokrasinin zaferiydi. Ne çare, kılpayı farkla alınan sonuç, bir yerde Özal'ın da zaferiydi. 1983 seçimlerinde yüzde 40'ın üzerinde oy alan Özal, yüzde 40'a yakın çıkan hayır oylarını hemen defterine yazdı. Oysa hayır oylarının içinde eski liderlere duyulan öfke, eski günlere dönüleceğini içeren Özal propagandasının büyük etkisi vardı. Halk, büyük çoğunlukla ANAP'a değil, yasaklara «karşı» oy vermişti.

1 Kasım 1987'de genel seçim yapılacağını ilan etti.

Karşısındaki sağ ve sol kanatları üzerine çekiyor, bütün gücüyle merkezden saldırıya geçiyordu. Sağ kanatta «emanetçiler» malı asıl sahibine bırakma hazırlığındaydı. Solda iç anlaşmazlıklar sürüp gidiyordu. Oysa merkezde geniş olanaklar elindeydi. Karşı cephede moral bozukluğu yaratmak bir amaçsa, elinde her gece 25 milyona yakın insanı tutsak eden beyazcam vardı.

Karşı tepelerde bozgunun ilk belirtilerini görüyordu. Sağ ve solda savunu düzenine girmeye çalışan partiler, siyasal ahlaktan söz ederek «baskın seçim» düzenlediğini halka anlatmaya çalışıyorlardı. Oysa beyazcamda gülümseyen bir yüz sağı da solu da «seçim kaçağı» ilan ediyordu.

ANAP'ı saldırıya hazırlarken saflarını sıklaştıracak ana öğeler elindeydi. Karşı cephedekiler seçim kararı çıkar

çıkmaz merkez karargâhlarında tartışmalara gireceklerdi. Seçim yasasında önseçim koşulunu kaldırıyor, partisinde «tek seçici» oluyor, muhalefet listelerinde aday olmaya istekli olanlarla merkezin çatışmaya girmesini öngörüyordu.

Muhalefetin elinden başka silahları da alıyordu. Propaganda süresini kısaltıyor, seçim bölgelerine yeni barajlar getiriyordu. Zaten daha seçime gidileceğini gösteren belirtiler ortada yokken, seçim bölgelerini yeniden düzenlemeye başlamıştı. İlleri teker teker gözden geçirmiş, ANAP'a oy veren ilçeleri daha az oy aldığı illere bağlamıştı. Böylece, seçim yitirmesi olası yöreleri «civar illerden takviye etmişti.»

Bütün bu hazırlıkları açıktan, herkesin gözü önünde yapıyordu. Muhalefet, Özal'ın ANAP yararına Meclisten geçirdiği yasaların seçim günü başlarına ne tür çoraplar öreceğini göre göre, gereken tepkiyi göstermiyordu. Yazgısına boyun eğmiş gibi, sadece izliyordu. Kulislerde Özal'ın öngördüğü yaptırımların seçimde başlarına hangi belaları getireceğini gazetecilere anlatmakla yetiniyordu.

Çoğunluk ANAP'ın elindeydi. Bir parmak işaretiyle ANAP grubunu arkasına takan Özal, dilediği yasayı geçirirdi. Doğruydu. Fakat bir başka doğru daha vardı : O da Özal «tertiplerini» kamuoyunda «teşhir etmek». Beceriksiz muhalefet, Özal'ın tek başına yine iktidara gelebilmek için başvurduğu antidemokratik yöntemlere savaş açabilirdi, yapamadı.

6 Eylül geride kalmıştı. Sonucu Özal'a karşın demokrasinin zaferi kabul edenler, yeni bir oldubitti karşısında kaldılar. Özal'ın aylardır inceden inceye hazırladığı seçim yasası birden Meclise geldi. Yasa, ANAP'a birtakım yararlar sağlıyor, muhalefet partilerinde iç kargaşaya, dargınlıklara, çatışmalara, bölünmelere yol açacak hükümler içeriyordu.

Büyük yük, ana muhalefetin omuzlarındaydı. Ama Özal'ın ana muhalefetle uğraştığı yoktu, fazla dert etmiyordu. Sol oyları DSP bölmüştü, Özal'ın peşine düştüğü sağ oylardı. Sağ oyları bölen, Özal'ın «müstakbel» çıkarla-

rını zedeleyen DYP idi. Saldırılarını DYP üzerinde yoğunlaştırdı. «Bu seçimde DYP bitip tükenecekti.»

DYP'nin bitip tükenmesi işine geliyordu. 1983'te aldığı yüzde kırk oyun aşağılara düştüğünü kuşkusuz biliyordu. Oylarda azalma işaretleri beliriyordu. Hesabı çok basitti: DYP'yi bu seçimde «perişan ederse» en azından yüzde 10 dolayında sağ oy, ANAP'a gelirdi. ANAP oyları birden yüzde 50'ye yükselirdi. 1980'den önceki seçimler, sağ oyların yüzde 50'nin biraz üstünde olduğunu göstermişti. DYP'yi eritebilir, hatta ezerse ne zaman seçim olsa zaferi ANAP kazanacaktı. Kâğıt üzerinde mantık doğruydu, fakat ya gerçek?..

Kendi gerçeğini diri tutmak için, Kasım 87 seçimlerinde her olanağı kullanacaktı. Demirel ile Ecevit'in yasakları kalkmıştı, ne çare henüz partilerinin başına geçememişlerdi. Kimi hukuksal kurallar uygulanacak, DYP ve DSP olağanüstü kongrelerini toplayıp «eskilerin» liderliğe dönmesini sağlayacaklardı. Bu da, zaman istiyordu.

«Zaman» kısıtlıydı. İki ay sonra seçim yapılacaktı.

İç kaynaşmalara karşın SHP Özal'ın karşısındaki tek etkili partiydi. Seçim yasasının —tabii Özal'ın— yazgısı, 9/10 Eylül gecesi çizildi.

Seçim önerisi ile yasa, Meclise geldiğinde muhalefet kanadında trafik başladı. Bir avuç gazeteci «muhalefetin engelleyici demokratik yaptırımlara» başvurmasını gerekli görüyordu. Özal çıktığı yoldan, ancak demokratik yaptırımlarla dönebilirdi. Uğur Mumcu ile ben, hem yazılarımızda, hem de kuliste, muhalefetin seçim konuları görüşülürken Meclise girmemesini öneriyorduk. Şayet Özal, nalıncı keseri gibi her olanağı kendine yontan yasalarda partilere eşitlik sağlayacak düzeltmeler yapmazsa, 1 Kasım genel seçimini muhalefetin «boykot» etmesinin tek çıkış yolu olduğunu savunuyorduk.

Bir ara muhalefet kulisinde boykot eğilimi belirir gibi oldu. Sözcüğü sevmiyordu, ama İnönü'nün de boykota benzeyen bir sözcükle «tavır» alacağından söz ediliyordu.

Bir gece, Özal'la İnönü arasındaki görüşmeden sonra hem seçimin, hem de «henüz dillere düşmeyen başka bir gerçeğin» yazgısı belli oldu.

İnönü, önseçime yer verilmesini, kimi maddelerde daha yumuşak hükümler getirilmesini Özal'a öneriyor, fakat sonuç alamıyordu. Seçimin 1 Kasım yerine daha ileri bir tarihte yapılmasını içeren öneriyi Özal benimsemiyordu. DYP lideri Cindoruk «boykot» eğilimindeydi. İnönü —zayıf olasılıkla— görüşmeden sonra hiç değilse önseçim yapılmasına olanak tanıyacak düzenlemeler yapılır diye düşünüyordu. Hiçbiri olmadı, Özal yasayı getirdiği gibi çıkardı.

Seçimleri boykot, artık kulisin tek konusu olmuştu. Ne var ki, İnönü'de kesin bir davranış işareti görülmüyordu. «Bu yasayla seçime gidip gitmeyeceği» sorusunu, «arkadaşlarla» konuşacağını söyleyerek yanıtlıyordu. Özal ise, işi pişkinliğe vuruyor, «Seçimi niye boykot etsinler?» diyordu. Peki İnönü ile bir «anlaşmaya» varmış mıydı? Özal «anlaşma» sözcüğünü sevmiyordu. «Yaklaşma»dan dem vuruyordu. Oysa muhalefet isteklerine az buçuk «yaklaşım» sağlayacak davranışlardan da kaçınmıştı.

11 Eylül sabaha karşı, kozlar artık Özal'ın elindeydi. ANAP oyları yüzde 40'tan ne kadar aşağı inerse insin, —kamuoyu araştırmaları da gösteriyordu— yüzde 30'un altına düşmeyecekti. Yüzde 32 oy alsa da yine tek başına iktidardaydı. Hem de 300 milletvekili bekliyordu.

Tabii Özal'ın öne sürdüğü gerekçe, ülkenin «istikrar içinde daha beş yıl» yönetilmesiydi. Oysa gerçek neden 1989 idi. Cumhurbaşkanı seçiminin yapılacağı yıla hem elinde yeterli çoğunluğu tutarak, hem de kafasındaki amaca ulaşarak girmek istiyordu.

Cumhurbaşkanı olacaktı!

12 Eylül müdahalesinden tam yedi yıl sonra Evren, 12 Eylül 1987'de Özal yasasını onayladı. Ana muhalefet, Cumhurbaşkanını, yasayı veto etmeye çağırmıştı. O sırada Evren, demokratik kurallara özenle titizlenmeye yönelmemiş, 1989 deyimiyle «yenileşmemişti». Ola ki, partiler arası eşitliği sağlayan bir yasayla seçime gidilirse bir koalisyon dönemi açılacağından kaygılanıyordu. Oysa 1989'da demokra-

siye açılacak ve «koalisyon hükümetleriyle ülkenin pekâlâ yönetilebileceğini» gazetecilere söyleyecekti.

Haksızlığa karşı seçimi boykot gibi demokratik direnme yaptırımlarını yeğlemeyen İnönü, havaya kurşun sıkmadığını gösterdi. Yasanın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu. Yasanın Meclisten geçtiği o gece İnönü, Özal'la görüşürken Anayasaya aykırı bulduğu maddelerin değiştirilmesini kabul etmezse ilk önce Meclisi, orada bir şey çıkmazsa seçimleri boykot edebileceği olasılığını Başbakana «dokundurabilseydi», belki daha başka sonuç alabilirdi. Bu türden tırmanmalarla siyaset yapmayı reddeden İnönü'den böyle bir strateji —hiçbir zaman— beklenmemeliydi.

Ana muhalefetin Anayasa Mahkemesine başvurmasından sonra ilginç başka bir soru ortaya geldi. Cumhurbaşkanı Evren, Anayasaya aykırı bulduğu kimi yasaları yüksek mahkemeye gönderiyordu. Pek çok yasayı iptal ettirmişti. Bu kez ortada ülkenin geleceğini saptayacak çok önemli bir yasa vardı. Eğer cumhurbaşkanlığı uzmanları özenli bir araştırma yapsa, antidemokratik çeşitli hükümlerle karşılaşacaklardı. Türkiye'nin siyasal geleceğine titizlenen Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesine gidecekti.

Oysa, yasayı hemen onaylamıştı. Bu sonuç, Evren - Özal arasındaki «görüş ve fikir birliğini» kanıtlıyordu. En azından Cumhurbaşkanının seçimi ANAP lehine görme eğilimini duyumsatıyordu.

Beklenti dönemine girildi. Bu arada başka siyasal oluşmalar gündeme geldi. Cindoruk «emaneten» sürdürdüğü DYP genel başkanlığından istifa etti. İstifa, Demirel için «uygun zamanda mı» gerçekleşmişti? Olumlu yanıt vermek zordu. Cindoruk'un görevden çekilme kararını «bir oldubitti» diye niteliyordu. Hiç değilse Cindoruk genel seçimi lider olarak geçirmeliydi. Özal'ın beklediği oluyordu. Karşı sağ cephede huzursuzluk dönemi başlıyordu. Ama kendi başı da derde girmişti. 180 milletvekilini yeniden listelere alan Özal'a karşı listeden dışlananlar ayağa kalkmışlar, Meclisin derhal toplanarak yeni seçim yasası yapmasını istiyorlardı. Bugün Özal'a muhalefetiyle tanınan o za-

manki Meclis Başkanı Necmettin Karaduman, küskün ANAP'lıların Meclisi toplama girişimlerini geri çeviriyordu.

Renk vermedi ama, Özal telaşlandı. Bir yandan «dış» muhalefet, öte yandan «iç» muhalefet! Anayasa Mahkemesi yasayı iptal ederse zor durumda kalabilirdi. Hatta zorunlu olarak toplayacağı Mecliste «dış ve iç muhalefet işbirliği gerçekleşebilir», o zaman tek başına iktidar, 1989 «ideali» sarsıntılara uğrayabilirdi. Mahkeme kararına uydurmak zorunda olduğu maddeler dışında, yasanın kılına dokundurmak istemiyordu.

Ekim başlarında «tarihsel buluşma» gerçekleşti. 12 Eylülde «darbeyi vuranla darbeyle giden» buluştu. Demirel, genel başkanlığa seçilince Cumhurbaşkanı Evren'le görüşme isteminde bulundu.

«Zorunlu ev sahibi ile zorunlu konuk» yan yana geldiklerinde Demirel'in duyguları karmaşıktı. Evren'in de... O güne değin Demirel, «Ya gün gelir yeniden siyasete dönerseniz ve Cumhurbaşkanı Evren'le görüşmek zorunda kalırsanız» irdelemelerine sert karşılıklar veriyordu:

«Çankaya'ya çıkacağına dağa çıkmayı» yeğlerdi!

Dağ yerine Çankaya tepesine çıkmayı yeğlemişti. Görüşme iki kısa cümlede özetlenebilirdi:

Demirel : «Geçmişi unutalım.»

Evren : «Unutalım!»

Görüşmeden sonra eski yargılarını anımsatan sorulara verdiği yanıtlar bir yerde gerçeği yansıtıyordu. «Buraya kişisel arzusuyla gelmemişti.» Lider olmuş, parti adına «zorunlu bir görevi» yerine getirmişti. Siyasetçi olarak Çankaya'ya çıkmayı daha önceden kararlaştırmış olsaydı, «o zaman genel başkanlık görevini kabul etmemesi» gerekirdi.

«Geçmişi unutalım» diyen Demirel, 12 Eylül tartışmalarını kapadığını mı ilan ediyordu? Yok, hayır! «Uygun zamana bırakıyordu.» Ne 12 Eylül, ne de Evren hakkındaki görüşlerinde değişiklik olmuştu. Fakat o gün Çankaya'da 12 Eylül tartışması açmak ne nezakete, ne de genel siyasete uyardı. Beklemek gerekiyordu.» Zaman çok, olanaklar boldu.

Anayasa Mahkemesi Özal'a «beklenen» darbeyi vurdu. Yasanın sekiz maddesini iptal etti. İnönü'nün Özal'a rica ettiği önseçim koşulu iptal edilen maddelerin başlıcasıydı. Yakaladığı fırsat kaçıyor muydu? Özal birden telaşlandı. Tutarsız irdelemeler yapıyordu. Ansızın şok geçiren bir insanın nasıl davranacağını bilemediği gibi, tutarsız kimi irdelemeler yapıyordu. Meclis toplanıp, mahkemenin kararları doğrultusunda yeni yasa hazırlayamazmış. Seçim kararı alıp kendini feshedeh bir Meclis ancak «harp halinde» toplanabilirmiş...

Bir başka tutkusu daha belirginleşti. «Seçilmemiş baskı gruplarından» söz ediyordu. Tabii bu, Anayasa Mahkemesiydi. 26 Mart 89 seçimlerinde «seçilmemiş baskı gruplarına» bir yenisini ekledi. Ulusal iradeyi temsil eden Meclis yasa yapıyor, üç beş kişi Yüksek Seçim Kurulunda bir araya gelip «Özal'ın koyduğu kuralları» yorumluyor, değiştiriyordu. Demokrasiyse demokrasi! Fakat Özal böyle demokratik «müdahalelerden hoşlanmazdı.» Çıkarlarını engelleyen her kuruma ateş ediyordu.

Sıkıştığı köşeden kurtulmaya çalışırken aklına yine İnönü geldi. Bu kez «telefon siyaseti» başladı. Özal arıyor, İnönü yanıt veriyordu. Bir garip ortamda yaşıyorduk. İptal kararından sonra parti merkez yönetimlerinin saptadığı listeler yok olmuştu, değerini yitirmişti. 1 Kasım 87 suya düşmüştü. İnönü'nün seçim tarihini daha ileriye alma önerisine Özal'ın verdiği yanıt çok ilginçti. Benliğine egemen olan tüm duyguları, kafasından atamadığı amaçları bütünüyle açıklayarak,

«Vaktim yok» demişti İnönü'ye.

Gerçekten vakti yoktu. Yaş altmışı geçmiş, olaylar oynak, iktidar kayabilirdi. Genel seçimi öne almayıp yasal zamana bırakırsa, 1988'de ne olacağını iktidar lütfunu esirgemeyen Allah bile bilemezdi. Çoğunluk elden giderse Semra Hanım Türkiye'nin «first layd» si olamaz, Özal Çankaya'da şöyle ayaklarını uzatıp geçmiş uygulamalardan doğan yüzlerce sorumluluktan ve hesap vermekten kurtularak yaşayamazdı.

Ya muhalefet? Özal'ın «istikbal planları»nın farkında mıydı? Özellikle ana muhalefet iç organlarındaki sancıları

gidermenin telaşına düşmüştü. Merkezdekiler önseçimsiz seçim, adaylık ister, Meclis dışında olanlar önseçimde direnir ki, listeye girebilsin. Parti kasası boş, propaganda için TV'deki olanak az...

«Boykot» bir kez daha gündeme geldi. Başbakanla «telefon muhavereleri» yapan İnönü, öteki iki muhalefet partisi liderine bilgi verdi. Özal uzlaşmaya yanaşmıyordu. Ecevit, SHP liderine ne yapmayı düşündüğünü sorarken seçime girilmemesini öneriyordu. İnönü «seçimi boykot etmekten yana» olmadığını söyledi, Demirel'e de «seçime gireceğini» belirtti.

İşte, o andan itibaren Özal'ın «önlenemeyen yükselişi» başladı.

Grubunu topladı. Listeye giremeyen küskünlerin oylarına gereksiniyordu. Muhalefetle birlikte hareket etmeleri «davaya ihanet olacaktı», hiçbir arkadaşı bu yolu yeğlemezdi. Listeleri yeniden gözden geçirecekti. Bir umut veriyordu küskünlere. Daha ötesi, kuliste milletvekili olamayacak ANAP'lılara «tatlı öneriler» sunuluyordu. İç ve dış muhalefet cephelerini birbirinden ayırmayı başarmıştı. Meclise yeniden egemen oluyor, sağ ve sol muhalefetle istediği gibi oynama şansını yeniden kazanıyordu.

Muhalefet, artık Özal'ın koşullarıyla seçime girecekti. İptal kararına uyarak «isteyen partinin önseçim yapması» kuralına uygun düzenlemeler yapıldı, genel seçim tarihi saptandı : 29 Kasım 1987!

«Boykot» neyi gerçekleştirirdi? ANAP, muhalefet partilerinin katılmayacağı bir seçime tek başına nasıl girecek, muhalefetsiz bir Meclisi nasıl açacak ve çalıştıracaktı? İnönü'nün yargısına göre, böyle bir sonuç «demokratik rejimi temelinden sarsardı.» Bu sonucun yeni bir darbe getireceği açıktan söylenmiyordu. Söylenen şuydu : Ola ki, «askerlerin aklına bu olanak gelebilirdi.»

Ne var ki, 1987'de açılan yol, Özal'a kapanmayacaktı. 26 Mart seçimlerinden sonra halk desteğini büyük ölçüde yitirmiş olan Özal'ın cumhurbaşkanlığı hevesleri «hukuken değil, ama siyasal açıdan 'gayri meşru' sayılacaktı.»

Meşru sayılan Mecliste ANAP çoğunluğu Özal ya da başka bir ANAP'lıyı —muhalefete karşın— seçerse, ne olacaktı? Ekim 1989 başlarında sorunun yanıtı aranıyordu.

Ecevit, o günlerde «Eğer İnönü, partisinden aldığı tam yetkiyi kullansa, fikrinde sebat etseydi, demokrasinin yolu açılırdı» dedi. Yetkili kurullar İnönü'ye «antidemokratik yasayla seçime 'hayır' yetkisi» vermişti.

Genelde kamuoyu —basın— Özal koşullarında seçime gidilmesinden yanaydı. «Özal tutkusu» pek çok yazarı sarmış, kimilerine de boykota gidilirse «darbe» olacağı korkusu egemen olmuştu.

Oysa demokratik yaptırımlarla antidemokratik oluşmaları engellemek rejimin olağan kurallarındandı. Demokratik yaptırımı savunarak seçimin boykot edilmesini isteyen bir avuç gazeteci arasında Uğur Mumcu ile ben de vardım. Yalnız kaldık!

Bana göre, Özal, 1987'de cumhurbaşkanı seçilmişti. 1987 seçiminden sonra, artık hiçbir engel tanımayacaktı.

Boykota gitmeyi geri çeviren İnönü sorumluluğu üstlenirken, «Biz yükselen bir grafik içindeyiz. Bunu devam ettireceğiz» diyordu.

«Yükselen grafik» 29 Kasımda sayısal olarak ortaya çıktı. Sonuçta : ANAP 292, SHP 99, DYP 58 milletvekilliği kazandı.

«Yükselen grafik» milletvekili sayısında 100'ü geçememişti.

O sırada Çankaya kulisi :

Eski Milli Güvenlik Konseyi ve de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinden Nurettin Ersin Paşamızın «ulusal yararlar gereği sağ bir iktidarın işbaşına gelmesini» istediğini duyuruyordu. Aynı sıfatları taşıyan Tahsin Şahinkaya Paşamız daha ileriye gidiyor, «12 Eylül yöneticileri ile askeri dönemi başarıyla koruyan ANAP iktidarını pekiştirecek yasayı Evren'in hemen onaylamasını» istiyordu.

Çankaya'nın gözde partisi ANAP'tı. Parti deyince akla gelen Özal'dı.

Özal dönülmez bir yolun başındaydı. «Startı» vermiş, Çankaya yokuşunda birinci kulvara —daha 1987 Kasımında— yerleşmişti. O güne değin gizlediği amacı, artık açığa vurmanın yeri ve zamanı gelmişti.

«Zaruri ahval ve şeraiti» sağlamıştı. 5 Ocak 1988 günü etliye sütlüye karışmayan, ama Özal sofrası gediklilerinden yakışıklı bir gazeteciyi kabul ederek «olay» yaratacak bir demeç verdi.

Perdeyi açtı. Uzun maratona ilk adımı attı.

Cumhurbaşkanlığı seçimine, «Bence getirilebilecek en önemli yaklaşım, cumhurbaşkanını halkın seçmesini sağlamaktır» dedi. «Böylece milletvekili seçilme yeterliliğine haiz herkes aday olabilirdi.»

Açıklamasındaki asıl önemli noktaya geldi:

«Bana gelince» dedi, «ben hizmeti nerede en iyi yapabileceğime inanırsam ona karar veririm.»

«Ben» diyor sürdürüyordu, «bu nedenle aday olabilirim.»

Kuşku pazarını heyecanlandırmak için bir eklenti yapıyordu:

«Ama olmayabilirim de!»

Büyüklük kompleksi benlikle sarmaş dolaş olmuş, zamanı kollayarak tartışmayı açmıştı. Cumhurbaşkanı seçimine daha bir buçuk yıl vardı. Özal aday «olabileceğini» duyuruyor, şimşekleri çok önceden üzerine çekmemek için «olmayabileceğini» de söylüyordu. Ne çare, SHP daha vakit varken Özal'daki kararlılığı analiz masasına yatırmayı gerekli görmüyordu. «Zamanı gelince» hem kararını, hem de kararına uyan eylemleri açıklardı. Demirel bunalımlı üç cumhurbaşkanı seçimi geçirmişti, deneyimliydi. Bunlara 1980'de kilitlenen cumhurbaşkanı seçimi de eklenirse, öteki siyasetçilere göre çok deneyimliydi.

Demeç yayımladığı gün, Özal'ın «cumhurbaşkanlığına hazırlandığını» söylüyordu. Özal'ı tanıyordu. O kumaştan hangi tür giysinin çıkacağını, Başbakanın önüne gelen «fırsatı» asla kaçırmayacağını sözlerine ekliyordu. «Altın fırsatı» kim kaçırmak isterdi?

Çankaya kavgası başlamıştı. Özal varacağı hedefi açıklayarak tartışmayı başlatmıştı. Daha vakit varken bu yön-

temi neden benimsediği sorulabilirdi. Bir özelliği vardı. Konuları kafasında evirip çevirdikten sonra «göstermelik tartışmalar» açıyordu. Herkes eteğindeki taşları döküyor, Özal bunları yanıtlıyor, siyasal merkezlerin eğilimlerini, görüşlerini «amaca giderken kullanıyordu.» Tabii, bu görüşlerin çoğunu kuliste çürüterek!

Kamuoyunda pek çok kesim —1988 başında— Özal'ın niyetine tam «teşhis koymuş» değildi. Başbakanın «bir yönetmelik niteliğinde ayrıntılar içeren 82 Anayasası yerine daha kısa, üç beş maddelik bir anayasa» getirmek amacıyla tartışma açtığına inanıyordu.

Kuşkusuz Konutta, Semra Hanımla söyleşilerinde bu varsayımları izleyen Özal, gülüyordu. Ailece gülüyorlardı. Basit bir çoğunlukla Çankaya'ya yerleşmenin olanaksızlığına güvenenler Özal'ı tanımamış, Türkiye'yi «tepeden ve tek elden» yönetme tutkusunu içeren büyüklük kompleksinin henüz farkına varmamıştı.

Özal, ikinci bir adım daha attı. 7 Ocak 1988'de Cumhurbaşkanı Evren'le görüştü ve kapı önünde 1989'daki cumhurbaşkanı seçimine yeni seçenekler öne sürdü.

«1989'da cumhurbaşkanı halk tarafından üç yıl için seçilebilir. Genel seçim, 1992'de. O yıl, hem cumhurbaşkanı, hem de genel seçim yapılır» dedi.

Herhalde «üç yılı» kendisi için istemiyordu. Evren'in üç yıl daha görevde kalmasını öne sürüyor gibiydi. 1992'de cumhurbaşkanlığına adaylığını koyacak, kazanacak, aynı gün yapılacak genel seçimde —nasılsa— ANAP iktidar olacaktı. Ne garip! Daha 1988'de 1992 seçimini alacağına inanıyordu. «Daha büyük yetkilerle» donanmış, bir olasılıkla Fransa'daki gibi yarı başkanlık ya da ABD örneği tam başkanlık sistemine 1992 seçiminden hemen sonra geçilecekti.

Böylece Türkiye, reform niteliğinde gördüğü, siyasal yapı değişikliğine gidecekti. Türkiye, Çankaya'dan «tek elden» yönetilecekti. O yüce yönetici, tabii Turgut Özal'dı!

Özal - Evren arasında «Köşk pazarlığı»ndan söz eden varsayımlar yayıldı. 12 Eylülcülerin «Evren'in süresini uzatacak formüle yatkın» oldukları söyleniyordu. Köşk, küçük

bir açıklama yapmakla yetindi. Evren, «Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili bir 'arayış' içinde» değildi, bu türden yayınlara üzülüyordu.

Fakat bu açıklama «görev süresini uzatacak formüllere karşı» olduğunu yeterince belirlemiyordu. Köşkte Evren'e yakın çevreler —örneğin Ali Baransel— Evren'in «uzatma isteklerini» benimsemediğini sorana söylüyordu, ama inandırıcı olamıyordu. Çünkü Konut çevreleri Özal'ın —Semra Hanımın deyimiyle— «babacan Evren'in» süresini uzatmak eğiliminde olduğunu yayıyordu.

Oysa, Özal'ın önündeki önemli engel Evren'di. Hedefe giderken ilk başta Evren engelini devreden çıkarmalıydı.

Aşağıdaki öykü, bunun kanıtıdır:

10 MART 1988

Bir cuma günü. Baransel'le Köşke gittik.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren beni kabul etti, bir saat görüştük.

Evren, bildiğimiz Evren'di. Basın dünyasındaki gelişmelerle çok ilgileniyordu. Bir süre basından konuştuk. «Güncel konulara» nereden ve nasıl gireceğini Cumhurbaşkanı belki kestiremiyordu, ya da benim başlamamı bekliyordu.

«Son görüşmemizde» diye başladım ve elimle oturduğu koltuğu göstererek,

«Özal'ın gözü 'burada' demiştim. Buraya gelmek istediğini söylemiştim» dedim.

Güldü : «Doğru» dedi, «söylemiştiniz.» Sürdürdüm :

«Artık, 'arzusu' iyice belirginleşti. Bakınız buraya çıkabilmek için neler yapıyor, yapacak. Sanki cumhurbaşkanlığı koltuğu bir devlet bakanlığı, atamayla doldurulacak bir yermiş gibi durmadan adaylar çıkıyor ortaya. (Kesin sayısını hiç merak etmemiştim. O güne kadar sayısız aday adı gazetelere geçmişti. O sırada aklıma geliveren rakamı söyledim.) Neredeyse daha şimdiden on beş aday çıktı piyasaya. Özellikle yaptırıyor, kışkırtıyor bunu. Buraya çıkmak

için ortaya değişik adların atılmasından memnun oluyor. Hiçbiri beğenilmeyecek ve kendisi...»

Bir süre sustum. Cumhurbaşkanı da kısa bir sessizlikten sonra, sanki cümlemi tamamlamak ister gibi,

«Olacağını sanmıyorum» dedi. Hangi anlama geliyordu söylediği? Elbette, bunu soramazdım. İki anlamı olabilirdi. «Ya Özal'ın aday olmayacağını ya da cumhurbaşkanlığına gelemeyeceğini» söylemek istiyordu. Altı çizilecek bir cümleydi. Bu kısa cümleyi söylerken, baktım, çok sakindi. Sonra önüne baktı, bir şeyler yaptı, masanın sol ucunda kristal bir bardak. Gözüme çarpanlar bunlardı.

Kuşkusuz hemen «gelecekteki durumunu» sormam gerekiyordu. Olanak vermedi:

«Ben ağır ağır toplanıyorum» dedi. İkinci bir kez seçilmesine anayasa engeldi. Evren anayasanın öngördüğü kimi hükümlerin MGK'de nasıl karara bağlandığını anlattı. Cumhurbaşkanlarının halk tarafından seçilmesini istiyordu, ama bu görüşe, özellikle MGK'ye hukuk danışmanlığı yapan Emin Paksüt karşı çıkmıştı. Birkaç aday çıkacak, kırıcı bir kampanya olacak, Çankaya'ya gelen insan «zafiyete» uğrayacaktı. Oysa Evren «halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının 'hiçbir partinin desteğine ihtiyaç duymayacağı' için daha sağlıklı görev yapacağına» inanıyordu.

O günlerdeki tartışmalarda yer alan «bir kişinin ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçilemeyeceği» hükmüne neden gereksinildiğini —söyleşinin akışı gereği— Evren'e sordum.

«Benim isteğimle oldu» dedi. Gülüyordu:

«Bana göre, hani Türkçede bir söz vardır, yaş yetmiş, iş bitmiş derler. Cumhurbaşkanı seçileceğim, ikinci kez seçilmem söz konusu olduğunda 75 yaşında olacağım, seksenlere kadar. İnsanın kafası bu yaşa kadar kaldırmaz diyordum.»

İyi, ama sadece «Evren dönemini» ele alan bir görüştü bu. Daha genç biri seçilir, bir kez daha seçilmesi söz konusu olabilirdi. Ya da yetmiş yaşlarında, ama dinç, kafası yerinde, demokratik rejime uyumu tartışılmaz bir başkası

üzerinde durulabilirdi. Anayasaya bu hüküm konulurken «Evren sonrası» düşünülmemiş, Evren'in Köşkten ayrılışıyla sanki deniz bitiyormuş gibi bir kanıyla hareket edilmişti.

Gerçekçi bir yaklaşım sergiledi:

«Her insan bir kez daha seçileyim ister» dedi. Birden dikkatim yoğunlaştı. Acaba Cumhurbaşkanı sözü nereye getiriyordu. Yeniden seçilmeyi istiyor muydu yoksa?

Ama gerekçesi kafamda gezinen varsayıma uymuyordu,

«Bir kez seçilen, eğer ikinci kez seçilmeyi istiyorsa, o zaman çoğunluğu elinde tutan partiye hoş görünmek için önüne gelen her yasaya, her kararnameye imzayı basmaya başlayacak. Benim o sırada bir kişinin ikinci kez seçilmesine karşı çıkışımdaki bir başka gerekçe buydu» dedi.

«Ama, yanlışlık şimdi anlaşıldı» dedim Cumhurbaşkanına.

Duraksamadan yanıt verdi:

«Zaten beni seçmezlerdi» dedi. (O sırada Evren'in önünü engelleyen madde olmasa ya da halk tarafından seçilme olanağı çıksa, halkın oyunu Evren için kullanacağı yazılıyordu.) Başka görüşler sıraladım;

«Şimdi seçmeyiz diyorlar. Anayasal engel var. İkinci kez seçilebilirliğinize yasal olanak olsaydı tabii aday olacaktınız. Şimdi Özal bunu kullanıyor. Halk seçseydi en az yüzde 60 oy alabilirdiniz.»

Çok kısa bir yanıt verdi Evren:

«Biliyorum.»

Demek istediğimi anlamıştı sanırım. Özal durmadan cumhurbaşkanlığı seçimine değiniyor, anayasa değişikliklerinden dem vuruyordu. 87 seçiminden önce başlattığı tartışmaları Ocak 88'de daha somutlaştırmıştı.

87 seçiminden önce başlayan ve giderek pekişen sezgilerde haklı olduğumuz, işte o sırada ortaya çıktı. Cumhurbaşkanı Evren, yoruma kapalı tekdüze bir sesle,

«Özal geldi —eliyle oturduğum koltuğu işaret etti— ve bana teklifte bulundu. O sırada sanırım geçici 4. madde-

nin kaldırılması konusu vardı. Bana 'lütfen kabul ediniz. 4. maddeyi kaldırırken bir devre daha cumhurbaşkanlığı yapmayı kabul ediniz' dedi. Kesinlikle reddettim, Çıktı kapının önüne bunu söyledi. Reddetmemin nedeni açıktı. 4. maddeyi kaldırmaya yanaşmasının sebebi, kendini ikinci kez seçtirmek için diyeceklerdi.»

Oysa «pazarlık» haberleri durmamış, sürmüştü. Seçimle birlikte yoğunlaşmıştı. (Önceki bölümlerde gördük, çeşitli evrelerden geçmişti.)

Evren Paşanın ret gerekçesi açıktı. İkinci kez seçilmeyi yasakları kaldıran geçici 4. madde ile aynı kaba girmenin yaratacağı siyasal sakıncalara bağlıyordu. Açık seçik hiçbir zaman söylemedi. Ama bende uyandırdığı izlenim şuydu: Anayasa halkoylamasıyla birlikte cumhurbaşkanlığına seçilmesine yönelen eleştirileri hiçbir zaman sindirememişti. Olanağını bulsa ya da böyle bir fırsat çıksa, öteki adaylarla çekişerek yeniden seçileceğinden kuşku duymuyordu. Böyle bir olanağı hemen kabul edebilirdi. Bunu yaparken «yeniden cumhurbaşkanı» olmayı istemekten ötede, halkoylarıyla yeniden seçilebileceğini «sevene sevmeyene» kanıtlamaktı.

Özal'ın «önündeki önemli bir engeli» nasıl kaldırdığını belgeleyen açıklama hemen geldi. Yumuşak, zor duyulabilir bir sesle konuştu Evren:

«Şimdi kulağıma geliyor. Benden söz edenlere, 'Teklif ettim, bir dönem kalın dedim, Evren Paşa reddetti' diyormuş.»

Bir anda düğüm çözüldü. 1989'a daha aylar vardı. Özal, bir olanak yakalamıştı; geçici 4. maddenin kaldırılması için halkoylamasına giderken, Çankaya'ya gelmiş, Evren'e «bir dönem daha kalması rica»sında bulunmuştu. Bu önerisini, sanki öteki partiler kabul edecekmiş gibi bir havada yapıyordu.

Daha, daha... Evren'in reddedeceğini biliyor, öneriyor ve yanıtı aldıktan sonra, Evren Paşa «eğilimlerini» önüne getirenlere ve getireceklere —görevini yapan insanlara özgü huzurla— Cumhurbaşkanına önerdiğini, ret yanıtı aldığını yayıyordu. Kısacası «o iş bitti» demek istiyordu.

Kuşku duyulmasın : Özal bugün bu konuyu basit bir mantıkla karşılayabilir. Elinden geleni yaptığını söyler. Evren'i bir dönem daha başta görmeyi —hatta tanıklar göstererek— içtenlikle istediğini anlatır. Ne çare, sonuç alamamıştır. Cumhurbaşkanlığı sorunu bunalıma dönüşmüş, başına kalmıştır. O zaman ne yapsın? Özveride bulunmuş, aday olabileceğini duyumsatmıştır. İki açılı yorumdan birini yeğlemeniz, Özal'ı «tanımanıza» bağlı. Benimki açık. Özal, Evren'den kurtulmayı 1987 sonuyla, 1988'in başında tezgâha koymuş ve başarmıştır.

İkinci bir kez konuyu Evren'e açmadığına göre, iki buçuk yıl önce öneride bulunurken içten miydi dersiniz?

Nitekim, 10 Mart 1988 görüşmesinde Evren'e açık açık görüşümü söyledim :

«Kurduğu oyun buydu zaten» dedim. «Buradan ret yanıtı alacak, soranlara önerdiğini söyleyerek Evren konusunu kapatacaktı.»

Sustu Evren. Ne doğruladı, ne yalanladı. «Özal konusunda bir yanılgı daha paşam» dedim.

«İnsan Evren'i» tartışmıyoruz. Demokratik düzene geçildikten sonra 12 Eylül liderinin daha yedi yıl Çankaya'da kalmasına karşıydık. 12 Eylülün kurulmasına izin verdiği üç partiden ikisi yitip gitmiş. Anayasanın durumu ortada. Kurduğu kurumlar sallanıyor. Başta YÖK, TRT, Danıştay'a atamalar ve benzeri kurumsal «müdahalelerinin» kalkabilmesi için 12 Eylülü simgeleyen kişinin yerini «demokrat» birine bırakması gerekiyordu. «Evren gitmeli»ydi, ama «Özal yukarı çıkmamalıydı.»

Otoriteyi bölmeden elinde tutmaya meraklı Özal, yukarı çıkınca Evren'in bugün üzerinde topladığı yetkilerin hiçbirini değiştirmeyecekti. Hatta bunlara yenilerini eklemeye çalışacaktı. Özal, 12 Eylül uzantısı idi. O da benzerleri gibi «tarihe karışmalıydı.» İşte, o zaman birinci aşamaya girilecek, 12 Eylülün «tasfiyesi» başlayacaktı. İkinci aşamada 12 Eylülün yasal ve kurumsal tasfiyesine sıra gelecekti.

Evren'e Başbakanın bugünkü «icraatına» kimi çevrelerin neden «tahammül ettiğini» anlatmaya çalıştım. Seçilmiş bir iktidardı, başbakandı. Kimi yerde yaptırımları «si-

yaset» gereği diye niteleniyordu. Ancak, ya cumhurbaşkanı olursa? Hanedan; ayrıntıları gazetelere geçen olaylar ve çeşitli yolsuzluk söylentileri... Köşke tırmanacaktı.

«Biz sizi, 12 Eylülü eleştiririz, eleştirdik. Siyasal görüşlerinize katılmayabiliriz. Ama bizlerden aileniz ve çevrenizle ilgili tek suçlama, söylenti geldi mi?» dedim Evren'e.

Kısacası bizler, cumhurbaşkanlığı konusunda «elmayla armudu karıştırmıyorduk.»

Sonra, cumhurbaşkanlığıyla ilgili olmayan konulara geçtik.

VE 1989'DA...

10 Mart 1988'deki görüşmeyi Hasan Cemal'e yazdım.

Sessizliğe gömüldük. Kenan Evren'in yedi yıl daha Köşkte kalması ya da süresinin üç yıl uzatılması —bana göre— artık gerilerde kalmıştı. Yeni bir ufuk belirmişti.

Özal, cumhurbaşkanlığı konusunu gündemde tutmayı başarıyordu. Basın, her gün taze gelişmeler içeren konuyu işliyordu. Gün geliyor Özal'ın aday olmayacağı haberleri yoğunlaşıyordu, gün geliyor tam tersi haberlerle ortalık çalkalanıyordu.

Fakat, 1988'i 89'a bağlayan aylarda büyüklük tutkusuna kapılan Özal, kimi gelişmelerin farkında değildi. «Hanedan» rezaletleri ayyuka çıkmış, pahalılık halkı ezmişti. Hükümetin yeni girişimler yapamaz hale gelmesi Özal'ın adım adım tükendiğini gösteriyordu. Artık «yapabildikleriyle» övünüyordu.

Özal hâlâ kendine dokunacak ellerin yanacağı inancındaydı. Hiçbir şeyin farkında değildi, daha doğrusu hiçbir şeyi umursamıyordu. Bütün kamuoyu araştırmaları gerçeği gösteriyordu. Halkla yaptığımız görüşmelerde bireyler Özal iktidarından yaka silkiyorlardı. Fakat «büyük» Özal, bütün bunların ANAP'ı karalayan «bir kısım basının marifeti» olduğunu öne sürüyordu.

Tükenmişliği somut biçimde —örneğin bir seçimle— ortaya çıkmadığından bizim dışımızdaki «öteki basın» hâlâ Özal'a oynuyordu. Çıkmadık candan umut kesilmezdi. Özal basından nefret ediyordu. İlkel «intikam» yöntem-

leri uyguluyor, eleştirinin dozu arttıkça kâğıt fiyatlarını yükseltiyor, gazetelerin can damarı ilanları «gazetesine göre» dağıtmak için olmadık girişimler sergiliyordu.

Konutta kabine üyeleri yerine aile toplanıyor, kabinede kardeşler yer alıyor, kabine dışında kardeşler, kızlar, damatlar, küçük oğullar vur patlasın çal oynasın, diledikleri gibi yaşıyorlardı. Parti ve hükümet işlerinin Semra Özal'ın katılımıyla yürütüldüğünü ANAP önde gidenleri söylüyordu.

Oysa Özal, gücünden kuşku duymuyordu. Öyle bir karizması vardı ki, bir iki küçük manevrayla kitleleri yine çekip çevirir, iktidarda kalmasına yetecek oyu alabilirdi. Böyle düşünüyor, görüyor, işin tuhaf tarafı, kimsenin inanmadığı bu varsayımlara kendisi inanıyordu.

Cumhurbaşkanlığına gün sayıyordu.

Cumhurbaşkanlığından ayrılırken Korutürk'ün, Evren'in yaptığının tersine, Özal «yukarı çıkacağı» günleri sayıyordu.

Önünde «idealini» engelleyecek hiçbir belirti yoktu. Gökyüzü yaz, kış Özal için bulutsuz ve açıktı. Yazılanların hepsi yalandı, bir amaca yönelikti. Yüksek hakem saydığı halka gittiğinde herkes dersini bir kez daha alacaktı. Tabii muhalefetin 1988 içinde ve sonlarında erken seçim istemesine olanak yoktu. SHP ile alay ediyor, İnönü'yü «Paşa Çocuğu» diye niteliyor, Demirel'in artık «tükenen siyasetçi olduğunu küçümseyen ifadelerle söylüyordu. Kotralarla denizdeydi, iki özel uçak, sayısını bilmediğimiz özel otomobiller buyruğundaydı. Halk pahalılıktan çektiğini yüzüne söylüyor, Özal'dan «ülkeyi kalkındırıyoruz» yanıtını alıyordu. Yurtiçinde geziler, arkasından batıya geziler.. Hanedan almış başını «bilinmez bir ufka» koşuyordu.

Yasa gereği Türkiye'de yerel seçimler yapılacaktı. Özal, 1989'un, 1988'e oranla daha kötü ekonomik göstergelerle boğazına sarılacağını biliyordu. Zamanı iyi seçmeli, cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağı yıla «gücünü pekiştiren sonuçla» girmeli, halkın güvenini, desteğini koruduğunu kanıtlamalıydı.

Yasa uyarınca seçimi, 1989 ilkbaharında yapacak olsa, kış aylarının bireylere çektirdiği sıkıntılar olumsuz oya dö-

nüşerek sandığa yansıyabilirdi. Hiç işine gelmiyordu. Büyüklüğünü yeniden kanıtlayacak bir manevraya gereksinen Özal, birden yeniden atağa kalktı.

Yerel seçimleri 1988 sonunda yapacaktı. Kasım ayı elverişliydi. Para dağıtıyor, değişik kesimlere olanaklar saçıyordu. İlkbahar gelmeden turnayı gözünden vurmalıydı. Muhalefet, yerel seçimi öne alamayacağını öne sürdü. Uyarılar demokratik kurallara saygılı insanlarda etkili olabilirdi. Yani biraz hesap kitap bilen, yasaları inceleyen veya inceleten insanlarda... Oysa Özal'ın bencilliği verdiği kararı değiştirmeye asla izin vermezdi. Direndi ve başını yine Anayasa Mahkemesinin duvarlarına çarptı.

Yerel seçim 26 Mart 1989'da olacaktı! Anayasa ve yasalara karşı gelen ruhsal yapısı yine ortaya çıktı. Yeni ve kısa bir anayasa özlemlerini dile getiriyordu. Fakat bu kez, rüzgâr tersine esti. 1983'ten 1986'ya değin ANAP'ı önde gösteren kamuoyu araştırmaları, 89 baharında ANAP'ın gerilere düşeceğini vurguluyordu. Tabii Özal bağırıyordu:

«Hepsi yalan! Kamuoyu araştırmalarına inanılmaz!»

Bir yandan da «özel araştırmalar» yaptırıyordu. Fala inanmayan, ama falsız kalmayan insanlar gibiydi.

ANAP Genel Merkezi, «liderin hoşuna gidecek» sonuçlar arıyordu. Gazetelere ve gazetecilere inanılmazdı. «Tek adam» tek başına parti olmuştu. Yerel seçimlerde 67 belediye başkanının dışında iki bine yakın ilçenin belediye başkanları listesini oturup kendi başına hazırlamıştı.

Kardeşi Korkut Özal bir söyleşide,

«*... İktidar olduğunuz zaman çevreniz değişiyor. Size doğruyu söyleyenler acı geliyor. Yavaş yavaş kendinize 'en güzel sensin' diyecek bir ayna istiyorsunuz. Bu aynalar da menfaat çevreleridir. Bundan kurtulmak mümkün değil... Fakat benimle kaim, benden sonra tufan olursa, olmaz...*» gibi nitelemelerde bulunuyordu.

Bu irdelemelerinde «söz ağabeyin» dışındaydı, güya genel tanımlamalar yapıyordu.

Kampanya boyunca kendine güvenini tazelemeye çalıştı. Özel uçağıyla propagandaya çıkıyor, yanından eksik

etmediği bir avuç gazeteciye muhalefetin seçimlerde alacağı sonuçtan sonra perişan olacağına ilişkin demeçler veriyor, söyleşiler yapıyordu.

26 Martta öyle bir darbe yedi ki, altından nasıl kalkacak, kimse kestiremiyordu. ANAP birinci parti çıkacaktı, üçüncü oldu. Oylarım yükselecek diyordu, yüzde 36.5'dan, 21.8'e düştü. DYP bitecek, eriyecek, silinecek diyordu. Demirel yüzde 25'lere tırmandı. SHP'den «bir şey olmaz» derken İnönü, 27'lere ulaştı.

Tam bir bozgundu. O gece Konutta telefonlar çalmıyordu. Kazanan bir parti ayağa kalkar. Yitiren partiden lidere telefon açılmaz. Eski ve modası geçmeyen bir siyaset kuralıdır bu. İşte o sırada bir koltuğa çöktü. Bir süre düşündükten sonra «artık politikadan çekilmeye karar verdiğini» çevresine bildirdiği söylenir.

Bu haberlerin gerçekleşeceğine, 26 Mart gecesi inanamazdık. Nitekim birkaç gün geçtikten sonra bu haberlerin hiçbir değeri kalmadı.

Konut seferber oldu. Özal'ı onarmak, moral aşılarla yeniden siyasal yaşama geçirmek gerekiyordu. Tabii, bu zorlu görev Semra Özal'a düştü. Üç beş gün sonra, Özal yine bilinen Özal'dı. Ne seçim yitirmişti, ne de ulusal desteğin altından çekildiğine inanıyordu.

Bu kez, «halkın kendisini ve partiyi uyardığını» söylüyordu.

«Az buçuk hatalar» yapmıştı. Hepsi o kadar!

Oysa halk, Özal'ı, hanedanı, ANAP iktidarını istemiyordu. Muhalefet demokratik gelenek ve görenekler gereği hemen erken seçim istedi. Ulusun yüzde 21.8 oyuna dayanan bir parti Mecliste yüzde 65 iskemleyi elinde tutuyor, Özal halk desteğinden yoksun iktidarını sürdürmeye çalışıyordu. Kıyaslama abartılı değildi, gerçekti. Ama Özal gerçeğin koşullarına uyacak adamlardan değildi.

Hemen önlemler aldı. Mantığı basit, fakat geçerliydi. Erken seçim kararını kim alacaktı? Meclis! Çoğunluk kim-

deydi, ANAP'ta! Hemen parasal denklemler kurdu. Milletvekili maaşlarını beş milyona dayadı. Arkadan 21.8 oyla milletvekillerinin başına neler geleceğini bir güzel anlattı.

ANAP milletvekilleri de artık «ulusun bir uyarı» yaptığına inanmışlardı! Muhalefet bastırıyordu, ama, Özal'ın erken seçime filan gideceği yoktu. Bir insan, hele önünde seçimden kaçmaya yarayan bunca olanak varken, ilmiği eliyle boynuna geçirir mi? Muhalefet istediği kadar bastırsın, umurunda değildi. Örneğin İngiltere'de, Almanya'da iktidar partileri bir iki yerde yerel seçim yitiriyor, ama iktidardan gitmiyorlardı. 1987'de iktidarı kazanmıştı, gerisi palavraydı.

Batıdan örnekler doğru olmasına doğruydu. Fakat Türkiye'de 26 Mart seçimleri yerel olmaktan çıkmış, Özal'a güvenoylamasına dönüşmüştü. Seçimden önceki günler umutlu görünen Özal, muhalefetin meydan okumasını kabul etmiş, sonuçta yüzde on beş oy yitirerek üçüncülüğe «terfi» etmişti.

1989 yazı başında Özal'ın hem iktidarı, hem de cumhurbaşkanlığı tartışmalıydı. Temmuz ortalarında erken seçim olmayacağı üç aşağı beş yukarı belli olmuş, Özal'ın cumhurbaşkanlığı manevraları yeniden başlamıştı. Ana muhalefet hâlâ, «erken seçimden kaçmayı başaramayacağı» savıyla yükleniyordu. Bu aşamayı geçen Özal, gözünü başka yönlere çevirmişti.

Hanedan susuyordu. Semra Özal susuyordu. Fakat «aile içi» karar daha anlamlıydı. Özal'ın ilk seçimde iktidardan gideceği görüşüne, artık «aile çevreleri» de karşı çıkamıyordu. Fakat «babayı» kurtarmak gerekiyordu. ANAP çoğunluğu Özal'a teslim olmuştu. Gruptan eleştiri içeren cılız sesler yükseliyor, Özal'ın adaylığını en çok 20 - 25 milletvekili kabul etmiyordu. Ne çare, Özal durumu öyle görmüyor, yeterli oy 226'nın üstünde «askerleriyle» Çankaya'ya çıkacağına inanıyordu. Haklıydı.

Erken seçimi olanaksız duruma getirdikten sonra, planın ikinci aşamasını uygulamaya koydu. Yine bilinen ağzı kullanıyordu. Aday olabilirdi, olmayabilirdi de... Fakat bir sivil seçilecekti Çankaya'ya. O da ANAP'tan çıkacaktı. Muhalefet bu kez, kimi tehditler savurmaya başladı. Bir ANAP'

lı, ya da Özal cumhurbaşkanı adayı olursa seçime katılmayacaktı. O zaman seçilen kişi Türk ulusunun değil, ANAP'ın cumhurbaşkanı olacaktı. Özal'a bu uyarılar vız geliyordu. Birden başka bir yöntem daha geliştirildi.

Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili kuralları anımsatmaya başladı. Adaylığına ANAP milletvekilleri karşı çıkarsa, dördüncü turdaki başarısızlıktan sonra, Meclis feshedilecek ve seçim zorunlu hale gelecekti. Milletvekilleri derken, sadece kendi grubunu tehdit etmiyordu. Muhalefette de erken seçim istemeyenler vardı. Onları da «tahrik» ediyordu.

Ana muhalefet partisinin ne yapacağı haziran sonlarına doğru açık seçik belirmemişti. İnönü'nün söylediklerini yan yana getiriyor, ancak Özal aday olursa ya da öne sürdüğü koşulları uygularsa ne yapacağını anlayamıyorduk. İnönü üzerinde eleştiriler yoğunlaşırken temmuz başında SHP, bir bildiriyle iki noktaya ağırlık verdi.

Meclis meşruydu. Meclis başkanlığı seçimine katılacak, Meclisin meşruiyetine gölge düşürecek davranışlardan kaçınacaktı. Özal aday olmakta «direnirse» seçime «katılmayabilirdi.»

Demirel daha kesin tavır aldı. Seçime girmez «Özal'ı kendi çalan kendi oynayan» durumuna düşürürdü. Fakat anahtar, SHP'de idi. Demirel, Meclis başkanlığı seçimine de katılmak istemiyordu. SHP'nin zorlayıcı bildirisi çıkınca, politika değiştirdi. Cumhurbaşkanlığı konusunda kararlıydı. Buna karşın SHP, cumhurbaşkanlığı seçimine katılırsa «Özal'ın cumhurbaşkanlığını meşrulaştıracaktı.» Bundan çekiniyordu. Bir de «eylemde» yalnız kalmaktan korkuyordu.

Ağustosta SHP'de bir başka gelişme izlendi. SHP milletvekilleri ANAP'lı bir adayın seçimine katılmayacaklardı. Hele Özal olursa, asla seçime girmeyeceklerdi. SHP'nin belirgin koşulu Özal'ın aday olmamasıydı.

Özal için cumhurbaşkanlığı koltuğu önüne gelmişti. Öyle istiyordu ki... Eylül 89 sonlarına doğru herkesi şaşırtan bir konuşma yaptı:

«Bu partiyi o kurmuştu. Üst üste iki genel seçim kazanmış, 'memlekete çok hizmet' etmişti. 'Ben' herkesten daha fazla cumhurbaşkanlığına adayım» diyordu.

Akıl almaz bir mantıkla «cumhurbaşkanlığına seçilmeyi kendine 'hak' görüyordu.» Öyleyse? Hak verilmezse, alınırdı. Kıskıvrak bağladığı ANAP oylarıyla Çankaya'ya çıkardı. Ya Özal'ı istemeyen yüzde 85 çoğunluk? Aklına bile gelmiyordu.

Üç parti liderinin aday olmaması koşuluyla partiler arası bir kişi üzerinde «uzlaşmayı» öneren, ne yazık ki, Özal'dan tersine yanıtlar alan İnönü, birden çok sert çıktı:

«Cumhurbaşkanlığı seçimine katılmayacaklardı. 'Uzlaşma' olmadan ANAP'lı birini ya da Özal'ı iktidar çoğunluğu seçerse, o cumhurbaşkanını SHP tanımayacaktı. Kutlamayacak, bulunduğu resmi törenlere gitmeyecekti. Böylece Özal cumhurbaşkanı seçilirse, ülke ikiye ayrılacaktı. Özal'ın temsil ettiği azınlık... Özal'ı istemeyen çoğunluk...»

89 Ekimine girdiğimiz ilk günlerde Özal, adaylığını 19 Ekime kadar açıklamayacağını, o günün gece yarısına kadar susacağını bildiriyordu. Hesabı şu olabilirdi : Adaylık resmileştikten sonra, artık geri çekilemezdi. Aday gösterme süresi on gündü. «Başka baskıların» önüne geçmeyi düşünüyordu. 4 Ekim 89'da «cumhurbaşkanlığına layık 'tek insanı' ilan etti : Turgut Özal!»

Adaylığını koymayarak büyük bir sürpriz yapacağı yolundaki varsayımlar, söylentiler dolayışıyordu. Gerçekten adaylığını koymazsa büyük özveride bulunacak... Büyüklük kompleksinden silkindiğini, ulusal iradeye boyun eğdiğini gösterecekti. Demokratik kurallar karşısında yazgısına rıza gösteren bir insan görüntüsü sergileyecekti. Kendini aşabilir miydi, acaba?

Oysa parti kademelerinde Özal'ın adaylığına kesin gözle bakılıyor, «sonrası» için planlar yapılıyordu. Özal'dan sonra kim başbakan, kim parti lideri olacaktı?

Cumhurbaşkanı Evren, «sandıklarını» hazırlamıştı. Nisan başında muhalefet liderleriyle yaptığı görüşmelerden sonra «erken seçimi demokrasinin gelenek ve görenekleriyle ele almayı» öneren bir çıkış yapmış, başarıya ulaşamamıştı. Cumhurbaşkanlığı konusunda devreye girmek istemiyordu. Haziran başından itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin —Ali Bozer'in adını da vererek— Çankaya'da ılımlı, particiliğiyle göze batmayan bir «kişi» istediği yaygın-

laşmıştı. Zaten Evren'e, Bozer adı söylendiğinde yadsımamıştı. «Uygundur» dediği söyleniyordu.

Ordunun doğrudan «müdahalesi» söz konusu değildi. Basın, aydın çevreler herhangi bir «müdahaleye» karşıydılar. Zaten TSK de cumhurbaşkanlığı seçimine doğrudan müdahale etmeyi düşünmüyordu. Kimi duyurumlar yapıldığından söz edenlere rastlanıyordu. «Bu kez, siyasetçiler direnmeli ve Özal'ı Çankaya'dan alıkoymalıydılar.»

«Büyüklük kompleksini» örtmüştü Özal. Köşke bir çıksın, demokrasinin en yakın izleyicisi ve koruyucusu olacaktı. Son günlerde bu hava basılıyordu.

Ekim 89 sonlarında her şey aydınlığa çıkacaktı.

13 Eylül 89'da Cumhurbaşkanı Evren'in yanından ayrılırken söylediklerini düşünüyordum:

«Bana hiç açmadı konuyu» demişti. «Ben de sormadım.»

4 Ekim 89'da, Özal'ın konuyu, Evren'e hâlâ açmadığını öğreniyordum.

Konuyu Özal açmazsa, elbette soramazdı. Yolun yarısını geçmişti Özal. 9 Kasımda yapılacak resmi törenle Çankaya'nın yedi yıl için yeni sahibi olmaya hazırdı.

Bir «halef (Özal), bir selef (Evren) öyküsü»nü daha 87 sonlarında bağlamıştı Özal. Selefi Evren'e Marmaris'e kadar uğurlar olsun!

Yazdıklarımızı noktalarken Özal, Cumhurbaşkanlığına hazırlanıyordu.

Acaba, SHP Genel Sekreteri Baykal, Özal'ın yüzde 95 aday olmayacağını söylerken nerelere ve neye güveniyordu?

Tek soru buydu. 5 Ekim 1989 gününe kadar izlediğimiz gelişmeler zayıf bir «acaba» sorusuyla bitiyordu.

Özal adaylığını koymazsa yeni basımlara bir bölüm eklerdik... Hem de ülkemiz ve insanlarımız adına mutluluk duyarak...

MÜNASEBETSİZ BİR FIKRA

Mazhar Osman, bir ruhbilimciydi. Genç kuşaklar, adını bilmez, hatta orta yaşlılar arasında anımsamayanlar

çıkabilir. Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay, Mazhar Osman'ın öğrencisi. Bir zamanlar çok ünlüydü Mazhar Osman. Bakırköy'deki akıl hastanesinin simgesiydi ve ünü yayılmıştı. Günün birinde Gökay'la ilgili bir öykü yaygınlaştı:

Mazhar Osman'a, «Öğrenciniz Gökay, ordinaryüs profesör oldu» demişler.

«Olur» demiş.

«Gökay, İstanbul'a vali atandı.»

«Atanır.»

«Gökay siyasete girdi, milletvekili seçildi.»

«Seçilir.»

«Gökay bakan oldu.»

«Olur.»

«Başbakan olacağı, sonra cumhurbaşkanı olacağı söyleniyor.»

«Başbakan da olur, cumhurbaşkanı da» dedikten sonra kısa bir ek yapmış sözlerine:

«Bir gün Allah olduğunu söyler, işte o zaman bana getirirler.»

Cumhurbaşkanlığı öyküleriyle ilgisi olmayan münasebetsiz bir fıkra işte...

Rahatlamanız için!

(5 Ekim 1989 — Ankara)

BİR DEĞERLENDİRME

Bildiklerimi, gördüklerimi, kimi önemli söyleşileri aktardıktan sonra, sıra bir değerlendirme yapmaya geldi. Günümüzdeki siyasal koşullarda Özal Çankaya'ya çıkarsa ne olabilir, çıktıktan sonra nasıl davranabilir gibi soruları düşünmek gerekiyor. Evren'in Çankaya'dan ayrılmasıyla 12 Eylül sona eriyor mu, yoksa Evren'den sonra 12 Eylül sürecek mi?

Bu değerlendirmeyi eski öğretim üyesi, *siyaset bilimcisi* Gencay Şaylan'la birlikte yapmayı yeğledim. Aynı gazetede çalışıyoruz. Her gün söyleşiyoruz. Ben sordum, Şaylan yanıtladı ve aşağıdaki «değerlendirme» çıktı ortaya:

Parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanlığının yeri, önemi ve işlevi nedir?

ŞAYLAN : Parlamenter sistemlerde «devlet başkanlığı» sembolik ve protokoler bir görev; gerçek anlamda iktidarın kullanımına devlet başkanları katılmıyor. Parlamenter demokrasilerde devlet başkanları, belli bir siyasi görüş ya da ideolojiyi değil, ulusun birliğini, yüceliğini ve egemenliğe sahip oluşunu temsil ediyorlar. Bu nedenle de devlet başkanları için «siyasi sorumsuzluk» ilkesi kabul edilmiş. Devlet başkanları yasama ve yürütme organının kararlarını, devletin başı olarak, ulusal egemenlik adına onaylıyorlar; ancak bu onaylama faaliyetlerinden dolayı hiçbir biçimde sorumlu tutulmuyorlar.

Devlet başkanlarının, parlamenter demokrasilerde sembolik ve protokoler bir işleve sahip olduğunu gösteren en açık kanıtlardan biri, seçimle işbaşına gelmenin zorunlu koşul sayılmaması. Örneğin Birleşik Krallık, Hollanda, İsveç, Norveç gibi parlamenter demokrasinin en gelişmiş örnekleri sayılabilen ülkelerde devlet başkanlığı görevi krallar ya da kraliçeler eliyle yürütülüyor. Devlet başkanlığının babadan ya da anneden evlada miras bırakılması; bir başka deyişle bu görevin bir ailenin tekelinde olması, demokrasi açısından herhangi bir sorun yaratmıyor.

Parlamenter demokrasilerde güç esas olarak parlamentoya ait, ulusal egemenliği esas olarak bu kurum kullanıyor ve bir ölçüde bağımsız yargı ile paylaşıyor. Yürütme organı ise parlamentoya ait iktidarın bir bölümünü kullanıyor. Bu bakımdan yasama ve yürütme organları için seçim zorunlu koşul. Gerçek iktidar ve yetki yasama ile yürütmenin elinde olduğundan sorumluluk da bu kurumlara düşüyor.

O halde şunu söylemek olanaklı : Devlet biçimi ister monarşi, ister cumhuriyet olsun, devlet başkanlarının sorumsuzluğu ve siyasi açıdan yetkisizliği parlamenter demokrasinin ana kurumlarından biri. Eğer devlet biçimi cumhuriyet ise, cumhurbaşkanları kralların işlevini yükleniyorlar, ama bu aslında yetkisiz

bir iktidar makamı. Cumhurbaşkanı ulusun birliğini temsil ediyor ve egemenliğe kayıtsız şartsız sahip olan ulus adına yasama ve yürütmenin işlemlerini onaylıyor. Ancak bu işlemlerin ya da kararların oluşumuna, biçimlenmesine katılması söz konusu değil.

Parlamenter demokrasilerde olağanüstü dönemlerde ya da ciddi bunalım ortamında devlet başkanlarının doğrudan bazı yetkileri kullanması söz konusu oluyor. Burada temel amaç olağanüstü durumun ya da bunalımın parlamenter demokrasiyi tahrip etmesini ya da zayıflatmasını önlemek. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında kral, parlamentodan bir ulusal koalisyon hükümeti kurulmasını istiyebiliyor ve bunun için doğrudan yetki kullanımına kalkışabiliyor. Ancak böyle bir durum, siyasal rejimi tehdit edebilecek bir bunalım karşısında, parlamenter demokrasiyi korumak için söz konusu olabiliyor.

Parlamenter demokrasilerde devlet başkanları «tarafsız» olmak zorunda, çünkü ulusun birliğini temsil ediyorlar. Cumhurbaşkanları seçimle işbaşına geldikleri için tarafsızlık daha da önem kazanıyor. Çünkü seçimle işbaşına gelmek demek, bir çoğunluk tarafından kabul edilmek, ama aynı zamanda bir azınlık tarafından reddedilmek anlamını taşıyor. Bu bakımdan seçimle işbaşına gelen cumhurbaşkanlığı için, hukuki tarafsızlık kavramı tatmin edici olmuyor. Cumhurbaşkanlarının tarafsızlığı konusunda toplumda kuşku ve güvensizlik olmaması da gerekiyor. Bu çok önemli koşulu sağlamak için gelişmiş demokrasilerde cumhurbaşkanı adayları, genellikle bütün toplum gözünde saygın ve güvenilir kişilerden gösteriliyor. Örneğin bugünkü Federal Almanya Cumhurbaşkanı Weicaszker, Hıristiyan Demokratlar tarafından aday gösterilip onların oyları ile göreve seçilmiştir. Ama cumhurbaşkanı kişisel saygınlığı ve güvenilirliği olan bir kişidir. Yani karşı taraf da onu bu göreve layık bulmuştur. Ama örneğin Kohl gibi bir adayın seçilmesi çok zordur, bir bakıma olanaksızdır. Çünkü tarafsızlığı ve kişisel saygınlığı konusunda toplumda bir uzlaşma mümkün gözükmemektedir.

Parlamenter demokrasilerde devlet başkanlığının sembolik ve protokoler bir işlevi olduğunu söylüyorsunuz. Acaba aynı durum, parlamenter demokrasiyi kurmak iddiasında bulunan Türkiye için de söz konusu mu?

ŞAYLAN : Hayır, Türkiye'de durum farklı. Cumhurbaşkanlığı son derece önemli bir makam kabul ediliyor. Kurumsal yapı, yani anayasal düzenlemeler parlamenter sistemi işletmeye yönelik, ama yine de cumhurbaşkanının rolü ve işlevi, en azından batıdaki demokrasilerden çok farklı oluyor, farklı biçimde algılanıyor.

Bunda tarihsel mirasın bir etkisi var. Atatürk ve İnönü, çok etkili kişiler. Devlet başkanı olarak da tüm iktidarı ellerinde tutuyorlar. Ama unutmayalım ki, bu dönemlerde zaten Türkiye'nin siyasal rejiminin parlamenter demokrasi ile uzaktan yakından ilgisi yok. 1945'e kadar bir tek parti Cumhuriyeti var ve bu sistemde cumhurbaşkanı siyasi iktidarın gerçek başı. İşte bu tarihi mirasın ve Atatürk ile İnönü'nün kişisel ağırlıkları, toplumun siyasal kültüründe batıdakinden farklı bir devlet başkanı imajının doğmasına katkıda bulunuyor.

Ama 1945 ya da 1950'den sonra durumun değişmesi gerek. Çünkü bu tarihten itibaren parlamenter demokrasinin ana kurumları Türk siyasi yaşamına yerleştirilmeye çalışılıyor. Seçim ve temsil ilkesi, birbirleri ile yarışan siyasi partiler, yasama ve yürütme üzerinde yargı denetimi, ulusun birliğini temsil eden sembolik yetkilere sahip cumhurbaşkanlığı gibi kurumlar siyasi yaşama sokuluyor. Ama organ naklinde olduğu gibi bunların çoğu siyasal organizma ya da sistem tarafından kabul edilmiyor. Cumhurbaşkanlığı da bünye tarafından kabul edilmeyen kurumlardan biri, yani sembolik ve protokoler yetkilere sahip cumhurbaşkanlığı.

Batıdaki parlamenter demokrasilerde olandan farklı bir cumhurbaşkanlığı anlayışına yol açan iki temel etkiden söz etmek mümkün sanıyorum. Bunlardan biri siyasal kültür. Atatürk ve İnönü'den gelen

siyasal miras güçlü, etkin, âdeta siyasi olarak her şeye kadir bir cumhurbaşkanı imajıdır. Bu imaj Türk toplumundaki devlet kültü anlayışı tarafından desteklenıyor. Siyasal kültürümüzde sivil toplum geleneği ve değerleri yok denecek kadar az, ama çok güçlü bir devlet kültü var. Her şey devlet için inancı toplumda çok yaygın. Cumhurbaşkanı devletin başı olduğu için toplumda en yetkili ve güçlü kişi olarak görülüyor. Ona, otoriter bir baba kimliği içinde bakılıyor. İşte siyasal kültürdeki bu tür değer yargıları cumhurbaşkanlığı makamının çok prestijli olmasına yol açıyor.

Türkiye'de halen içinde yaşadığımız sert cumhurbaşkanlığı tartışması, bu makamın sembolik ve törensel yetkilerin dışında önemli bir siyasi ağırlığa sahip olduğunu kanıtlıyor.

Cumhurbaşkanlığı makamının önemini artıran bir başka neden de ülkemize özgün siyasi koşullar. Bu, hiç kuşkusuz siyasi kültüre egemen değer yargılarından çok daha ağırlıklı bir etken işlevi görüyor. Türkiye'de bazı devlet kurumları, örneğin Silahlı Kuvvetler, MİT, resmi iktidar yapısından bağımsız, resmi iktidara karşı yüksek bir özerkliğe sahip. 1950 - 60 döneminde bu özerklik, bir ölçüde zedelenmiş ama 1960' tan sonra tekrar yoğunlaşmış. İşte bu noktada, sanıyorum, cumhurbaşkanlığı makamı çok önemli bir işleve sahip. Siyasi iktidarın her kararını sembolik olarak cumhurbaşkanı onaylıyor. Yasalar, atamalar, yeni düzenlemeler gibi. İşte bu sembolik yetki sözü edilen kurumların özerkliğini ilgilendiren kararlarda sembolik olmaktan çıkabiliyor. Nitekim 9 Kasımda göreve başlayacak yeni cumhurbaşkanı seçiminin bir bunalıma dönme eğilimi bu özellikten kaynaklanıyor. Sözü edilen özerk kesimler cumhurbaşkanlığı makamı aracı ile otonomilerine müdahale edilmelerini önlemeyi başarmış. Şimdi bu durumun değişme olasılığı ciddi bir sorun haline gelme istidadı gösteriyor.

Sayın Evren'in 9 Kasım 1989 günü cumhurbaşkanlığından ayrılması artık 12 Eylül döneminin son bulduğu biçiminde yorumlanabilir mi?

ŞAYLAN : Hayır sanmıyorum. 12 Eylül rejimi, darbeyi yapanların işbaşından uzaklaşmasından sonra da sürmesi için gerekli düzenlemeleri yapmış ve ondan sonra normal düzene geçmiştir.

Sayın Evren'den sonra cumhurbaşkanlığı için en şanslı adayın Sayın Özal olduğu görülüyor. Bilindiği gibi Sayın Özal, 12 Eylül rejiminin siyasi ürünlerinden biri. Ayrıca 1983 Kasımından beri iktidarda olmasına karşın, 12 Eylül rejimine sahip çıkmış, bu rejimi değiştirmek için hiçbir ciddi girişimde bulunmamış bir siyasetçi. Ayrıca ileride bu konuda bir şeyler yapacağını gösteren bir ipucu ya da göstergeden söz edilemiyor.

12 Eylülcüler 6 Kasım 1983 seçimlerinden önce ülkenin yönetimine, kamusal yaşamına yön veren tüm yasaları çıkarttılar. 1982 Anayasası, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, 2803 sayılı Jandarma Kanunu, YÖK Yasası, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu, 2876 sayılı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, 2908 sayılı Dernekler Kanunu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve MİT Kanunu gibi temel yasaların seçimlerden önce alelacele çıkarıldığını biliyoruz. 12 Eylülcüler bu yasaların son derece antidemokratik hükümler içerdiğinin ve kendi yaptıkları anayasaya bile karşı olduğunun farkında. Bunun için anayasaya bir madde koyarak çıkardıkları yasalar aleyhine Anayasa Mahkemesine gitme yollarını kapatıyorlar. Yani bu antidemokratik kanunlardan kurtulmanın tek yolu TBMM'nin sözü edilen yasaları değiştirmesi.

Ancak Sayın Özal'ın yedi yıllık iktidarına bakınca bu yasalardan hiçbirine dokunmadığını görüyoruz. ANAP iktidarının değişiklik yaptığı bir tek 12 Eylül yasası var: Seçim Kanunu. ANAP iktidarı bu yedi yıl içinde yapılan her seçim öncesinde yasayı değiştiriyor, o seçim için kendisine maksimum avantajı sağlayacak

düzenlemeyi yapıyor. Başka bir deyişle, antidemokratik düzenlemelerden pek memnun gözüken Sayın Özal, demokrasinin yerleşmesi ve işlemesi açısından yaşamsal öneme sahip seçim istikrar ve güvencesini parça parça eden yasal değişiklikleri arkası arkasına çıkarıyor.

Demek ki, neresinden bakarsak bakalım; 12 Eylül rejiminin Sayın Evren'in cumhurbaşkanlığından ayrılması ile son bulmayacağı apaçık bir biçimde ortaya çıkıyor. Sayın Özal sık sık demokrasiden söz ediyor. Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna katılması için içten bir uğraş veriyor, ama diğer taraftan da 12 Eylül rejimine olduğu gibi sahip çıkıyor.

Yukarıda örneklerinden söz edilen 12 Eylül yasaları, içerikleri bir yana çıkış biçimleri açısından da demokrasi için sorunlu. Bu yasalar, seçimle gelecek sivil iktidarlara güvenilmediği için 1982 ve özellikle 1983 yıllarında hızlı bir biçimde çıkarılmış. Yani bu yasaların arkasında, askerlerin ya da 12 Eylülcülerin daha sonra gelecek sivil iktidarlar için öngördükleri elbise modeli anlayışı yatıyor. Salt bu yaklaşım nedeni ile sivil iktidarların sivilleşme ve demokratikleşme için sözü edilen yasaları değiştirmesi gerekiyor. Ama Seçim Yasası hariç, hiçbirine dokunulmuyor. Bu yasalar nedeni ile Türkiye İLO gibi kuruluşlarda, çeşitli uluslararası demokratik platformlarda çok zor durumda kalsa da yasaları değiştirmek yerine sıkıntıların göğüslenmesi yeğleniyor.

Turgut Özal cumhurbaşkanı seçilirse bu makamın yetkilerini nasıl kullanacak?

ŞAYLAN : Sayın Özal'ın ilginç bir Amerikan hayranlığı var. Ama bu hayranlık galiba Amerikan siyasal sisteminin temeli olan «güçler ayrılığı ile fren ve denge ilkelerini» kapsamıyor. Sayın Özal'ın yedi yıllık siyasi performansına bakıldığında bir özelliğinin çok belirgin hale geldiği söylenebiliyor. Uzlaşmadan ve yetki paylaşımından hiç hoşlanmıyor, aksine tüm yetkileri kendinde ve resmi olmayan bir dar çevrede yoğunlaştırıyor. Bunun sonucu olarak da parlamenter demokrasinin kurumları ciddi yaralar alıyor.

Sayın Özal, parlamentoda üçte ikiye yakın çoğunluğa sahip olmasına karşın yine de bu kurumu devre dışı bırakacak girişimlerde bulunuyor. Bunun en açık örneği kanun hükmünde kararname uygulamaları. Kanun hükmünde kararname, aslında sisteme göre nadiren kullanılabilecek bir yetki ve bu yetkinin kullanımı için özel koşullar gerekli. Ama yedi yıllık ANAP iktidarında kanun hükmünde kararnamelerin müthiş bir yaygınlık kazandığı, olağan hale geldiği görülüyor.

Fon uygulamaları ile parlamentonun temel işlevi olan mali denetime önemli bir sınırlama getirilmiş olunuyor ve böylece parlamento, kurum olarak doğumuna yol açan işlevi açısından devre dışına doğru itiliyor. Tıpkı yasama gibi, temel yürütme organı olan Bakanlar Kurulu da esas işlevini yitirme eğilimi içinde gözüküyor. Parlamentoyu ve bakanlar kurulunu devre dışı bırakıp bu organların yetkilerini kişiliğinde toplayan Sayın Özal, bu yoğunlaşmış gücü aile ve yakın bir danışman çevresi eliyle kullanıyor. Demokrasinin «olmazsa olmaz» koşulu sayılan yargı denetiminden hiç hoşlanmadığı biliniyor. Zaten Sayın Özal ilk fırsatta bir anayasa değişikliği yaparak yargı denetimini fiilen ortadan kaldıracağını açıkça ifade etmekten çekinmiyor.

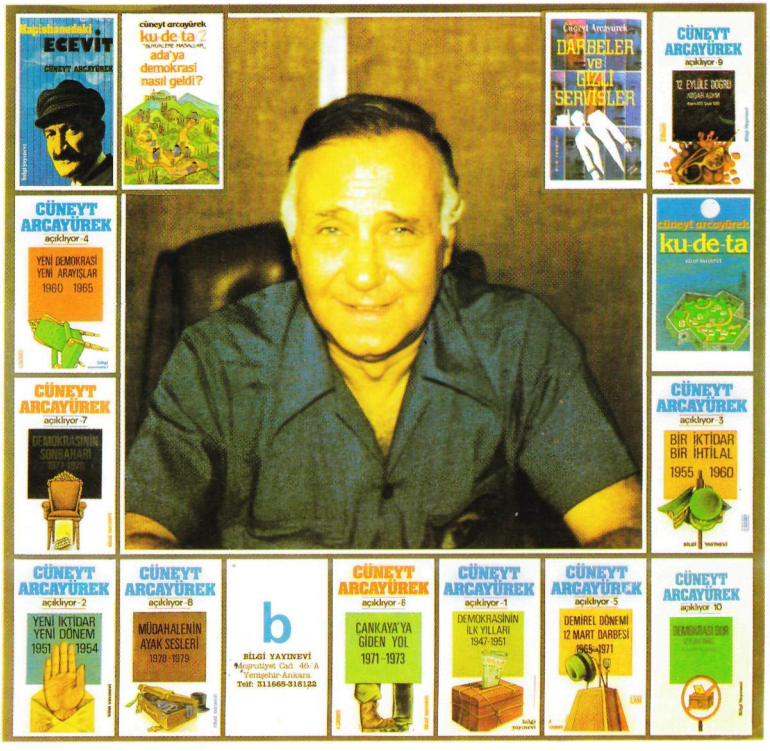
1982 Anayasasındaki cumhurbaşkanı yetkileri, Sayın Özal'ın yönetim ve siyaset anlayışı açısından çok olumlu gözüküyor. Bilindiği gibi 1982 Anayasası, 1924 ve 1961 Anayasası tersine, cumhurbaşkanlığı makamını sembolik olmaktan çıkan bazı gerçek yetkiler ile donatmış. Başka bir deyişle, başbakan ve bakanlar kurulu, bazı önemli yetkileri ellerinden kaçırmışlar. Örneğin cumhurbaşkanının yükseköğretim ile ilgili yetkilerini sembolik saymak mümkün değil.

Yükseköğrenim bir kamu görevi ve doğal olarak bu görevden yürütme organının sorumluluk taşıyan kesimi yani bakanlar kurulu yetkili olmalı. Ama 1982 Anayasasına göre tüm yetkiler cumhurbaşkanında ve buna göre hükümetin sistemin çalışması, yetersizlikleri ve sorunları ile ilgili olarak sorumlu tutulması

mümkün değil. Nitekim ilk iktidara geldiği yıllarda Sayın Özal'ın da bu sisteme karşı çıktığı ve YÖK yasasının değişeceğini ilan ettiği biliniyor. Ancak daha sonra Sayın Özal'ın YÖK ile ilgili bir değişiklikten vazgeçtiği görülüyor. Çeşitli çevrelerde başbakandaki bu değişik tutum, cumhurbaşkanı olduğu zaman yetkileri kendisinin kullanacağını görmesi olarak yorumlanıyor.

82 Anayasasında cumhurbaşkanı, atamalar yolu ile yüksek yargıya da müdahale edebiliyor ve cumhurbaşkanlığının bu yetkileri de sembolik olmanın ötesinde olduğu söylenebiliyor. Böylece Sayın Özal'ın yetki yoğunlaştırma eğilimi ile 1982 Anayasasındaki düzenlemelerin bir ölçüde uyuştuğu söylenebiliyor. Ancak Sayın Özal'ın cumhurbaşkanı olarak bu yetkilerle yetinip yetinmeyeceği sorusu akla geliyor.

Sayın Özal, idealindeki siyasal düzenlemenin yargı denetiminin işlemediği bir başkanlık ya da yarı başkanlık sistemi olduğunu saklamamıştır. Ancak henüz böylesine bir sistem değişikliğini gündeme getiren bir anayasa değişikliğini yapmanın pek mümkün olmadığı söylenebilmektedir. Bu durumda, cumhurbaşkanı olması halinde Sayın Özal'ın sadece anayasanın kendisine tanıdığı yetkileri kullanan, «tarafsız» bir görev anlayışı içinde davranacağını, ANAP meclis grubu tarafından kurulacak hükümete ve parti için, deki dengelere müdahale etmeyeceğini varsaymak, en azından bugüne kadar gelen gelişmelere bakarak, pek gerçekçi olmayacaktır. Sayın Özal'ın partili kimliğine, kişiliğine ve yönetim anlayışına bakarak cumhurbaşkanlığında, yasal çerçeve elvermese de, fiili bir yarı başkanlık sistemini gündeme getirmeye çalışacağını beklemek gerekir. Başka bir deyişle, Sayın Özal'ın cumhurbaşkanlığının, siyasal yaşamımızda yepyeni ve ilginç gelişmelere yol açacağını söylemek kehanet sayılmamalıdır.

BİR HALEF "Özal" ile BİR SELEF "Evren" ÖYKÜSÜ

Kitabın kapağındaki "NAMI 864 RAKIMLI TEPE" nereden kaynaklanıyor.

"Çankaya" bildiğimiz Çankaya. Cumhurbaşkanlığı Köşkünün bulunduğu başkentin ünlü bir semti. Ya 864 rakımlı tepe?

1970'lerde, siyasetçiler, Çankaya'yı "864 rakımlı tepe" diye adlandırdılar, özel söyleşilerde Çankaya'nın "namı" buydu.

Bu tanımlamayı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde askerlerin etki ya da müdahalelerinin yoğunlaştığı günlerde kullandılar. Sıcak savaşlarda askerlerin saldıracakları ya da yitirdikleri tepeleri bir numarayla anmaları, siyasal kulislerde o günlerde bu yakıştırmanın tutmasına neden oldu. Hele 1973'te Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i seçtirmek için parlamento ve partilere "üniformalı baskıların" yoğunlaştığı günlerde Çankaya, "864 rakımlı tepe" diye ünlendi.

"864 rakımlı tepe" namıyla bugünler, birbirine karıştırılmamalı.

Zaten bu kitabın adı, "Bir halef (Özal) ile Bir Selef (Evren) Öyküsü" olmalıydı. Okuyunca göreceksiniz; öyküler, "halefle selef" ekseninde yoğunlaşıyor. "864 rakımlı tepe" üzerinde bir "seleften" bir "halefe" uzanıyor.

(Bir not: "Mutfak bunalttı, yüzde 74.8" Cumhuriyet -1 Ekim 1989-)

BU KİTAP ENFLASYONA ADANDI.

Kapak baskısı Kurtuluş Ofset Basımevi

ISBN 975-494-120-3
89.06. Y. 0105.0178

KDV dahil 6000 Lira